Yeni Ümit

Dinî İlimler ve Kültür Dergisi YIL: 21 SAYI: 81 TEMMUZ - AĞUSTOS - EYLÜL 2008
www.yeniumit.com.tr
106702 - 2008/3
FİYATI: 5.00 YTL

Merdiven köhne olsa da Hak ışığı ayân,
"Gel, gel" diyor herkese tüllenen her bir burhân..
Dört bir yanıyla kararsa da topyekün cihân,
Gönüller artık aydın, ufuklar da nûr-efşân...

Gelin Bir Kere
Daha Kendimiz
Olalım*

Gelin, milletçe gönüllerimizi cehaletten, kabalıktan, bağnazlıktan, kinden, nefretten, hasetten arındırarak, dinî desen ve millî renklerimiz çerçevesinde yeniden kendimiz olalım. "Erbaîn"ler çıkarırcasına, gece-gündüz sürekli nefsanî arzularımıza karşı durarak, kalblerimize ve ruhlarımıza rahat bir nefes aldıralım.

Gelin son bir kez daha, bizi Hak'tan uzaklaştırıp cismaniyetin esiri hâline getiren nefis ve şeytanın bütün karanlık oyunlarına "yeter!" diyerek, inancımızın gücüyle, Kudreti Sonsuz'un birer nüve şeklinde mahiyetimize yükleyip genlerimize işlediği "ahsen-i takvîm"e mazhariyetin esasları sayılan iç dinamiklerimize yönelip insanî husûsiyetlerimizin gereklerini yerine getirelim.

Zaten eğer, içinde bulunduğumuz şu kritik günlerde, bütün bilgi, görgü ve müktesebâtımızı insan, kâinat ve Yaratıcı münasebetlerine bağlayarak gerçek ilim ve mârifete yönelmezsek, ilim adına bir kısım vehimlere kurban gitmemiz, kazanma kuşağında kaybetmemiz ve *"Onlara, kendisine âyetlerimizi verip duyurduğumuz densizin kıssasını da anlat; anlat ki o, sahip olduğu bilgisine rağmen, sıyrılıp (tekvînî veya tenzîlî) âyetleri (idrak çerçevesinin) dışına çıktı. Derken şeytan onu kendine uydurup kendine benzetti; o da onun arkasına takıldı ve azgınlardan biri oldu."*[1] âyetinde anlatılan tali'sizin durumuna düşmemiz kaçınılmaz olacaktır. İlimlerin evhama dönüştüğü, hikmetin abeslere inkılâp ederek tam bir tereddüt kaynağı oluşturduğu, bütün varlık ve eşyanın ürperten cenazeler hâlini alıp içlerimize korkular saldığı bir duruma düşmenin ise, düz cehaletten daha tehlikeli olduğu açıktır.

İnsanı, haktan, varlığın hakikatinden uzaklaştırıp kendi özüne de yabancılaştıran gayesiz, hedefsiz bilgi ve müktesebâtı, bir meçhul şairimiz şöyle ifade eder:

Ümmî kalıp cazibe-i dîne incizâb,
Evlâ değil mi âlim olup çekmeden azâb.

Öyle ise gelin, bilmeyi bilelim; kendi özümüzü keşfetmeye çalışalım ve vicdanlarımızı mârifetle harekete geçirerek el ele, gönül gönüle hep beraber Hakk'a yürüyelim. Suların döne döne ve değişe değişe ummana yürüdüğü gibi *"Biz hepimiz Allah'a aidiz –bu aidiyete ruhlarımız feda olsun– ve mutlaka O'na döneceğiz."*[2] mülâhazasıyla, varlığımızı değerler üstü değerlere yükseltecek üst üste süreçlerden (vetire) geçip kendi mahiyetimize münasip bir şekil almaya, ruhumuzun ufkuna ulaşmaya veya özümüzle bütünleşmeye daha ciddî gayretler gösterelim.

Evet sular, ummandan, mini mini nem parçacıkları halinde ayrılır; enerjilerini kullana kullana, mahiyetlerinin müsaadesi çerçevesinde zıtlıkları aşar, "çiy noktası"na ulaşır.. birbiriyle bütünleşir ve ayrı bir mahiyet alırlar; ardından da bin bir tarraka ve ışık oyunları içinde yeniden baş aşağı toprağın bağrına boşalır; arzın derinliklerinde rezervi azalan veya tamamen biten havuzları doldurur; kuruyup ciğeri yanmış ovanın-obanın imdadına koşar; bağların-bahçelerin yüzünü güldürür ve geçtiği her yerde yolunu gözleyenlere tebessümle mukabelede bulunurlar. Her şeyle ve herkesle sarmaş dolaş olur, hemen bütün muhtaçları şefkatle kucaklar ve hiçbir ayrım gözetmeden hemen hepsinin hararetini giderirler. Sonra da, yeniden, derin bir birleşme tutkusu ve kendi havuzuna ulaşma sevdasıyla, çaylar-ırmaklar oluşturarak yürürler değişik çağıltı mûsıkîleriyle göllere-deryalara.. her zaman bir gözü atmosferin derinliklerinde, diğeri arzın enginliklerinde, bitmeyen bir aşk u şevkle döner dururlar yer-gök arasında.. hem de edip eylediklerini başa kakmadan, kimseyi mahrum bırakmadan, herkesi, her şeyi, her yeri sevindirir ve bütün muhtaçların yüzlerini güldürürler; güldürür, insaf ve insaniyetimize tenbihlerde bulunarak, bizi iradelerimizin hakkını vermeye çağırırlar.

Aslında, canlı-cansız ekosistemin bütün unsurları birbirleriyle el ele, omuz omuza öyle bir birlik içindedir ki, dahası olamaz: Evet, en küçük ve önemsiz görünen yaratıklardan en dev ve cesametli varlıklara kadar her şey ve her nesne, bir vücudun uzuvları gibi belli bir plan çerçevesinde, hep birbirinin imdadına koşmakta, birbirine yardım ellerini uzatmakta hatta çok defa hayatlarını hep başkalarını yaşatmaya bağlı sürdürüp tam bir dayanışma ve yardımlaşma örneği sergilemektedirler: Güneş, o dev

cesameti ve o her şeyi kucaklayan sımsıcak atmosferiyle, tıpkı şefkatli bir anne gibi, tesir alanına giren hemen herkesi ve her şeyi sıyanet kanatları altına almakta, hiçbirini mahrum etmeden hemen hepsini görüp gözetmekte ve vâridâtını onların başlarına boşaltarak türlü türlü ışık-renk oyunlarıyla her zaman emre âmâde olduğunu haykırmaktadır. Toprak, su, hava ve bunları teşkil eden daha küçük elementler, apaçık birer hizmetkâr gibi, bizim ve daha başkalarının imdadına koşmakta, yaşamamıza, varlığımızı sürdürmemize kolkanat germektedirler. Bağlar-bahçeler, bağlarda-bahçelerde meyveler-sebzeler, semâvî sofralar şeklinde önümüze konupkalkmakta ve bize ziyafetlerin en nefislerini sunmaktadırlar; sunmakta ve kâinatta cârî umumî ahenk adına ruhlarımıza teâvün ve tesânüt duyguları fısıldayarak gönüllerimizi yüksek insanî değerlere uyarmaktadırlar.

Öyleyse gelin, bütün varlık ve eşya, varlık ve eşyanın arkasındaki ruhanîler ve melekler gibi biz de, el ele, gönül gönüle birbirimizi candan kucaklayalım ve iradelerimizin hakkını eda etme azmiyle, içimizdeki kin, nefret, ihtiras, düşmanlık, şehvet... gibi hayvanî hisleri söküp atarak, ruhanîlerin o tertemiz havasına dem tutmaya çalışalım.. kalbî ve ruhî hayat ufkuna otağlar kurarak hak yakınlığına açık duralım.. ve içlerimize akan arz u semanın güzelliklerinden, lâhut âleminin o el değmemiş güllerinden, çiçeklerinden hazırladığımız buketlerle sevgiye ve güzelliğe aç gönüllere bayram şölenleri yaşatalım…

Gelin, cismaniyet ve nefsanîliğin o boğan, bunaltan dar mahbesinden sıyrılarak, biraz da ruhların ferah-feza ikliminde kanat çırpıp pervaz etmeyi deneyelim: Sürekli Allah için işleyip Allah için başlayalım.. Allah için görüşüp Allah için konuşalım.. ve O'nun hoşnutluğuna götürmeyen her davranıştan da uzak durarak, ömürlerimizi bütün bütün O'nu memnun etmeye adayalım: Ellerimizi-ayaklarımızı, gözlerimizi-kulaklarımızı, dillerimizi-dudaklarımızı O'nun istediklerine bağlayarak, her hamle ve her hareketimizde O'nun sadık bendeleri olduğumuzu haykıralım.. ömrümüz oldukça hep hak aşkı, insanlık sevgisiyle oturup kalkalım.. dünyadan göçüp gideceğimiz zaman da birer aşk ve muhabbet şehidi gibi, ruhanîlerin uçuşup durduğu âleme gidiyor olma şuuruyla ayrı bir aşkınlık neş'esi ortaya koyalım...

Gelin, bütün benliğimizle Hakk'a yönelip Hak'ta buluşalım.. böyle bir nokta itibarıyla unutulacak şeyleri bütünüyle gönüllerimizden çıkarıp atalım ve tutulup korunması gereken değerleri de birer göz nuru gibi canlarımızdan daha aziz bilerek, sinelerimizin nefse ve şeytana kapalı en mahrem yerlerinde sımsıkı korumaya alalım; ulaşmasın, ulaşamasın ona hiçbir hain düşünce ve zalim el, ilişemesin hiçbir menfur emel.

Gelin, vicdanlarımızın Hakk'a ulaşma heyecanını bir iman derinliği, bir "şeb-i arûs" neşvesi gibi duyup, bu neşveyi sinelerimizin en yüksek tepelerinden bir ezan edasıyla haykırarak, bin bir yabancı gürültüyle sağırlaşmış bütün kulaklara yepyeni bir ezel bestesi duyuralım; duyurup bütün gönülleri coşturalım. Bir yandan çehrelerimizin kirlerini gözyaşlarıyla giderirken, diğer yandan da sinelerimizi en mahrem duyguların heyecanlarıyla coşturabildiğimiz kadar coşturup bütün samimiyetimizle; "Dil bir beyt-i Hudâ ise, temizledik onu mâsivâ kirlerinden; ey can, doğ artık ruhlarımıza ve bize yalnız olmadığımızı duyur; duyur ve gurbetlerin en acısıyla kıvranıp duran gönüllerimizi mârifetinle doyur." diyerek varlığımızı bir kere daha cihanlara haykıralım.

Gelin ne olur.! Öyle bir canı kucaklayalım ki, kucaklamaya ve beraberliğe değsin ve neticede asla pişmanlık duyulmasın. Bence, fânilik kirlerinden arınmanın ve ömür boyu melekler gibi tertemiz yaşamanın yolu da bu olsa gerek.. gelin hep bu yolda olalım ve yok olup gitmekten kurtulalım. Zaten, yazda doğup kışta ölenlere, baharda hazan endişesiyle tir tir titreyenlere gönül vermeye de değmez ya...

Gelin, bütün insanlar karşısında, tıpkı meyveli ağaçlar gibi olalım; olalım ve semtimize sokulanları, gölgeden daha başka şeylerle de mükâfatlandırarak, bütün vâridâtımızla onların başlarına boşalıp duralım ve tabiî kendimiz de her zaman toprakla sarmaş dolaş kalalım...

Gelin, güç, kuvvet, servet, hâkimiyet ve daha değişik imkânlar gibi, bir kısım zahirî fâikiyet unsurlarını, Hakk'a karşı birer medyûniyet, tevazu ve mahviyet vesilesi sayarak, Allah'ın ihsan ettiği bütün bu mazhariyetleri, O'na bağlı görme idrak ve şuuruyla ölçüp, biçip, değerlendirip onları gönüllerimizde iki büklüm olma duygusuna çevirelim; çevirip bütün tavır ve davranışlarımızı Hak karşısında rükû ve secde hâliyle, insanlar karşısında da saygı ve muhabbetle bezeyelim.

**Bu yazı, Sızıntı dergisinin Eylül 2000 tarihli 260. sayısından alınmıştır.*

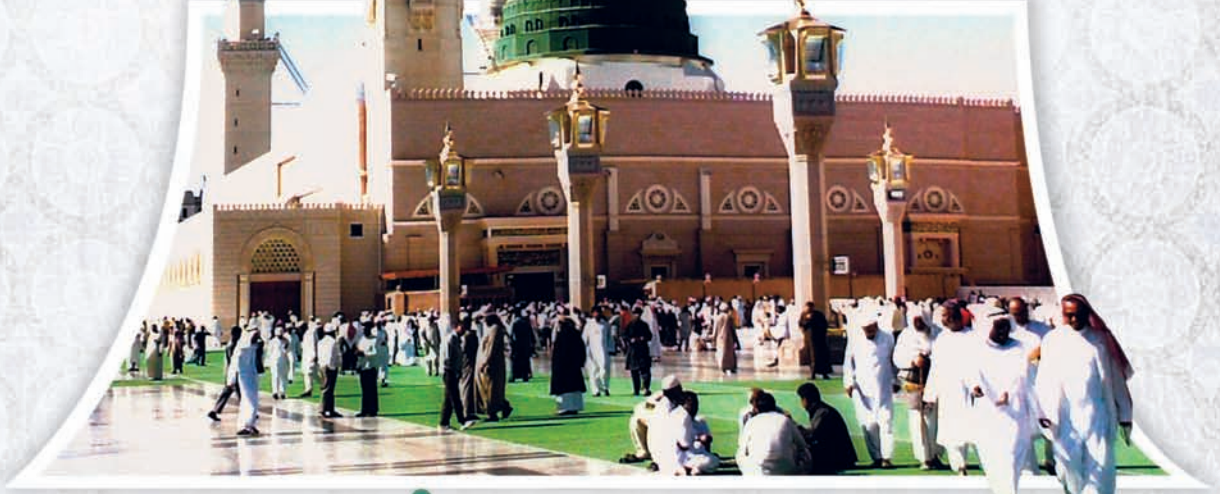
Dipnotlar

1. A'raf Sûresi, 6/175.
2. Bakara Sûresi, 2/156.

Prof. Dr. Suat YILDIRIM *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2008 / 81

MEDİNE ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

Medine-i Münevvere hakkında muazzam bir kültür mirası bulunmaktadır. Asırlar boyunca bu hususta çok şey yazılmıştır. Bu kutlu şehrin faziletleri, tarihî yerleri, orada cereyan etmiş tarihî hâdiseler, bu şehrin yetiştirdiği dikkate değer şahsiyetler, Siyer ilminden şiire kadar çeşitli ilimlere yaptığı katkılar gibi alanlarda birçok kitap telif edilmiştir. Medine konusunda kitabın yazılmadığı hiçbir asır, hatta hiçbir nesil bulmak mümkün değildir. Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve selem)'in "*Allahım! Medine sevgisini içimize yerleştir.*" *(Buhari, Fezâilu'l-Medine 11, Menakıbu'l-Ensâr 46; Müslim, Hac 480)* duasının kabulünün bir tezahürü olarak, Allah Teâlâ Medine sevgisini Müslümanların kalblerine ekmiştir.

Ne var ki bu hususta biz Müslümanları bekleyen iki görev bulunmaktadır: Birincisi: Medine hakkındaki bilgi dokümanları dünyanın yüzlerce kütüphanesine dağılmış yazma veya matbû kitaplarda veya arşivlerde beklemektedir. Bu dokümanları, bilgi kayıt merkezlerinde toplamamız gerekir. İkincisi ise bu malzemeleri inceleyecek araştırmacılar yetiştirmek ve o kadroyu bu işe tahsis etmektir. Zira bu dağınık malzemeyi ayıklamak, tasnif etmek, değerlendirmek, analiz etmek, karşılaştırmak, yanlış ve hatalı olanları ayıklayarak doğru bilgilere ulaşmak ve bunları ilgi duyan geniş kitlelere her türlü yayın imkanlarıyla sunmak, ancak böyle bir uzman kadronun yapacağı bir iştir.

İşte bu ihtiyaç sebebiyle ve sadece Hicaz halkının değil, bütün Müslümanların Medine'ye duydukları sevginin bir sonucu olarak Medine'de bir "Medine-i Münev-

Bu merkezin internetteki sitesinin adresi: www.al-madinah.org. Site Arapça olarak hizmet vermektedir. Sitede merkezin tanıtımı, ilgili haberler, Hz. Peygamber aleyhisselamın siyeri hakkında bilgiler, Medine hakkında bilgiler, merkezin gerçekleştirdiği faaliyetler, sesli ve görüntülü çalışmalar gibi ana konular görünmektedir.

vere Araştırmaları Merkezi" kurulmuş bulunuyor. Bu merkez bir vakıf statüsünde olması itibariyle müstakil, inisiyatif sahibi, esnek ve özerk bir kuruluş. Aynı zamanda geçmiş asırlardaki köklü İslâmî vakıf müesseselerinin bir devamı olarak, vakıf kurumunun Hz. Peygamber aleyhisselam döneminde başlatıldığı şehirde yer alması itibariyle, bu Sünnet-i Hasene'yi günümüzde de sürdürme iradesinin bir tezahürü olmaktadır. Medine emîri Abdulmecid bu ihtiyacı hissetmiş, kurumun binasını yaptırıp çalıştırmayı başlatmış ve 1997 yılında (28.11.1418 hicri tarihinde) mahkemede vakfı tescil ettirmiştir. Onun Mekke emirliğine intikalinden sonra yerine gelen Emir Mukarren de merkezi geliştirmeye devam etmiştir. Bu araştırma merkezi şu işleri gerçekleştirmeyi hedeflemektedir:

1- Medine-i Münevvere hakkında, çeşitli dillerde yazılmış, muhtelif kaynaklardaki bilgileri kitaplardan, arşiv belgelerinden, akademik çalışmalardan, dergilerden, gazetelerden toplamak ve onları bilimsel metotlarla değerlendirmeye almak.

2- Medine'ye dair orijinal, modern bilimsel metotlara uygun araştırmalar yapmak ve bunları yayınlamak. Bu çalışmalar Medine hayatının, gerek tarihte gerek günümüzde hatıra gelen bütün yönlerini kapsayacak, yazma eserleri değerlendirmenin yanında yeni gelişmeleri de göz önünde bulunduracaktır.

3- Topladığı bilgileri araştırma merkezlerinin ve araştırmacıların hizmetine sunmak, bunu geleneksel tarzlarla veya internet gibi yeni bilişim imkanlarıyla gerçekleştirmek.

Merkez, bu gayeye ulaşmak için gerekli olan her türlü vasıtayı, özellikle de şunları kullanmaktadır:

a) Bir ihtisas kütüphanesi tesis etmek.
b) Bilgi bankalarında verileri depolamak.
c) Medine-i Münevvere hakkında geniş bir ansiklopedi hazırlamak ve bu ansiklopediyi yeni şartlara göre sürekli olarak geliştirip güncelleştirmek.
d) Bilimsel periyodikler, ihtisas dergileri hazırlatıp yayınlamak.
e) Tarihin çeşitli dönemlerindeki Medine'yi temsil etmek üzere haritalar, tablolar, maketler hazırlatmak.
f) Bilgilere ulaşma ve onları hizmete sunmada gelişen teknolojik imkanlardan yararlanmak.
g) Medine hakkında konferanslar, sempozyumlar, muhtelif seviyelerde ilmi toplantılar düzenlemek.
h) Bu işleri gerçekleştirmek için Suudi Arabistan'da yaşayan uzman ve araştırmacıların yanında dünyanın diğer ülkelerindeki uzmanlardan da yararlanmak.
i) Benzer işleri yapan diğer araştırma merkezleriyle işbirliği gerçekleştirmek.

Vakfın Merkezi, mütevelli hey'eti, genel müdür, ilim hey'eti, özel ilim kurulları ve çeşitli idari kısımlardan oluşmaktadır. Mütevelli hey'etinin başkanı Medine emîridir. Genel müdür, genel müdür yardımcısı, özel ilim kurul başkanları ise bu hey'etin üyeleridir.

Merkezde şu ilmî bölümler bulunmaktadır:

1- Araştırma ve tercüme bölümü.
2- Dokümantasyon bölümü. Bu bölüm, merkezin ilgi alanlarına giren bilgileri bilgisayar ortamında toplama, tasnif etme, arşivleme, depolama ve bu bilgileri araştırmacıların ve üniversitelerin hizmetine sunma işi ile görevlidir. Bu bölüme bağlı olarak ihtisas kütüphanesi, bilgi-işlem merkezi ve bakım üniteleri yer almaktadır.
3- Yazmalar ve arşiv belgeleri bölümü. Bu bölüm Medine ile ilgili yazma eserleri toplama veya onların fotokopi ve CD'lerini temin etme ve bunları bilimsel şekilde yayınlama işlerini gerçekleştirmektedir.
4- Merkeze ait genel kütüphane. Bu kütüphane merkezde çalışanların yanında dışarıdan gelen araştırmacılara da hizmet vermektedir.

Merkezin şimdiye kadar gerçekleştirdiği işlerin başlıcaları şunlardır:

Medine-i Münevvere'ye dair 600 kadar kaynak eser taranmış, onlardan alınan bilgiler tasnif edilip bilgisayar ortamında istifadeye sunulmuştur. Bu kaynaklar bir cilt ile otuz altı cilt arasında değişen bir hacimdedir. Kütüphanelerdeki yazmaları tanıtan kataloglar hazırlanmıştır (Beşir Ağa ktp., Haşimiyye özel ktp. vb.)

Merkez, çeşitli kitaplar yayımlamıştır. Ezcümle: El-Medînetu'l-Munevvere fi Mi'eti Mahtût (Yüz Yazma Eserde Medine-i Münevvere), Mahtûtât Mektebet-i Beşir Ağa (Beşir Ağa Kütüphanesi Yazma Kitaplar Katalogu), El-Medînetu'l-Munevvere, Firuzabadi'nin El-Meğânimu'l-Mutâbe fi Meâlimi Tâbe (Medine'deki Tarihi Yerler). Bu eser 4 cilt hâlinde yayınlanmıştır. El-Medînetu'l-Munevvere fi'l-Vesâiki'l-Usmâniyye (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Medine), Bu eser iki cilt hâlinde yayınlanmıştır. İbnu'n-Neccar'ın Ed-Dureru's-Semîne fi Ahbâri'l-Medîne adlı eseri. El-Akulî'nin Arfu't-Tîb Min Ahbâri Mekke ve Medîneti'l-Habîb adlı eseri. Ayrıca Medine'deki tarihî ziyaret yerlerini kapsayan bir rehber kitap Arapça, Türkçe, İngilizce, Urduca, Endonezya dili ile yayımlamıştır.

Medine-i Münevvere Ansiklopedisi hazırlanmıştır. Bu eser Mescid-i Nebevi'nin tarihçesine, binasındaki genişletme ve değişikliklere, Medine'de cereyan etmiş önemli hadiselere, orada yetişmiş ilim adamlarına, çeşitli alanlardaki diğer şahsiyetlere, eski ve yeni tarihi, kültürel ve turistik yerlere dair ayrıntılı bilgi ihtiva etmektedir.

Merkez, hicretten itibaren Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm'ın Siyer-i Seniyye'sinde yer alan hâdiseleri, bizzat gerçekleştikleri yerlerde yapılan çalışmalarla belgeleme işine de yönelmiştir. Merkez bunları belirlediği bir plana göre yavaş

yavaş gerçekleştirmeye çalışmaktadır. 1423 h. (2002 m.) yılından beri Mecelletu Merkezi Buhûs ve Dirâsâti'l-Medîneti'l-Munevvere adlı bilimsel bir dergi yayınlamaktadır.

Medine hakkında senede bir veya birkaç bilimsel toplantı düzenlemiştir. Medine-i Münevvere hakkındaki kitap ve dokümanları toplayan bir kütüphane tesis etmiştir. Vakfın kapsamlı bir bilgi işlem merkezi bulunmaktadır. Burada Medine'deki tarihi yerler, Medine'de yetişen tarihî şahsiyetler, her bilim dalındaki ilim adamları, Medine'deki tarihî olaylar, eğitim ve öğretim kurumları, sağlık, ticaret, sanayi, ziraat, ulaşım, iletişim, cemiyetler, dernekler, klüpler, âdetler, gelenekler vs. hakkında bilgiler verilmektedir.

Medine-i Münevvere'de cereyan etmiş olayları gösteren birtakım CD'ler. Mesela Medine'yi ziyaret âdâbı, Medine Ansiklopedisi, Mescid-i Nebevî'nin tarihi gelişimi. Medine hakkında bir belgesel film. Medine'yi tarih, kültür ve medeniyet bakımından tanıtan bu film yedi dilde yayımlanmıştır.

Medine hakkında Suudi Arabistan ve diğer ülkelerden 3.500 kadar fotoğraf toplanmıştır. Osmanlı arşivlerinde Medine ile ilgili yüz bin kadar belge toplanmış olup bunlar tasnif edilip bilgisayara yerleştirilmiştir. Bu faaliyetler arasında şunları da sayabiliriz: Merkez, Riyad'daki İmam Muhammed ibn Suud üniversitesinden birçok eserin filmlerini, Hollanda'nın Leiden şehrinde bulunan 68 Arapça yazmanın filmlerini almış, 44 kadar kitabı bilgisayar ortamına taşımıştır.

Uhud gazvesini, Hendek (Ahzab) gazvesini, Mescid-i Nebevî'nin binası ve tarihî seyir içindeki genişlemesini gösteren belgesel filmler de hazırlanmıştır. Keza Hz. Peygamber aleyhisselamın son döneminde Medine-i Münevvere'yi (Ashabın Mescid-i Nebevi etrafındaki evlerini, Ensar'ın evlerindeki değişiklikleri, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in namaz kıldığı mekânları, O'nun tesis ettiği Medine pazarını vs. gösteren ışıklı tablolar hazırlatılmış, sesli tanıtım kasetleri ile bunlar hakkında bilgi verilmiştir. Mescid-i Nebevi'nin Allah Resûlü'nün (s.a.s.) asr-ı saadetinden itibaren mimari yapısındaki genişletmeleri gösteren maketler hazırlanmıştır. Mekke-Medine arasında Efendimiz'in hicret güzergâhı, bölgenin uydudan alınmış fotoğraflarına dayanarak titiz ve kesin bir şekilde hazırlatılmıştır. Ebu'l-Yeman'ın (ö. 686 h. /1286 m.) İthâfu'z-zâir kitabı gibi birtakım eserlerin bilimsel yayınları gerçekleştirilmiştir.

Bu merkezin internetteki sitesinin adresi: www.al-madinah.org. Site Arapça olarak hizmet vermektedir. Sitede merkezin tanıtımı, ilgili haberler, Hz. Peygamber aleyhisselamın siyeri hakkında bilgiler, Medine hakkında bilgiler, merkezin gerçekleştirdiği faaliyetler, sesli ve görüntülü çalışmalar gibi ana konular görünmektedir. Bunlardan mesela "Medine'de yetişen şahsiyetler (A'lâm)"i tıklarsak karşımıza: Sahabiler, tâbiîn, emirler, kadılar, idareciler, fakihler, müfessirler, muhaddisler, kurralar, edipler, tabipler, sanatkârlar, meşhur kadınlar, Medine hakkında yazanlar vb. gibi başlıklar çıkar. Bunlardan birini tıklayınca o grubun isim listesini görürüz. Bu isimlerden herhangi birini tıklayınca onun hakkında kısa bir biyografi ve kaynakları buluruz. "Medine hakkında yapılmış tezler"i tıklarsak 130 kadar tez ismini ihtiva eden listeyi buluruz. Bunlardan istediğimiz birini tıklayınca o teze ulaşabiliriz. "Mescid-i Nebevi"yi tıklarsak: tarihçesi, faziletleri, hakkındaki hadisler, ziyaret âdâbı, ilgili vakıflar, imamlar, müezzinler, hattatlar vb. gibi çok başlık buluruz. Mesela "imamlar"ı tıklayınca "Bütün imamların İmamı Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'den başlayarak günümüze kadar orada imamlık yapmış zevat-ı kirâm hakkında bilgiye ulaşırız. Bilgisayar, internet ve bu teknolojinin programlayacağı ilmî çalışmaları gerçekleştiren ilim, fikir adamları, araştırmacı ve uzmanlar gibi birçok unsuru beşeriyete lütfederek bu bilgilere kolayca ulaşma imkânını bizlere bağışlayan Rabbimize hadsiz hamd ü sena ederiz.

Bunları belirttikten sonra bir iki mülahazamı da arz ederek makaleme son vermek istiyorum:

1- Bu merkezi tesis edenleri ve işletenleri tekrar tebrik ederiz. Haremeyn-i Şerifeyn'deki tarihî belgeleri ve kültürel mirası Müslümanlar olarak koruma işinde geciktiğimiz ve bir kısım eserleri zayi ettiğimiz hepimiz tarafından bilinmektedir. Ama genel olarak Müslümanlar, özel olarak da Suudi Arabistan kurumları, yetiştiğimiz yerden devam ederek kalan mirasa sahip çıkabilirsek, bu da büyük bir değer ifade edecektir.

2- Hâlen hayatta olan ilim, fikir ve tecrübe ehlinden Medine'ye dair hatıraları toplamaya gecikmeden girişmek gerekir. Bu hatıralar hem bilgileri artıracak, hem de bilhassa Medine'ye duyulan ilgi ve sevgiyi fazlalaştıracaktır.

3- Diğer İslâm ülkelerinde Medine hakkında yazılan şiir ve eserleri de toplayıp internet sitesine yerleştirmek, mevcut dokümanlara ilave bir katkı sağlayacaktır.

Bunlar birtakım temenni ve dileklerden ibarettir. Bunları ve daha fazlasını gerçekleştirmek ise bütün Müslümanların gönülden ifa edecekleri şerefli bir görevdir. Merkezin Müdürü Ahmed Şa'ban beyefendi dikkatli, sempatik, işcanlı bir zat. Merkezi ziyaretimiz esnasında bize büyük ilgi ve ihtimam gösterdi. Teşekkür ve takdirlerimizi iletirken onun şahsında merkezde çalışan bütün zevata Cenâb-ı Allah'tan muvaffakiyetler diler, bu kutlu müessesenin daha fazla gelişmesini ve Müslümanlara Medine'yi daha çok tanıtıp sevdirmesini temenni ederim.

* Marmara Üniv. İlâhîyat Fak. Öğrt. Üyesi
syildirim@yeniumit.com.tr

YENİ ÜMİT

Prof. Dr. Osman GÜNER *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2008 / 81

Resûl-i Ekrem Efendimiz'in (aleyhi ekmelü't-tehayâ) sabah-akşam tekrar ettiği dualardan biri, "Allah'ım! Senden hidayet, takva, iffet ve gönül zenginliğiyle beraber başkalarına muhtaç olmayacak kadar rızık istiyorum" niyazıdır.

En Büyük Lütuf: Hidâyet

Allah Resûlü (s.a.s.), aralarında Abdullah b. Amr'ın (r.a.) da bulunduğu bir grup sahabeyle birlikte Ka'be'yi tavaf ediyordu. Tavaf bitince Beytullah'ın karşısına geçerek onu bir müddet süzdü ve sonrasında fem-i güherlerinden şu ifadeler dökülüverdi: *"(Ey Kâbe!) Sen ne güzelsin ve senin kokun ne güzel! Sen ne büyüksün ve senin kudsiyetin ne büyük! Muhammed'in canı (kudret) elinde olan (Allah)'a yemin ederim ki, mü'minin kudsiyeti (ve saygınlığı) Allah katında senin kudsiyetinden daha yüksektir; malı da canı da hürmete layıktır; mü'min hakkında ancak hüsnü zan besleriz." (İbn Mâce, Fiten 2)*

Resûl-i Ekrem (s.a.s.) bu ifadeleriyle, Kâbe'nin kudsiyeti ile "mü'minin saygınlığı" arasında bir mukayese yapmayı değil, yüce Yaratıcı'nın varlığını ve yaratılış gayesini idrak etmiş, Rabbine boyun eğerek hidâyete ermiş mü'min bir kulun Allah katındaki saygınlığına dikkat çekmeyi murad etmiştir. İman edip Yaratan'ın kulu olduğunu idrak etmiş bir insan, elbette en yüce varlık olma şeref ve payesini kazanmış olmaktadır. İmanın ona kazandırdığı bu şeref, başka hiçbir şekilde elde edilemez. Bu şerefe nail olmuş bahtiyarlar zümresine de ancak hürmet edilir ve her hâlükarda hüsnü zan beslenir. Hidâyete ermiş bir mü'minin misali, tıpkı bir dağ kütlesinden bin bir güçlükle çıkarılıp işlenen altın madenine benzer ki, işlenmeden önce taştan, topraktan farkı yokken, işlendikten sonra değeri kat kat artmış ve kıymetini bilenlerce büyük bir beğeniyle vitrinleri süsleyen en nadide mücevher haline gelmiştir. Efendimiz'in (s.a.s.) sözlerinde ifade buyurulduğu gibi, imanla hidâyete ermiş bir insanın kazandığı değer de tıpkı bunun gibidir.

Hidâyet Nedir?

Hidâyet, "doğru yola gitmek, doğru yolu göstermek" manasına mastar, "doğru yol, kılavuzluk ve rehberlik" anlamına da isim olarak kullanılır. Istılah olarak ise, "mahiyet itibariyle tertemiz, dupduru ve lekesiz yaratılmış insanın küfür, şirk ve sapıklıklardan kurtularak İslâm'ın aydınlık yoluna girmesi" demektir.

Hidâyet, hüdâ, hedy, hâdî, mühtedî ve ihtidâ gibi türevleriyle birlikte Kur'ân-ı Kerim'de en çok zikredilen kavramlardan biridir. Kur'ân-ı Kerim'deki ıstılahları inceleyen meşhur el-Müfredât adlı eserin müellifi Râgıb İsfahânî, hidâyeti, "özellikle ilahî emirlere muhatap olan insana *'lütufla, iyilik ve yumuşaklıkla'* Hakk'ın yolunu gösterme" şeklinde tarif eder. Bu tarif, Kur'ân'da İslâm'ı tebliğ metodunun açıklandığı *"Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et ve (gerektiğinde) onlarla en güzel şekilde mücadele et!" (Nahl Sûresi, 16/125)* ayetinin muhtevasını çağrıştırmaktadır. Buna göre hidâyet, sadece "iletmek" anlamında nötr bir kelime değildir; birkaç istisna dışında, müspet manada kullanılır ve bizatihi "doğru yol ve doğruluk" anlamına gelir. Nitekim zıttı *'dalâlet'* olup, 'doğru yoldan sapmayı' ifade eder.

Hidâyet kavramı Kur'ân-ı Kerim'de umumiyetle Cenâb-ı Hakk'a (c.c.) izâfe edilmekle birlikte, ilâhî vahiylere, peygamberlere, meleklere, fert olarak insana ve ümmetlere de nispet edilmektedir. Hidâyet, Kur'ân'da *"Doğrusu, insanlar için kurulan ilk ibadet evi, elbette Mekke'deki, âlemlere rahmet ve hidayet kaynağı olarak kurulan Kâbe'dir" (Âl-i İmrân Sûresi, 3/96)* ayetiyle Kâbe'ye izâfe edilmekte; diğer bir kısım ayetlerde de ilâhî talimata uymadıkları için helak edilmiş geçmiş milletlerin acıklı halleri hidayetle alakalı olarak nazara verilmekte ve bundan ders çıkarılması öğütlenmektedir: *"Önceki sahiplerinden sonra dünya mülküne vâris olanlar hâlâ şu gerçeği anlamadılar mı ki, eğer dilemiş olsaydık kendilerini de günahları sebebiyle musîbetlere uğratırdık?" (A'râf Sûresi, 7/100; bkz. Tâhâ Sûresi, 20/128)*

Mutlak Hidâyet Sadece Allah'a (c.c.) Aittir

Mutlak manada kuluna hidâyeti bahşeden Mevlâ-yı Zülcelâl'dir. Hâlik-ı Zülcemâl'in en güzel isimlerinden biri 'Hâdî'dir, yani kendisini tanıma yollarını kullarına gösterip tanıtan, onları Rubûbiyetini ikrar edici kılan, necât (kurtuluş) yolunu gösterip açıklayan, kullarından dilediğini tevhid nuruyla müşerref kılan ve dilediğini dosdoğru yola hidayet edendir. *(Tâhâ Sûresi, 20/50)* Aynı şekilde, yeni doğan bir yavruya memeyi tutmasını, yumurtadan çıkar çıkmaz civcive daneleri toplamasını, arıya yuvasını altıgen şeklinde yapmasını idrak ettiren, hasılı her canlıya en uygun şartlarda hayatını idame etme istidadını ilham eden O Hâdi-i Mutlak'tır.

Büyük lügat âlimi İsfahânî, Kur'ân-ı Kerim'deki *hidâyet* kavramını, ayetlerin müşterek muhtevası çerçevesinde gruplandırarak, Hâkim-i Mutlak'ın insanlara hidâyet bahşetmesinin dört merhalede olacağını ifade eder:[1] Buna göre birincisi, bütün mahlukatı, hayatlarını idame ettirebilmeleri için akıl ve idrak yetenekleriyle donatıp bu sayede elde ettikleri zarûrî bilgilerle hidâyet bahşetmesi *(umûmî hidâyet)*: *"Yaratıp düzene koyan, takdir edip yol gösteren O'dur." (A'lâ Sûresi, 87/2-3)* İkincisi, kılavuzluk için peygamber ve kitaplar göndermek suretiyle Hakk'ın yolunu göstermesi: *"Onları (elçileri), emrimizle insanlara doğru yolu gösteren önderler yaptık." (Enbiyâ Sûresi, 21/73)* ve *"Hakikaten bu Kur'ân, en doğru yola iletir." (İsrâ Sûresi, 17/9)*. Üçüncüsü, kendi iradesiyle hidâyeti kabul edenlere tevfik lütfetmesi, hidâyete muvaffak kılması *(husûsî hidâyet)*: *"Allah doğru yolda gidenlerin hidâyetlerini artırır ve onları takvâya erdirir." (Muhammed Sûresi, 47/17)* Dördüncüsü de, rahmetiyle muamele ettiği kullarını Cennet'le mükâfatlandırması: *"Müminler (Cennet'te) hamd ve şükür duygularıyla dopdolu olarak, 'Bizi dünyada iken bahşettiği hidayetle bu nimetlere erdiren Allah'a hamdolsun. Allah bizi doğru yola erdirmemiş olsaydı, biz kendiliğimizden bu yola asla ulaşamazdık.' derler." (A'râf Sûresi, 7/43)*.

Nihaî planda hidayet de dalâlet de ancak Allah'ın elindedir ve bunların vücut bulmaları Cenâb-ı Hakk'ın dilemesi ve yaratmasına bağlıdır. Kur'ân-ı Kerim buna bütün açıklığıyla işaret etmektedir. Şöyle ki: *"Allah kime hidâyet verirse o hidayete erer. Kimi de dalâlette bırakırsa, artık onu irşad edecek bir mürşid bulamazsın." (Kehf Sûresi, 18/17)* Bu ifadeler gösteriyor ki, her ne kadar kulun tercihte bulunma ve mübaşeret etme gibi cüz'î iradesiyle gerçekleştirebileceği fiiller bulunsa da, neticede hidâyet ve dalâlet ancak

Allah'ın (c.c.) yaratmasıyla varlık sahasına çıkmaktadır. O halde "Allah kime hidâyet murad ederse, onun gönlüne hidayet şuaları akar ve sonra da o gönülde karar kılar. Kimi de sapıklığa sürüklemek murad ederse, bütün vâiz ve hatipler onu kurtarmak için bir araya gelseler, onun imdadına koşsalar, ona anlatılacak her şeyi anlatsalar, tebliğ sevabını alsalar bile, o şahsın sapıtmasını önleme adına hiçbir şey yapamazlar. Çünkü onun hidâyete erme liyâkatı selbolmuştur. Artık ne yapılırsa yapılsın hiçbir faydası yoktur.

Burada şu hususu da nazardan uzak tutmamak gerekmektedir. Hidâyet ve dalâleti Allah yaratır; ancak itibarî dahi olsa, onları mevcut iradenin istek ve talebi üzerine yaratır. Kul ister, Hâdî ve Mudill isimleriyle müsemma olan Allah (c.c.) da, hidâyet ve dalâleti yaratıverir. Dolayısıyla sapıtanın kendisi yine bizzat kul olur. Onun içindir ki biz, kıldığımız her namazda, Fatiha Sûresini okurken Cenâb-ı Hakk'a dua edip yalvarır ve *"Allah'ım bizi mağdûb (gadaba uğramış) ve dâllînin (sapıtmışların) yoluna sürükleme." (Fatiha Sûresi, 1/7)* diye niyaz ederiz."[2] Dolayısıyla her ne kadar hidayet Allah'ın (c.c.) yaratmasına bağlı olsa da, onun dünyada insanı emniyet ve itminana ulaştırması, ahirette de kurtuluşa vesile olması, insanların kendi hür iradeleriyle ortaya koyacakları tavır ve davranışlara bağlı kılınmıştır.

Netice olarak *"Allah dilemedikçe siz bir şey dileyemezsiniz." (İnsan Sûresi, 76/30)*; *"Allah dilediğini sapıklıkta bırakır, dilediğini doğru yola iletir." (Müddessir Sûresi, 74/31)* fehvasınca kimse, O'nun dilediğinden başkasını dileyemez. O'nun saptırdıklarını hidayete erdiremez, O'nun hidayete erdirdiklerini de saptıramaz. Hidâyet meselesinde de işin çoğu O'na (c.c.) aittir. Bize ait olan o kadar cüz'î, o kadar küçüktür ki, bunları görmezlikten gelerek, olan şeylerin bütününe sahip çıkmamız, Allah'a karşı suiedeb ve cüretkârlıktan başka bir şey değildir.[3]

Resûl-i Ekrem'in (s.a.s.) Hidâyet Konusundaki Azmi ve İştiyakı

Yüce Allah kullarına hakkı, hakikati göstermek için lütfuyla gönderdiği vahiyleri ve peygamberleri hidayetine vesile kılmıştır. Allah Resûlü (s.a.s.) de yirmi üç yıllık risâleti boyunca hidayete vesile olmak için olağanüstü bir gayret göstermiştir. O'nun bu gayreti Kur'ân-ı Kerim'de, *"Resûlüm! Onlar iman etmiyorlar diye neredeyse kendini harap edeceksin." (Şuarâ Sûresi, 26/3)* diye ifade edilmektedir. Resûl-i Ekrem (s.a.s.) kendisine tevdi edilen bu vazifeyi yerine getirmekten başka bir şey düşünmüyor; O'na ne açlık, ne susuzluk, ne maruz kaldığı muameleler ve ne de işkenceler rahatsızlık veriyordu. O'na rahatsızlık veren, uykularını kaçıran, kendini helak edecek noktaya getiren tek şey vardı, o da, Allah'ın dinini insanlara anlatması, Allah'ın lütfuyla insanların bu Din'e inanmaları ve hidayete ermeleriydi.

Efendimiz'in (s.a.s.) Rabbine yönelip O'ndan istekte bulunurken sabah akşam okuduğu duasında şu dört hususa dikkat çektiğini görüyoruz: "*Allahım, Senden hidayet, takva, iffet ve insanlara muhtaç olmayacak kadar zenginlik istiyorum.*" *(Müslim, Zikr 72,78)*. Allah Resûlü'nün sık sık yaptığı bu duasında "*hüdâ*"yı istemesini şöyle değerlendirmek mümkündür: Efendimiz'in "*hüdâ*"dan kastı "*Lâ ilâhe illallah*" hakikatidir. Nitekim O, bir hadislerinde "*İmanınızı sık sık 'Lâ ilâhe illallah'la yenileyin*" *(İbn Hanbel, Müsned, 2/359)* buyurmaktadır. İnsan için zaman, mekân ve kendi atomları her an değiştiğinden o da maddesi itibarıyla her gün âdeta farklı bir şahıs olmaktadır ve her gün, ihya edilmemiş bir zamana, ölü bir mekâna girmekte ve henüz tenevvür etmemiş ölü bir kısım zerreler onun vücuduna girmektedir. Öyleyse insan, her an "*Lâ ilâhe illallah*" demek suretiyle "*Allahım, Senden hidayet talep ediyor ve şahsî dünyamı aydınlatmanı istiyorum*" duygu ve düşüncesi ile imanda yenilenmeye talip olmalıdır.[4]

Allah Resûlü, risalet vazifesiyle şerefyâb olunca, *"Önce en yakın akrabanı uyar." (Şuarâ Sûresi, 26/214)* emr-i ilahîsi gereği, yakın akrabalarına evinde yemek vermiş, onlara kendisinin Allah'ın Elçisi olduğunu bildirmiş ve kendilerini Allah'ın varlığını ve birliğini kabule davet etmişti. *(İbn Hanbel, Müsned, 1/159)* Yine bir defasında Safa tepesine çıkarak oradan Kureyş'e seslenmiş ve her bir kabilenin ismini anarak onları Allah'ın azabına karşı uyarmış ve hidayete ermeleri için çağrıda bulunmuştu. *(Müslim, İman 355)* Görülüyor ki, Efendimiz ilahî ferman gereğince öncelikle kendi akrabalarının hidayete ermelerini istemişti.

Allah Resûlü'nün amcası Ebû Tâlib, kırk yılı aşkın bir zaman O'nu himaye etmiş bir insandı. Mekke müşrikleri O'na ilişmek istediklerinde, aşılmaz bir sur gibi karşılarında önce onu bulurlardı. Ebû Tâlib, nübüvvetin üzerinden on yıl kadar bir zaman geçmiş olmasına rağmen hidayete ermemişti. Artık ölüm döşeğinde, son anlarını yaşamaktaydı. Allah Resûlü'nün, kendisine bunca iyiliği dokunmuş baba yadigarı amcasının ötelere imansız gitmesine gönlü razı olmuyordu. Fırsat buldukça yanına gelerek ısrarla *'Lâ ilâhe illallah'* demesini istiyor ve *"Böyle de ki, sana ahirette şefaat edeyim."* diyordu. Lâkin Ebû Tâlib, o sırada orada bulunan müşriklerin diline düşmekten çekinerek bu telkinlere müspet bir karşılık vermemiş ve son nefesinde "Abdulmuttalib'in dini üzere" diyerek hidayete erme fır-

satını kaçırmıştı. Efendimiz bu tablo karşısında çok üzülmüştü. Hıçkırıklarını tutamamış, hüngür hüngür ağlayarak *"Men edilmediğim sürece senin için istiğfar edeceğim."* demişti. Ancak bu hadisenin hemen akabinde inen şu ayet, O'nu sinesindeki bu ıstıraptan men etmişti: *"(Kâfir olarak ölüp) Cehennem ehli oldukları, açıkça belli olduktan sonra, akraba dahi olsalar (Allah'a) ortak koşanlar için af dilemek ne peygambere yaraşır ne de inananlara."* *(Tevbe Sûresi, 9/113).*

Efendimiz'in (s.a.s.), en yakınındaki amcasının hidayete kavuşması için gösterdiği bu iştiyak ve azmin, Allah'ın (c.c.) izni ve meşieti olmadıkça bir netice hâsıl etmediği görülmüştür. Yüce Allah, en sevgili kulu ve elçisine insanları hidayete erdiren yegâne iradenin Kendi İradesi olduğunu, Resûlüne düşen vazifenin yalnızca hidayet yolunda mübaşeret ve vesile olmakla sınırlı kalacağını şöyle ifade buyurmuştur: *"(Ey Muhammed) gerçekten sen, sevdiğini hidayete erdiremezsin, bilakis Allah dilediğine hidâyet verir. Hidayete erecek olanları en iyi O bilir."* *(Kasas Sûresi, 28/56)* Efendimiz, nübüvvetin sonraki merhalelerinde hidayet konusunda kendisine düşen vazifenin şuurunda olduğunu şöyle dile getirmiştir: *"Ben tebliğ ve davet edici olarak gönderildim. Hidayet meselesinde benim hiçbir müdahalem ve salahiyetim söz konusu değildir. Şeytan da bâtılı süslü göstermek ve sizi azdırmak için gönderilmiştir. (Unutmayın ki) Onun da dalâlet hakkında bir söz ve salahiyeti yoktur."*[5]

Resûlüllah (s.a.s.) dinin tebliğinde o kadar harîsti ki, hak ve hakikatin anlatılmadığı tek bir kimsenin dahi kalmasını istemiyordu. İslâm'ı neşretmek ve hidayete giden yolları aralamak maksadıyla her fırsatta insanlarla buluşuyor, onlara Allah'a imanı ve teslimiyeti anlatıyordu. Nitekim nübüvvetin 10. senesinde yanına Zeyd b. Hârise'yi de alarak Tâif'e gitmişti. Allah Resûlü'nün iman ve hidayete davet ettiği Tâifliler, O'na karşı çok çirkin ve insanlık dışı bir tavır sergilediler. Ayakları kan revan içinde kalan Nebî (s.a.s.), Utbe b. Rebia'nın bağına sığınmak zorunda kalmıştı. Buna rağmen O'nda yılmayan bir azim, kırılmayan bir şevk ve tükenmeyen bir ümit vardı. Yüce Mevlâ, âlemlere rahmet olarak gönderdiği Elçisi'ne bu çirkinliği reva gören Tâiflilerin helaki için vazifeli bir melek göndermiş ve dilemesi halinde başlarına azap yağdıracağını bildirmişti. Efendimiz (s.a.s.), kalbleri katılaşmış bu taş yürekli insanların soyundan istikbalde Allah'a iman edecek tek bir kimsenin bulunabileceği ümidiyle helak olmalarına razı olmamış ve küfrün bataklığındaki bu insanları hidayete erdirmesi için Rabbi'ne dua ve niyazda bulunmuştu. *(Buhârî, Bed'u'l-halk 7)*

Allah Resûlü (s.a.s.), insanları hidayete erdirmesi için Rabbine dua dua yalvarır ve kendisini muvaffak kılmasını isterdi. Yemen'in Devs kabilesine mensup Tufeyl b. Amr, Mekke'ye gelerek İslâm'ı kabul etmişti. Mekke'ye ikinci kez geldiğinde, kavminden gördüğü eziyetlerden dolayı Nebî (s.a.s.)'a şikayetçi olmuş ve onlar hakkında beddua etmesini istemişti. Resûl-i Ekrem dua için ellerini kaldırmış, bu esnada orada bulunanlar: "Devsliler yandı." demişlerdi. Âlemlere rahmet olan Kutlu Nebî: *"Allahım, Sen Devs'e hidayet nasip et ve onları İslâm ile müşerref kıl!"* diye hidayet için dua etmiş ve Tufeyl'e (r.a.) de: *"Sen yumuşak bir üslupla tebliğine devam et."* talimatını vermişti. Hz. Tufeyl kavmine döndüğünde, bu duanın bereketiyle çok güzel neticeler elde etmişti. *(Buhârî, Meğâzî 77)* Nitekim en çok hadis rivayet eden sahabi olarak tanıdığımız Hz. Ebû Hüreyre, Tufeyl'in (r.a.) kılavuzluğu sayesinde bir rivayete göre Mekke döneminde iken hidayete kavuşmuştu.[6]

Resûl-i Ekrem (s.a.s.), insanların hidayete ermelerine vesile olabilmenin, onlara güzellikle muameleden, kolaylık göstermekten, sert ve haşin tavırları terk etmekten, muhataba değer vermekten, ülfet ve yakınlaşma tesis etmekten, tatlı ve yumuşak bir üslupla gönüllere hitap etmekten, müşterek noktaları yakalamaktan ve hediyeler vererek kalıcı dostluklar kurmaktan geçtiğini biliyor ve beşerî münasebetlerde bu kaidelere uymaya itina gösteriyordu.[7] Bu konuda ashabına da tavsiyelerde bulunuyor ve gerektiğinde onları yumuşak bir üslupla uyarıyordu. Zira başkalarının hidayetine vesile olacak kimsenin insanî ilişkilerde en güzel ahlakî erdemleri bizzat yaşayarak temsil etmesi çok büyük önem arz ediyordu. Nitekim Allah Resûlü, Yemen halkının isteği üzerine, onlara ashabın en mümtaz muallimlerinden Muaz b. Cebel'i gönderirken, *"Kolaylaştırın, zorlaştırmayın; müjdeleyin, nefret ettirmeyin."* *(Buhârî, İlim 12)* tavsiyesinde bulunmuştu. Ahalisi Hıristiyan olan bu bölge insanlarının hidayetine vesile olacak usûlü de ona şöyle bildirmişti: *"Yemen halkını önce Allah'tan başka ilah olmadığını, Muhammed'in de Allah'ın kulu ve elçisi olduğunu kabule çağır! Bunu kabul etmeleri halinde beş vakit namaza, bunu da kabul etmeleri halinde mallarının en seçkinlerinden olmamak üzere belli miktarda zekât vermeye çağır!"* *(Müslim, İman 29)* Efendimiz (s.a.s.) bu tavsiyeleriyle, insanların hidayetine vesile olabilmek için tedriciliğe ehemmiyet verilmesi ve en güzel kılavuzluğun sergilenmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Azim, sabır ve kararlılıkla hedefe kilitlenip neticeyi Allah'tan (c.c.) beklemek, hidayete vesile olma hususunda muvaffakiyet için olmazsa olmaz bir prensiptir. Bu konuda Allah Resûlü'nün hayatı eşsiz örneklerle doludur. Hakem b. Keysân savaşlardan birinde esir alınmış ve Resûl-i Ekrem'e getirilmişti. Efendimiz ona İslâm'ı arz etmiş, fakat o bunu kabul etmemişti. Nebî (s.a.s.) teklifini ısrarla sürdürmüş ve onun hidayetine vesile olmak istemişti. Öyle ki,

Hz. Ömer, Hakem'in Resûlüllah'ın davetine karşı gösterdiği bu menfi tavır karşısında dayanamamış ve bir an önce onun boynunun vurulmasını istemişti. Allah Resûlü buna rağmen Hakem'i ikna etmek için davetine devam etmiş ve nihayet Allah (c.c.) Hakem'e (r.a.) hidayet nasip etmişti. Resûlü Ekrem ashabına dönerek: *"Biraz önce size uymuş olsaydım onu öldürecektim ve o da cehennemlik olacaktı."* buyurmuş ve daha sabırlı olmaları gerektiğini ima etmişti. Hz. Ömer'in ifadesiyle, Hakem b. Keysân (r.a.) hakikaten ihlaslı bir Müslüman olmuş ve Allah (c.c.) yolunda pek çok cihada iştirak etmişti.[8]

Hidâyete Vesile Olmanın Mükâfatı

Yüce Allah, kulun mübaşereti ve sebeplere sarılması neticesinde hidayete giden yolda muvaffakiyet lütfedecektir. Bu hususta kula düşen, sebepleri araştırmak, vesilelere sarılmaktır. Kur'ân-ı Kerim, hakka ve hakikate götürecek vesileler aranması konusunda şu teşvikte bulunur: *"Ey iman edenler, Allah'tan korkun. (Kur'ân ve kâinat kitabını mütalâa ile tanımaya çalıştığınız) Rabbinize karşı saygılı olun ve O'na yaklaşmaya vesile arayın!" (Mâide Sûresi, 5/35)* Efendimiz (s.a.s.) de son nefeslerine kadar hidayet yolunda ashabına ve ümmetine rehberlik etmiştir. Sonraki devirlerde Nebî'nin (s.a.s.) varisleri olan Allah dostları, erenler ve âlimler farklı yollardan, değişik usullerle Rab'lerine yürümüşler, hakka ve hidayete giden yolda insanlara vesilelik ve kılavuzluk etmişlerdir.

Allah Resûlü, bir hayra vesile olan ve hidayete çağrıda bulunanı Allah katında büyük bir mükafatın beklediğini müjdelemektedir: *"Kim hidayete çağrıda bulunursa, kendisine tabi olanların sevapları kadar ona sevap verilecek ve tabi olanların sevaplarından da hiç bir şey eksilmeyecektir. Kim de dalalete davet ederse, kendisine tabi olanların günahları kadar günah ona verilecek ve tabi olanların günahlarından da hiç bir şey eksilmeyecektir." (İbn Mâce, Sünnet 14)* Yani hayra vesile olan bir müesseseye öncülük etmiş, katkıda bulunmuş veya gelecek nesillerin yetiştirilmesi için eğitim seferberliğine iştirak etmiş bir kimse, bütün bu sa'y u gayretinin neticesini bir gün mutlaka karşısında görecek ve amel defteri hiç kapanmayacaktır.

İnsanların hidayetine vesile olanlar da aynı şekilde dünyevî ve uhrevî mükafata nail olacaklar ve kazandıkları bu yüce vesilelik payesi onlar için tükenmeyen bir sermaye olacaktır. Nitekim Allah Resûlü (s.a.s.), Hayber'de muharebenin en kritik anlarında Hz. Ali'yi yanına çağırarak ona sancağı vermiş ve sonrasında çok önemli bir tavsiyede bulunmuştur: *"Ey Ali, sen şimdi Hayberlilere iyice yaklaşıncaya kadar sükûnetle ilerle. Sonra onları İslâm'a davet et ve üzerlerine vâcip olan İslâmî esâsları onlara haber ver. Allah'a yemin ederim ki, senin irşadınla Allah'ın bir tek kişiye hidâyet vermesi, senin kırmızı develere sahip olmandan" (Buhari, Megâzî 39)* -bir başka vesileyle ifade buyurdukları gibi- *"üzerine güneşin doğduğu her şeyden daha kıymetli ve daha hayırlıdır!" (Hudarî, Nûru'l-Yakîn, s. 255)* Bu da gösteriyor ki, Efendimiz'in işaret buyurduğu gibi, gönlünü Allah'ın rızasını kazanma ufkuna yöneltmiş bir mü'min sadece kendi kurtuluşu değil, adanmış bir ruhla bütün bir insanlığın kurtuluşu için çalışmayı kendisine vazgeçilmez büyük bir fazilet ve mesûliyet bilecektir. Öyle ki, ashabın bu husustaki fedakarlık ve gayretleri dillere destandır.

Netice-i kelâm, Yüce Mevlâ hidayeti her halükarda kendi izni ve dilemesine bağlamıştır. O (c.c.) dilemeden ve rıza göstermeden hiç kimsenin hidayet vermesi mümkün değildir. Ancak O'nun lütfu ve inayetiyle hidayete ermek mümkündür. Bununla birlikte Allah (c.c.) rahmeti ve lütfu gereği, gönderdiği peygamberleri, ilahî vahiyleri, Din'in mukaddeslerini ve sevdiği kullarını hidayetine birer vesile olarak kabul edeceği müjdesini vermiştir. Bu münasebetle Allah Resûlü (s.a.s.) de ömrü boyunca insanların hidayeti için olağanüstü bir gayret ve çaba göstermiştir; göstermiştir çünkü, bir insanın ebedî mutluluk veya azabı bu vazifeyi ifa ve liyakat keyfiyetine bağlı kılınmıştır.

Efendimiz (s.a.s.) insanların hidayete ermesi konusunda o kadar harîs davranmıştır ki, O'nun bu iştiyakı Allah tarafından, *"İnanmıyorlar diye nerdeyse kendini harap edeceksin."* diye tadil ve takdir edilmiştir. Zira hidayete erdirmek, Peygamber'in (s.a.s.) salahiyetinde değil, ancak Allah'ın (c.c.) mutlak iradesine bağlı ilahî bir lütuf ve tasarruftur. Resûlüllah'ın nazarında, bir insanın hidayetine vesile olmak, yeryüzündeki en değerli varlıktan daha kıymetli bir hadisedir. Allah Resûlü ashabını böylesine bir adanmışlık ruhu ve vazife şuuruyla terbiye etmiş ve onlara, yeryüzünde hakkı ve hidayeti (Din-i Mübin-i İslâm'ı) herkese ulaştırmaları ufkunu en yüce hedef olarak göstermiştir.

* oguner@yeniumit.com.tr
Ondokuz Mayıs Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi

Dipnotlar

1. Râgıb İsfahânî, *el-Müfredât*, "Hdy" maddesi.
2. M. Fethullah Gülen, *Kader*, s. 112
3. M. Fethullah Gülen, *Asrın Getirdiği Tereddütler*, 2/192
4. M. Fethullah Gülen, *Yol Mülahazaları*, s. 171
5. Ali el-Muttakî, *Kenzu'l-Ummâl*, 1/546
6. İbn Hacer, el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe, 3/287. Ebû Hüreyre'nin geç Müslüman olduğu ve buna rağmen çok fazla hadis rivayet ettiği yönündeki olumsuz iddia ve isnatların dayanaktan yoksun olduğu anlaşılmaktadır."
7. Bkn. Ahmet Önkal, *Rasûlüllah'ın İslâm'a Da'vet Metodu*, s.150-195.
8. Kandehlevî, *Hayâtu's-sahâbe*, 1/75-76.

Doç. Dr. Yener Öztürk *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2008 / 81

Allah ölüm uykusuna yatan bir sürü hevâmm ve haşerâtı, ölmüş kupkuru ağaçları bahar mevsiminde yeniden dirilttiği gibi sizi de, hazan mevsiminiz olan ölümle toprağa düştükten sonra bir gün gelecek tekrar diriltecektir.

KUR'ÂN-I HAKÎM'DE DİRİLİŞİ İSPAT

Ahiret hayatının gerçekleşmesinin en büyük delil ve teminatı, Cenâb-ı Hakk'ın kullarına olan vaadidir. Kur'ân, her nefsin öleceğini, ölümden kaçılamayacağını, öldürenin Allah olduğunu ve sonunda dönüşün yine O'na olacağını pek çok ayetiyle vurgulayarak öldükten sonra dirilişin, Allah'ın vaadinin bir neticesi olduğunu bildirir. Bu husus bir ayet-i kerimede şöyle dile getirilir:

"Size vaadedilmekte olan, haktır. Hiç şüphe yok, ceza ve hesap da mutlaka gerçekleşecektir." (Zariyat Sûresi, 51/5-6)

Bilindiği gibi, bir haberin doğruluğu onu bildirenin doğruluğuna bağlıdır. Şu halde, va'dine muhalefeti muhal olan yüce Yaratıcı, bütün semavî kitaplarda ve de Kur'ân-ı Hakîm'de bir kitap gibi yarattığı şu kâinatı kapatıp başka bir gün yeniden açacağını söylüyor. Mademki, söyleyen O'dur ve bu mevzunun söz sahibi peygamberler de buna şehadet ediyorlar; o hâlde ahiret hayatının vukuuna kesin nazarıyla bakılmalıdır.

Kur'ân, öldükten sonra dirilmenin mutlaka meydana geleceğini sadece haber vermekle yetinmemiştir. İnsan aklını meşgul eden önemli meselelerden biri olan bu konuda o, ba's ve haşri ispatlayan kesin deliller getirmiştir. Delillerini ortaya koyarken de, zaman zaman inkârcıların itirazlarını zikrederek haşrin delillerini canlı örneklerle anlatmaktadır.

Ba's (ruhların cesetlere gelmesi, öldükten sonra dirilme) ve haşr (haşir meydanında toplanma) meselesini hiçbir delile ihtiyaç bırakmayacak şekilde kendine has aklî, mantikî, hissî, kalbî ve ruhî metotlarla ispat eden Kur'ân, dirilişin imkânını anlayabildiğimiz kadarıyla üç temel yolla ele almıştır.

A. Temsilî Kıyas Usûlüyle İspat

Kur'ân'da, ahiret âleminin imkânını izah ve ispat konusunda, muhatapların gerçeği bulmaları için kullanılan metotlardan birisi olarak, kıyas usûlünü görmekteyiz. Bu usûl, Kur'ân'da inkârcıların iddialarının bâtıl olduğunun gösterilmesi bakımından kendisine has bir istidlal metodu olmuştur.[1] Bu tarz ispat metodunu üç başlık altında toplamak mümkündür:

1. Bir Şeyi Yoktan Var Eden, Onu İkinci Defa Daha Kolay Yapar

İnsan, bazen kendi kudret ve düşüncesini aşan bir şeyle karşılaştığı zaman o şeyin gerçekleşmesinin imkânsız olduğu zannına kapılır. Bu itibarladır ki, Kur'ân, Yüce Yaratıcı'nın kudreti merkez alındığında, cesetlerin diriltilmesinin ve haşrin herhangi bir imkânsızlığının söz konusu olmayacağını sürekli bir biçimde vurgular.

Bir sayfada milyonlarca kitabı birbirine karıştırmadan yazıp nazarımıza arzeden zat, formalarını söküp dağıttığı bir kitabı ikinci defa aynı şekilde bir araya getireceğini va'detse 'Bu, onun kudretinden uzaktır.' denilebilir mi? Bu açıdan Kur'ân'ın şu ayetini yeniden düşünelim:

"O gün göğü, kitapları dürer gibi (toplarız). İlkin yaratmaya nasıl başladıysak diriltmeyi de Biz öyle gerçekleştiririz. Bu, üzerimize aldığımız bir vaaddir. Bunu gerçekleştirecek olan da Biz'iz." (Enbiyâ Sûresi, 21/104)

Yine aynı paralelde başka bir misalle meseleyi ele alalım; yoktan bir makineyi icad eden sanatkâr, daha sonra bu makineyi söküp dağıtsa ve ikinci defa bu makineyi monte edeceğini söylese, ona karşı 'Hayır başaramazsın, yapamazsın.' denilebilir mi?[2] Sınırlı beşer kudreti açısından bu durum mümkün olduğuna göre; bir sınır ve kayıt tanımayan ilahî kudret açısından hangi engel söz konusu olabilir? Eşyayı yokluktan varlık âlemine çıkaran ve bunda katiyen âciz kalmayan Yüce Kudret'in, nasıl olur da, dağılan, parçalanan varlıkları tekrar birleştirmeye gücü yetmez?

Yok iken yaratılan insanın, öldükten sonra tekrar diriltilmesi niçin mümkün olmasın? Kur'ân inkârcı kafanın *"Ben öldüğümde mi, diriltileceğim?"* itirazına şu veciz ifade ile karşılık verir: "O insan hiç düşünmüyor mu ki, o hiçbir şey değilken Biz onu yaratıp var ettik?" *(Bkz.: Meryem Sûresi, 19/66-67)*

İnsanın yaratılışı, dünyaya gelişi ve bu gelişme safhaları kendisinin hiçbir müdahale ve ilavesi olmadan hep dışarıdan olmaktadır. Bu itibarla insanın geçirmiş olduğu yaratılış seyri, onun Allah'ı ve ahireti tasdik etmesi hususunda kendine en yakın ve en müessir bir delildir.

Kur'ân, dirilişi, enfüsî delillerle ispat ederken dikkatlerimizi, yaşadığımız normo âleme çevirir. Yeniden dirilişin imkân dairesinde cereyan eden bir vâkıa olduğunun delili olarak, insanın kendi hayat safhalarını önüne serer:

"Ey insanlar! Eğer siz öldükten sonra dirilmekten şüphe ediyorsanız, bilin ki: Biz sizi ilkin topraktan, sonra bir nutfeden, sonra bir yapışkan hücreden, sonra esas unsurlarıyla hilkati tamamlanmış, ama bütün azalarıyla henüz tamamlanmamış bir çiğnem et görünümünde bir ceninden yarattık ki, kudretimizi size açıkça gösterelim. Dilediğimizi belli bir süreye kadar ana rahminde durdururuz. Sonra da sizi bir bebek olarak dünyaya çıkarırız. Sonra güç kuvvet kazanıncaya kadar sizi büyütürüz. İçinizden kimi henüz çocukken öldürülür, kimi de hayatın en düşkün biçimine götürülür. Öyle ki daha önce bildiği şeyleri bilmez hale gelir..." (Hacc Sûresi, 22/5)

Basit bir nutfeden mükemmel bir varlığın meydana getirilmesi, Allah'ın varlığına bir delil olduğu gibi, ba's ve haşrin de kat'i bir delilidir. Nitekim ayet-i kerimenin son kısmında *"..Bu böyledir, çünkü Allah tek gerçektir. Ölüleri O diriltir ve O, her şeye kadirdir."* buyurularak bu hususa dikkat çekilir.

Kur'ân, ahireti inkâr eden insanın bu konudaki düşmanca tavır ve itirazlarını onun kendi yaratılış seyrinden habersiz oluşuna bağlar: *"İnsan, bizim kendisini bir nutfeden (spermden) yarattığımızı görmedi mi ki, şimdi apaçık bir hasım kesildi?" (Yâsîn Sûresi, 36/77)*

İnsanın kendisini unutması, daha açık bir ifadeyle yaratılışındaki o harikalık ve mükemmelliği unutması, inkâr kapısını aralamaya sebep olmaktadır. Kur'ân'ın bu çerçevede yukarıda zikrettiğimiz ayetin devamındaki şu ifadesi, her türlü inkârcı tipine öz yaratılışını hatırlatan ve onu yerine oturtan bir tokat gibi inmiştir: *"Ve o yaratılışını (nasıl meydana geldiğini) unuttu." (Yâsîn Sûresi, 36/78)*

İnsanın yaradılış safhalarını bilen akl-ı selim sahibi bir kimsenin öldükten sonra dirilmeden şüphe etmesi düşünülemez. Topraktan, canlı, düşünen, konuşan, duyan, anlayan şuur ve idrak sahibi insanı yaratan Allah, elbette toprak olmuş insanı yine ondan diriltebilir.

2. Zor Olanı Yapabilen, Kolayı Evleviyetle Yapar

Kur'ân-ı Kerim, yine bu mukayese usulü içinde insanların zihinlerini farklı bir zaviyeden uyandırmaya çalışır. Ahireti inkâr edenlerin, sık sık, 'Biz içinde hayat namına bir şey kalmamış kemik yığınlarına döndükten sonra mı, yeniden diriltilip hayata döndürüleceğiz?' şeklinde dışarı vurdukları şüphe ve itirazlarına karşı Kur'ân, yüce Allah'ın kâinatta insandan daha büyük ve daha zor olan şeyleri yaratmış olduğunu hatırlatarak, bunun yanında insanların yeniden hayata döndürülmelerinin pek zor bir iş olmadığını bildirir.

Bu noktada Kur'ân, inkarcıların daha ciddi düşünmelerini temin maksadıyla ilk olarak şu soruyu yöneltir: *"(Sizce, öldükten sonra O'nun) sizi tekrar yaratması mı zor, yoksa semayı yaratmak mı? (O sema ki,) onu Allah bina etmiştir." (Nâziat Sûresi, 79/27)*

Bu ayetle insanlara âdeta, "Sizler tekrar tekrar, bu çürümüş kemikler nasıl canlandırılacak? diye sorup duru-

yorsunuz; şu muazzam semayı yaratan Allah için hiçbir şeyin güç ve zor olamayacağını düşünmüyor musunuz?" denilmektedir.

Kur'ân-ı Kerim, ilk adım olarak "İnsanın yaratılışı mı, yoksa bütün unsurlarıyla birlikte semanın yaratılışı mı daha zor?" şeklinde ortaya koyduğu sorularla zihinleri önemli bir noktaya teksif ettikten sonra, ikinci adım olarak da bu soruların cevabını bizzat kendisi verir: *"Elbette gökleri ve yeri yaratmak, insanları yaratmaktan daha büyük bir şeydir. Lâkin insanların çoğu (böyle olduğunu) bilmez." (Mü'min Sûresi, 40/57)*

Bu ayetlerin izahı sadedinde bir örnek veren Muhammed Gazalî şöyle der: Yüksek ve mükemmel bir köşkü sıfırdan inşâ eden birisi için, yıkılmış basit bir kulübeyi yeniden bina etmek nasıl basit, küçük bir olay ise, aynen öyle de varlık cihetiyle semavât ve arza nispetle son derecede küçük kalan insanın yaratılışı meselesi, koca kâinatın yaratılışının yanında, çok basit ve küçük kalacaktır.[3]

Kur'ân başka bir ayetinde ise, o denli büyüklüğü ile arz ve semâvâtı muazzam bir nizam ve ahenk içinde yaratıp devam ettirmeye kâdir olan Allah'ın, ölümlerinden sonra insanları tekrar yaratmasının, hiç de zor olmayacağını, O'nun buna kâdir olduğunu şöyle ifade eder:

"(Şimdi), semâvât ve arzı yaratan, onlar (insanlar) gibisini yaratmağa kâdir olmaz mı? Elbette kâdirdir. O, her şeyi bilen yaratıcıdır." (Yâsîn Sûresi, 36/81)

3. Bir Şeyi Zıddına Çevirebilen, Benzerini de Zıddına Çevirir

Dirilişin imkânını ispat sadedinde Kur'ân-ı Kerim'in insanlara sunduğu diğer bir mukayese şekli ise özel bir misalle ele alınmıştır:

"Size yeşil ağaçtan ateş yaratan/çıkaran O'dur. İşte siz ondan yakıp durmaktasınız." (Yâsîn Sûresi, 36/80)[4]

Kur'ân, burada verdiği misalle evvela o gün bu mesajların ilk muhatapları durumunda olan Araplara, kullandıkları yeşil iki ağacı[5] birbirine sürtmekle elde ettikleri ateşe dikkat çekerek, Yüce Allah'ın murad ettiği her şeyi yapmaya ve yerine getirmeye kadir olduğuna; kudretinin önünde hiçbir engelin bulunmadığına dikkat çeker.

Ayetin konuyla alâkalı olarak ifade ettiği husus şudur. Su ile ateş birbirine zıt şeylerdir. Suyun bol miktarda bulunduğu yeşil ağaçtan, ateşin çıkması âdeta imkânsız iken, yüce Kudret ateşi yeşil ağaçtan çıkararak, bir şeyi onun zıddı olan diğer bir şeyden yarattığını göstermiştir.[6]

Ölüm ötesi hayatın imkânını istidlâl sadedinde verdiği bu misalle Kur'ân, bu âlemde bir şeyin onun zıddı olan diğer bir şeyden meydana gelmesinin müşahede edilen mümkün bir vâkıa olduğunu hatırlatıp zihinleri, bu açıdan dirilişin imkânını kabule hazırlamayı hedeflemiştir.

Hâsılı, Kur'ân, yaş bir ağaçtan zıddı olan ateşi çıkarmaya muktedir olan Yüce Yaratıcı'nın, hayata zıt gibi görünen çürümüş kemiklerden de hayatı var etmeye muktedir olacağını üstün bir beyanla dikkatlerimize sunar.

B. Dirilişin Karşılaştırılabilir Örneklerini Göstermek Suretiyle İspat

Kur'ân, bazen de bizlere dirilişin bizatihi karşılaştırılabilir, seyredilebilir örneklerini hatırlatır. Bu örnekler uzakta olmayıp, inanan, inanmayan her insanın yanı başında bulunan, diğer bir ifadeyle herkesin müşahede ettiği vâkıalardır.

Kur'ân böylece tecrübe dünyasından gösterdiği delillere dayanarak hem diriliş olayının aklî temellerini gösterir, hem de bunu inkâr edenlerin hiçbir delile sahip bulunmadığını ve itirazlarının ilmî bir değer taşımadığını ortaya koyar. Bu cümleden olarak o, dirilişi imkânsız görenlere karşı kupkuru ölü arzın yağmur suyuyla canlanışını ve muhtelif bitkilerle bezenişini ve insanın bizatihi tecrübe ettiği uyku örneğini, yeniden dirilmenin mümkün olduğunu ispatlayan deliller olarak arz eder.

Burada aklın, düşünce ve tefekkür yoluyla varabileceği hükümler, öğretici bir üslup içinde verilir. Öyle ki, onun bu konudaki ispat ve ikna üslubunu, bir meselenin uluhiyet makamından kullara haber verilmesi hâlinden ziyade; bir hocanın talebesine ders vermesi gibi mütalâa etmek mümkündür.[7]

Sunduğu bu deliller itibariyle mesele ister bir filozof isterse bir çoban zaviyesinden ele alınsın, Kur'ân'ın takip ettiği bu isbat ve ikna metodundan daha üstünü gösterilemez. Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) mevzu ile alâkalı hadisleri de dahil, bütün söylenenler sadece Kur'ân-ı Kerim'in anlattıklarının açılımı ve yorumundan ibarettir.[8] Şimdi Kur'ân'ın bu maksatla insanların dikkat nazarlarına sunduğu bu örnekleri kısaca ele alalım.

1. Ölümünden Sonra Arzın Canlandırılması

Kışta ölü gibi olan yeryüzünün ilkbaharda tekrar diriltilmesi, Kur'ân'da öldükten sonra dirilişin imkân dahilinde ve seyredilebilen bir vâkıa olduğunu göstermek maksadıyla verilen en çarpıcı misaldir. Allah'ın yeryüzünde hâkim kıldığı bir kanunla her şey tekrar tekrar yenilenmektedir. Özellikle Kur'ân bizlere bu noktada su ve onunla boy atıp gelişen nebatatı misal vererek, bununla insanların dikkatlerini şu noktaya çeker: "Her şey yok edilip tekrar geri döndürülüyorsa, insanın da öldükten sonra eski haline döndürülmesi niçin mümkün olmasın?"

İçinde bulunduğumuz hayatın işleyişi, ölüm sonrası bir hayatın imkânına başlı başına bir delildir. Şöyle ki, kış ve bahar mevsimlerinin birbiri ardınca gelip geçmesi, ölüm ve diriliş hadiselerini aylarca bize seyrettirmektedir.

Benzerlerini daimî bir sûrette görüp seyrettiğimiz bir âlemde dirilişin vukûunu uzak görmemizin bir anlamı olabilir mi? Ba's ve haşr bundan öte bir şey midir? Yoksa insan kendi haşrini O'nun kudretinden uzak bir şey mi zanneder?

Böyle her baharda sayısız "ba'sü ba'de'l-mevt" olayına sahne olan yeryüzüne bir kez ibret gözüyle bakabilen, kendisinin de öldükten sonra aynen bunlar gibi yeni ikinci bir âlemin baharında haşrolunacağını anlamada güçlük çekmeyecektir. Kur'ân'da bu hususa işaret eden pek çok ayet vardır. Birkaçını zikredelim:

"Allah'ın rahmetinin eserlerine bir bak! Yeryüzünü ölümünden sonra nasıl da diriltiyor. Bunları yapan (O Allah), şüphesiz ölüleri de diriltir. O her şeye kadirdir." (Rûm Sûresi, 30/50)

"O'nun ayetlerinden biri de şudur: Sen, toprağı boynu bükük (kupkuru) görürsün. Onun üzerine bir su indirdiğimiz zaman, titreşir ve kabarır. Onu dirilten Allah, ölüleri de diriltir. O, her şeye gücü yetendir." (Fussilet Sûresi, 41/39)

Yaratılışın birliğini göstermesi açısından Kur'ân'ın ölü arzı insanın dirilişine delil olarak getirmesi, önemli bir husustur. Zira o Mutlak Kudret, her zaman diliminde dünyanın şeklini hangi kanunla değiştiriyorsa, kıyamet gününde kâinatın şeklini de aynı kanunla değiştirir. Baharda ölmüş bütün ağaç ve bitkileriyle arzı, hangi kanunla diriltiyorsa, öldükten sonra da insanları aynı kanunla diriltir.

Konuyla alakalı ayetlerin sonunda, *"İşte böyle çıkartılacaksınız."*[9] veya *"İşte çıkış da böyledir."*[10] denilerek, biz insanlara "Nasıl ölü toprak canlanıyor, ağaçlara taze bir hayat geliyor ve bitkiler yerden çıkıyorsa, siz de kabirlerinizden öylece yeni bir canla çıkarılacaksınız." mesajı verilir.

2. İnsanın Her Sabah Ölümden Diriltilircesine Uyandırılması

Kur'ân-ı Kerim, tecrübe dünyasından ele aldığı deliller arasında şunu da hatırlatır: Eğer insan, bir çeşit ölüm sayılabilecek olan uykuya dalışından sonra tekrar hayata dönüşü üzerinde fikir yürütür ve bu ahenk ve işleyişi araştırırsa, ba's ve haşri anlamada güçlük çekmeyecektir.

Yeniden dirilmenin imkânı konusunda inkârcılar, "Öldükten sonra yeni bir bitkisel hayatın mümkün olabileceğini kabul edelim." ama "Hislerin ve şuûrun vücudumuzla alakası kesildikten sonra, insanî hayatımız yeniden tekrar nasıl başlayabilecektir." diyerek bunun imkânsız olduğunu iddia ederler. Onların bu itirazına karşı, Kur'ân günlük bir tecrübe olan uyku olayını hatırlatmıştır. Zira art arda gelen uyku ve uyanıklık hâlleri ölümden sonra da hayatın olacağı hususunda bizlere güzel bir örnek teşkil eder.[11] Yeniden dirilişin ispatı için bundan daha fazla bir ikna gücü istenemez. Kur'ân'da şöyle buyrulur:

"O'dur ki, geceleyin sizi öldürür gibi uyutur, gündüzün ne işlediğinizi bilir; sonra da belirlenmiş bir süre geçip tamamlansın diye gündüzün sizi diriltir. Yine dönüşünüz O'nadır; (ve yine) O, dünyada yaptıklarınızı size haber verecektir." (En'âm Sûresi, 6/60)

Elmalılı Hamdi Yazır'ın da söz konusu ayetteki, *"Sonra (gündüzün yine) sizi diriltir."* kısmıyla alâkalı gayet önemli bulduğumuz bir değerlendirmesi vardır. O, -kısmen sadeleştirerek ve özetleyerek iktibas edeceğimiz yorumunda- şöyle der:

Allah (c.c.), bedeninizde zedelenen, uzuvlarınızdan ölen kısımları uykuda haberiniz olmadan telafi ederek yeniler ve sizden aldığı şuur ve idraklerinizi yine sabahleyin size geri verip önceki gibi maddî ve manevî hayatınızla sizi tekrar diriltir, uyandırır; siz ancak o zaman geceyi gündüzü farkeder; kendinizi ve geçmiş kazançlarınızı hiç kaybetmemiş, arada hiçbir kesinti fasılası geçmemiş gibi bilir tanırsınız. İnsanın sahip olduğu maddî-manevî her iki hayat, her gün her gece ve hatta her an böyle ruhanî ve cismanî bir 'diriliş' içindedir. Bunu birçokları mecazî bir mana ile dirilme kabul ederlerse de, basiret gözüyle bakıldığı zaman, bunun tam manasıyla bir 'ba's/diriliş' olduğu ortaya çıkar."[12]

İnsanların -uykudan sonra uyandıkları gibi- öldükten sonra dirileceklerini ifade eden bir başka ayet ise, Zümer Sûresi'nde yer almaktadır:

"Allah, insanların ruhlarını ölümleri sırasında, ölmeyenlerin ruhlarını ise uykuları sırasında alır. Hakkında ölüm hükmü verdiği rûhu tutar, ölüm hükmü vermediği rûhu ise belirli bir süreye kadar salıverir. Muhakkak ki bunda, düşünen kimseler için alacak ibretler vardır." (Zümer Sûresi, 39/42)

Bu ayetler ölüm ve uyku arasındaki benzerlikle, uyanma ve ölümden sonraki diriliş arasındaki benzerliği açıklamaktadır. Uyku, zayıf ve küçük bir ölüm; ölüm ise, büyük ve şiddetli bir uykudur. Her iki durumda da insan ruhu için bir hayattan başka bir hayata geçiş söz konusudur.

Uyuyup uyanma ile ölüm ve dirilişin benzerliğine hadis-i şeriflerde de vurgu yapılmıştır. Mesela, bir nebevî

beyanda uykuya yatarken *"Allahım, senin isminle ölüyor ve diriliyorum."* kalkarken *"Bizi ölümümüzden sonra dirilten Allah'a hamd olsun."* *(Buharî, Tevhid 13; Ebu Davud, Edep 98; İbn Hanbel, Müsned, 2/79)* deme tavsiyesinde bulunulmuştur.

Uyuma ve uyanma olayının yaratıcısı olan Yüce Allah bu ikisi arasında vuku bulan 'rüya' gerçeğiyle de bu husustaki şüpheleri izale sadedinde düşüncelerimize ayrı bir ufuk açmaktadır. Şöyle ki O, hislerimizi bu âlemden çekip bizi başka bir âlemin seslerine ve renklerine bağlayıp gezdirmekle, bu üç boyutlu maddi çeperlerin kuşattığı âlemden başka farklı âlemlerin de olduğunu insana bizzat yaşatarak göstermektedir. Her gece ölümün bir nevi küçük kardeşi olan uykuya dalan ve her sabah yeniden dirilircesine dünyaya gözünü açan insan, kıyametin ve haşrin alametlerini her gün seyrediyor demektir.

Görüldüğü gibi insan, öldükten sonra dirilişin bir benzerini, uyuma ve uyanması ile fiilen yaşamaktadır. Kur'ân, ölümle uyku, dirilişle uyanma arasındaki bu benzerliğe dikkat çekerek şu mesajı verir: Allah insanı nasıl uyutuyorsa, öyle öldürür; nasıl da uyandırıyorsa öyle diriltir.

C. Geçmişte Yaşanmış Diriliş Örneklerini Nazara vererek İspat

Kur'ân-ı Kerim'de dirilişin imkânını ispat yollarından birisi de geçmişte vukû bulmuş mucizevî diriliş hâdiselerine dikkat çekmesidir.[13] Kıssalar içerisinde anlatılan bu tür olaylarda şahıslarla ilgili unsurlar genelde gizli tutularak verilmek istenen bu ibret ağırlıklı mana, yaşanmış bir örnekle açıklanmıştır. Diğer bir ifadeyle, öldükten sonra dirilme gerçeği, tarihen vukû bulmuş bir olayla muhataba anlatılıp, Allah'ın ölülere tekrar hayat vermeye gücünün yettiği gösterilmiştir.

Dirilişin imkân ve vukuûnun fiilî birer delili olarak, Kur'ân tarafından tescil edilmiş bu vak'alar için "Bunları zamanında yaşayanlar gömüşlerdir, sonradan gelenler bunları göremeyecektir ki, onlara örnek olsun?" diyenlere şu noktayı hatırlatmak kâfidir: Bu hâdiseleri haber veren kaynağın hakkaniyeti ispatlandıktan sonra, bunların her gün gözler önünde cereyan etmekte olan vakıalardan farkı kalmaz. Kur'ân'ın diriliş gerçeğini akıllara yaklaştırmak ve onu ispatlamak için hatırlattığı bu vakıalar, cereyan ettikleri çağdakilere ışık tuttuğu gibi her zaman ve mekândaki insanlara da mesaj mahiyetindedir.[14]

Diriliş hakkındaki şüphe ve tereddütlerin giderilmesi sadedinde serdedilen bu örnekler, bir yandan dirilişin imkân dairesinde bir hâdise olduğunu bildirirken aynı zamanda dirilişin mutlaka cismanî olacağını da haber vermektedir.

Kur'ân, ölüm sonrası dirilişi hayretle karşılayan ve bu konuda kesin bilgi sahibi olmak isteyenlere cevap teşkil etmek üzere, geçmişte yaşanmış duyular âleminden insan zihnine diriliş gerçeğini yaklaştıran örnekler sunmuştur.

Bunların birkaçını şöyle sıralayabiliriz: Üç yüz seneden fazla mağarada uyutulduktan sonra Ashab-ı Kehf'in diriltilmesi,[15] İsrailoğullarından ölmüş birisinin, kendisine bir sığırın bir parçasıyla vurularak diriltilmesi,[16] Sina çölünde İsrailoğullarından bir topluluğun topluca öldürülüp diriltilmesi,[17] Hz. İsa'nın bir mu'cize olarak bazı insanları hayata kavuşturması ve bunun yanında Allah'ın izniyle çamurdan yaptığı kuşlara üfleyip onları diriltmesi[18] ve Hz. İbrahim'in talebi üzerine parçalanmış dört kuşun diriltilmesi.[19]

Kur'ân-ı Kerim'de dirilişin mümkün olduğu ve zamanı geldiğinde de vâki olacağı çok net bir şekilde ifade edilmektedir. Bu konuda muhtelif delillerin yanında, vaad ve vaîdlerinde hilafı muhal olan Allah'ın insanları yeniden dirilteceğini bildirmesi haşre imanın en temel delilidir.

* yozturk@yeniumit.com.tr
Dicle Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi

Dipnotlar

1. Ebu Zehra, Muhammed, *el-Mu'cizetu'l-Kübra el-Kur'ân*, Kahire ts., s.347-8.
2. Nasih, Abdülhay, *Ölüm Ötesi Hayat*, Nil yay., İzmir 1994, s.97.
3. M. Gazâlî, *Akîdetu'l-Muslim*, Daru'l-Kütübi'l-İslâmiyye, Kahire 1980, s.259.
4. Konuyla alakalı benzer ifadelerin yer aldığı diğer bir ayet ise, şöyledir: *"Söyleyin şimdi, tutuşturmakta olduğunuz ateşin ağacını siz mi yarattınız, yoksa yaratan Biz miyiz? Biz onu (kudretimizi) hatırlatıcı bir ibret ve oradan gelip geçenler için bir istifade vesilesi kıldık. Öyleyse yüce Rabbi'nin adını tenzih et."* (Vâkıa Sûresi, 56/71-74)
5. Araplar bu iki yeşil ağacı *merh* ve *afâr* olarak isimlendiriyorlardı.
6. Aslında insanoğlu bile bunun benzerini Allah'ın tevfik ve lütfuyla hayatında tatbik etmektedir. Söz gelimi, insan elektrikten istediği zaman ateş alabildiği gibi, istediği zaman da buz ve soğuk elde edebiliyor.
7. Bûtî, *Kübra'l-Yakiniyyâti'l-Kevniyye*, Daru'l-Fikr, 1394, s.364.
8. Nasih, Abdülhay, *a.g.e.*, s.40.
9. A'raf Sûresi, 7/25; Rum Sûresi, 30/19; Casiye Sûresi, 45/35.
10. Kâf Sûresi, 50/11.
11. Draz, *el-Medhal*, Daru'l-Kalem 1983, s.85.
12. Yazır, M. Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 3/1949-50.
13. Bkz., et-Taftazanî, *Şerhu'l-Makasıd*, V, 106; Ebu Zehra, *el-Mucizetu'l-Kübra*, s.363.
14. Çelik, Muhammed, *Kur'ân'da İknâ Hususiyeti*, Çağlayan yay., İzmir, 1996, s.108.
15. Bkz., Kehf, 18/9-19
16. Bkz., Bkz., Bakara, 2/72-73.
17. Bkz., Bakara, 2/55-56.
18. Bkz., Al-i İmran, 3/49; Maide, 5/110.
19. Bkz., Bakara, 2/260.

Doç. Dr. Ayhan TEKİNEŞ *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2008 / 81

Efendimiz'in bizzat tıpla ve bilhassa "koruyucu hekimlik" denen hijyenle alâkalı olarak söylediği bir hayli söz vardır. Zaten tıbbın büyük bir bölümünü de bu koruyucu hekimlik işgal eder ve etmelidir de. Çünkü esas olan, kişiyi hasta olmaktan korumaktır ve bu, oldukça da kolaydır. Hasta olduktan sonra tedavi ise gayet zor, müşkil ve pahalıdır.

Tıbb-ı Nebevi'de MEYVE

İslâm âlimleri, tıbb-ı nebevî'yi, "Hastaların tedavisi hakkındaki Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) hadislerinden bahseden ilimdir." şeklinde tanımlamışlardır.[1] Tıbb-ı nebevi ile ilgili eserlerde hastaların tedavisi hakkındaki hadisler yanında şifalı bitkiler, sebzeler ve meyvelerle ilgili hadisler de yer almaktadır. Resûl-i Ekrem (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz, karışık ilaçlarla (el-edviyetü'l-mürekkebe/akrabazin) tedavi edilmesi gereken ya da cerrahi müdahaleye ihtiyaç duyulan hastaları tedavi usullerini ve uygulamalarını bilen, alanında uzman hekimlere göndermiştir. Peygamber Efendimiz, sebzelerin, şifalı otların ve meyvelerin besleyiciliklerinin yanında şifa vesilesi olduklarını belirterek, Cenab-ı Hakk'ın gıdalarda yarattığı şifa kaynağına dikkatlerimizi çekmiştir. İsrafa kaçılmadığı ve doğru beslenildiği takdirde besin olarak yaratılan her bitki aynı zamanda bir şifa vesilesidir. Gıdaların özellikle de meyvelerin hem beslenmede hem de sağlıklı bir hayat sürdürmede önemli yeri vardır.

Dünya nimetlerinin en güzellerinden birisi meyvelerdir. Nitekim geleneksel tıpta meyveye bakmanın insana mutluluk verdiği belirtilmiştir.[2] Meyveler, dünya nimetlerinden olduğu kadar aynı zamanda Cennet nimetlerindendir. Kur'ân-ı Kerim'de *"Size orada (Cennet'te), istediğiniz şekilde yiyeceğiniz her türlü meyve vardır." (Zuhruf Sûresi, 43/73)* buyrularak, cennette de inananlara çeşit çeşit meyveler ikram edileceği haber verilmiştir. Bir başka âyette ise cennet nimetleri, *"Orada meyve çeşitleri, salkımlarla dolu hurma ağaçları, saplı ve yapraklı hububat ve hoş kokulu bitkiler vardır." (Rahman Sûresi, 55/11)* şeklinde tasvir edilmiştir.[3]

1. Peygamberimiz'in Hayatında Meyve

Bilindiği kadarıyla Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) döneminde Mekke şehrinde meyve yetişmezdi.[4] Mekkeliler, Medine ve Taif gibi çevre kentlerden gelen meyveleri bilirlerdi. Medine'de hurma, Taif'te ise üzüm

yetiştirilmekteydi. Ayrıca Mekke'ye Yemen ve Suriye gibi bölgelerden meyveler gelmekteydi. Peygamber Efendimiz, Medine'ye hicret edince bütün geçimleri hurma ürününe bağlı Medinelileri hurma yetiştirmeye teşvik etmiş; meyve ağaçlarından kuşlar bile yese ağacı diken kişinin sadaka sevabı kazanacağını haber vermiş;[5] meyveli ağaçların kesilmesini yasaklamış;[6] bir işte kullanılmak üzere meyveli bir dal getirilince üzerinden meyvelerinin alınmasını emrederek,[7] meyveli dalların koparılmaması gerektiğine işaret etmiştir.

Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) meyve yetiştirilmesine değer vermiş; bazı meyve türlerini överek onların dikilmesini özellikle teşvik etmiştir. Nitekim bir hadis-i şeriflerinde *"Zeytin mübarek bir ağaçtır."* buyurarak, zeytin ağacı dikilmesini teşvik etmiştir.[8]

a. Dil ve Edebiyatta Meyve

Meyvelere verdiği önem Resûl-i Zişan Efendimiz'in üslubuna da yansımış, hoşlandığı güzel şeyleri meyvelere benzeterek anlatmıştır. Mesela mü'minin bereketini hurma ağacının bereketine benzetmiştir. Mü'mini her zaman yeşil kalan, meyvesi, yaprağı ve dalı, hâsılı her şeyinden yararlanılan hurma ağacına benzeterek, mü'minin başına gelen her hâlin onun hayrına olacağını meyveyi örnek vererek anlatmıştır.[9] Keza Kur'ân okuyan mü'mini, tadı güzel, kokusu hoş ağaç kavununa (utrunç) Kur'ân okumayan mü'mini de tatlı fakat kokusuz kuru hurmaya benzeterek, mü'minleri Kur'ân okumaya teşvik etmiştir.[10]

b. Hediyeleşmede Meyve

Peygamber Efendimiz'in meyveyi sevdiğini bilen sahabe-i kiram hazretleri O'na sevdiği meyveleri hediye etmek için adeta yarışırlardı. Mesela Resûl-i Ekrem Efendimiz'in "barnî" türü hurmayı sevdiğini bilen Hz. Bilal (r.a.), O'na hediye olarak barnî hurması takdim etmiştir.[11] Ashab-ı kiram, ilk olgunlaşan turfanda meyveyi de Allah Resûlü'ne hediye ederlerdi. Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), kendisine ikram edilen turfanda meyveyi alır; "Allahım! Meyvelerimizi ve şehrimizi bereketlendir, ölçü ve tartımıza bereket üstüne bereket ver." diye dua eder ve huzurunda bulunan en küçük çocuğa meyveyi ikram ederdi.[12]

Allah Resûlü, kendisine hediye edilen meyveleri bazen huzurunda bulunan sahabîlere ikram eder, bazen de hanım sahabîlere hediye olarak gönderirdi. Bir keresinde Taif'ten gönderilen üzümlerden bir salkımını genç sahabilerden Numan b. Beşîr'e (r.a.) vererek annesine götürmesini söylemişti. Numan, dayanamayıp salkımdaki üzümleri eve varıncaya kadar tek tek yolda yiyip bitirmişti. Birkaç gün sonra Allah Resûlü, Numan'ı gördüğünde, 'Üzüm salkımını annene götürdün mü?' diye sormuş; Hz. Numan, 'Onu ben yedim.' deyince, 'Seni vefasız, seni!' diyerek onunla şakalaşmıştır.[13]

c. Meyveleri Islah

Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), bir işin iyi ve güzel yapılmasını ister; işini iyi yapanları överdi. Faydalı ve kaliteli meyveler hakkındaki övgüleri sahabîleri meyveleri ıslah etmeye teşvik etmiştir. Resûl-i Ekrem Efendimiz, Medine'ye kendisini dinlemeye gelen heyetlere, bölgelerinde yetişen meyveler hakkında bilgi verirdi. Hicri 8. yılda kendisini ziyarete gelen Abdulkays heyetine beldelerinde yetişen hurma çeşitlerini anlatmış ve, "Sizin hurmalarınızın en iyisi ve en faydalısı barnîdir." buyurmuştur. Heyette bulunanlar memleketlerine döndükten sonra barnî türü hurma dikmeye önem vermişler ve bir müddet sonra bütün hurma ağaçları barnî türü olmuştur.[14]

Peygamber Efendimiz, istikbalde olacakları anlattığı bir hadislerinde kıyametten önceki dönemi tasvir ederken, yeryüzü bereketlenir; narlar o kadar büyük olur ki, bir tane narın gölgesinde bir grup insan gölgelenir ve onlar bir tek narı yiyip bitiremezler, şeklinde bir haber vermiştir.[15] Bu hadis-i şerifte meyvelerin genetik yapılarındaki değişiklik ve ıslah neticesinde meyvelerin ne kadar büyüyebileceği vurgulanarak bir yönüyle inanan insanların bu tür çalışmalarda öncü ve rehber olmaları teşvik edilmiştir.

Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) meyveler hakkındaki övgüleri insanları faydalı ve şifalı meyveleri yetiştirmeye teşvik etmiş; yetiştirmesi zor olan bazı kaliteli meyve türlerinin kaybolması bu suretle engellenmiştir. Peygamber Efendimiz, özelikle Medine'de yetişen acve hurmasını çok severdi. *"Acve, hurması cennet yemişlerindendir." (Tirmizî, Tıbb 22; Ahmed b. Hanbel, 5/346)* buyurarak, acve hurmasını övmüştür. O'nun övgüsü sebebiyle acve hurması tarih boyunca en çok aranan ve talep edilen hurma olmuştur.

2. Peygamberimiz'in Meyve Sevgisi

Peygamber Efendimiz'in hayatında meyvenin özel bir yeri vardı. O'nun meyve yeme sünnetinde bizim için yalnızca tıbbi açıdan değil, beslenme ve Cenab-ı Hakk'ın nimetlerine hürmet açısından da örneklikler vardır. O'nun kuşkusuz en sevdiği meyve hurmadır.

a. Hurmayı severdi

Resûl-i Ekrem Efendimiz'in hayatında hurmanın ayrı bir yeri vardır. O, orucunu taze hurma ile açardı. Taze hurma bulamadığında kuru hurma ile orucunu açar; hurma bulamazsa su ile iftar ederdi.[16] Peygamberimiz, kendisine dua için getirilen yeni doğmuş bebeklerin ağızlarına yumuşatılmış hurma sürerek, onlara dua etmiştir.[17]

Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), hurma mevsiminde kendisine ikram edilen taze hurmaları reddetmezdi.[18] Kuru hurma ise Medineli yoksulların en önemli yiyeceğiydi. Hz. Aişe (r.anha), o günlerde yiyecek başka bir şey bulamadıklarını *"Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) vefat ettiğinde şu iki siyaha, kuru hurma ve suya doymuştuk." (Buhârî, Et'ıme 6; Müslim, Zühd ve'r-Rekâik 30-31)* sözüyle ifade etmiştir. Peygamber Efendimiz, akşam yemeği bulamayanlara kuru hurma yemeyi tavsiye eder; *"Akşam (üstü) yemeğini terk etmeyin; yiyecek bir şey bulamazsanız hiç olmazsa bir avuç kuru hurma yiyin." (İbn Mâce, Et'ime, 54)* buyurarak, hurmanın beslenmedeki önemini vurgulardı.

Peygamberimiz, hurma bulunmayan evin yiyecek hiç bir şeyi bulunmayan boş bir ev gibi olduğunu belirtmiş; bir başka hadislerinde de *"İçinde hurma bulunmayan evdeki insanlar, aç kalmış demektir."* buyurarak, meyve yemenin beslenmedeki yerine ve hurmanın Medinelilerin hayatındaki önemine işaret etmiştir.[19]

Meyveleri Cenab-ı Hakk'ın kullarına ikramı olarak gören Allah Resûlü, her türlü meyveye değer verirdi. Resûl-i Ekrem Efendimiz, hurmaların iyisini severdi ancak kuruyup böceklenmiş hurmaları atmaz, içlerinden iyilerini ayırır ve yerdi.[20] O, yere düşmüş meyvelerin çürümeye terk edilmesini de hoş görmez, yerde bir meyve bulunduğunda onu temizleyip yemenin daha uygun olduğunu söylerdi. Bir gün ashabı ile birlikte giderken yolda kuru bir hurma görmüş, *"Bunun sadaka hurmalarından olmasından endişe etmeseydim onu alır yerdim."* (Müslim, Zekât, 164) buyurmuşlardır.

b. Meyvelerin olgunlarını severdi

Geleneksel tıpta meyvelerin olgunlaştığında yenilmesi tavsiye edilmiştir. Peygamberimiz zamanında yaşamış ünlü Arap hekimlerinden Hâris b. Kelede, vefat ederken kendisinden tıpla ilgili son tavsiyeleri sorulduğunda, meyvelerin olgunlaşma mevsiminde yenilmesini tavsiye etmiştir.[21] Peygamber Efendimiz, kendi beldesinde yetişen meyveleri, olgunlaşma mevsiminde yemeyi severdi. Allah Teâlâ, her beldede yetişen meyveleri özellikle o bölgenin insanı için şifalı ve faydalı kılmıştır. Özellikle olgunlaşma mevsiminde kendi bölgesinde yetişen meyvelerden bolca yemek hastalıklardan korunmaya, sıhhat ve afiyete vesiledir.[22] Nitekim bir âyet-i kerimede Cenab-ı Hak, meyvelerin hem ilk tomurcuklandığında hem de olgunlaştığında insanlar için ibret olduğunu bildirmiştir.[23]

Resûl-i Ekrem, olgun meyvelerin yenilmesini tavsiye etmiştir. Dağlarda yetişen, daha çok çobanların yediği, erak ağacı yemişinin olgun olanlarını toplamayı tavsiye ederek olgunlarının daha tatlı olduğunu söylemiştir.[24] Ensardan Ebu'l-Heysem (r.a.), Resulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ve arkadaşlarını hurma bahçesinde ağırlamış, onlara tabak içinde bir salkım hurma ikram etmiştir. Salkımda olgunlaşmamış hurmalar olduğunu gören Peygamber Efendimiz, *"Keşke olgunlarından seçseydin."* buyurarak, hurma salkımlarının olgunlarının koparılması gerektiğine işaret etmiştir.[25]

c. Farklı meyveleri birlikte yemeyi severdi

Peygamber Efendimiz'in yeme içme alışkanlıkları üzerine bilgi veren İbn Kayyim, onun sürekli aynı gıdaları yemediğini, memleketinde yenilmesi mutad yiyeceklerin hepsinden az da olsa aralarında seçim yapmadan yediğini belirtir. Ona göre, çeşitli yiyeceklerden

azar azar yenilmesi son derece faydalı beslenme alışkanlığıdır.[26] Nitekim Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), az yemek yemeyi tavsiye etmiş "İnsanoğlunun doldurduğu en kötü kap midesidir." buyurarak az yemek yemenin beden sağlığı için taşıdığı önemi vurgulamıştır.[27]

Geleneksel tıp anlayışına göre, besinler, insan vücudunda ortaya çıkardıkları tesirler bakımından yaş, kuru, sıcak/hararetli ve soğuk şeklinde sınıflandırılmışlardır. Hekimler, meyveleri de bu nitelikleri itibarıyla gruplandırmışlar ve aynı grup besin ve meyvelerin birlikte alınmamasının sıhhat açısından daha faydalı olduğunu belirtmişlerdir. Ünlü hekimlerden Bergamalı Galinos, az yediği ve bir biriyle uyumlu yiyecekleri yediği için hastalanmadığını öne sürmüştür.[28] Günümüz tıbbında meyveleri sıcak ve soğuk tabiatlı şeklinde sınıflandırma, daha farklı sınıflandırmalar yapıldığı için terk edilmiş olmakla birlikte, modern tıpta da vücut için gerekli vitamin ve mineralleri çeşitli gıdalardan almanın sağlıklı beslenme açısından önemli olduğu kabul edilmektedir.

Yiyecekler arasında uyumu gözetmek, her dönemde farklı şekillerde ifade edilse de sağlıklı beslenme açısından son derece önemlidir. Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), meyveleri farklı meyvelerle birlikte veya farklı yiyeceklerle birlikte yemiştir. Misafir olarak gittiği bir evde kendisine kaymak ve kuru hurma takdim edilmiş, ikisini birlikte yemiştir.[29] Yaş hurma ile birlikte salatalık yine yaş hurma ile birlikte karpuz yediği hakkında rivayetler vardır.[30] Yaş hurma ile karpuzu birlikte yeme sebebini bir rivayette "Bunun (yaş hurma) hararetini bunun soğukluğu (karpuz) ile bunun soğukluğunu da bunun harareti ile kırarız." şeklinde açıklamıştır.[31]

Zayıf bünyeli kilo alamayan kişilerin sağlıklı beslenmesinde meyvenin, özellikle de hurmanın önemli bir yeri vardır. Hurma, az yenildiğinde meyve, çok yenildiğinde besleyici bir gıda kabul edilmiştir. Hadis-i şeriflerde bildirildiği üzere Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), yaş hurma ile salatalığı birlikte yemiştir.[32] Hz. Aişe (r.anha), yaş hurma ile salatalığın birlikte yenilmesinin vücudu kuvvetlendirdiğini, zayıflığa iyi geldiğini, kendi tecrübesine dayanarak ifade etmiştir.[33]

Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), çağla hurma ile kuru hurmanın birlikte yenilmesini, hatta kuru meyve ile tazesinin birlikte yenilmesini tavsiye etmiştir.[34] Bu meselenin izahında tıbb-ı nebevî yazarları, sıcak tabiatlı iki yiyeceğin ya da soğuk tabiatlı iki yiyeceğin birlikte yenilmesini hekimlerin uygun bulmadıklarını söylerler. Bu sebeple Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), soğuk ve kuru tabiatlı çağla hurma ile sıcak ve yaş tabiatlı kuru hurmanın birlikte yenilmesini emretmiş, birinin zararını diğeri ile dengelemeyi hedeflemiştir.[35]

d. Meyvelerle tedaviyi teşvik ederdi

Allah Resûlü, bazı hadislerinde meyvelerin tedavide kullanılmasını tavsiye etmiştir. Hurma ile yapılan ilaçları öğretmiş, kalbinden/göğsünden şikayet eden bir sahabîyi Taif'te bulunan Haris b. Kelede adlı hekime göndermiş, "O, tıbbı bilir, Medine'nin acve hurmalarından yedi tanesini çekirdekleriyle beraber ezsin, sonra onlarla göğsünü ovsun." buyurarak, acve hurmasının tedavide nasıl kullanılacağını öğretmiştir.[36]

Sabah kalkıldığında acve hurması yenilmesini tavsiye etmiştir. Yenilecek hurmaların sayısını da belirterek, sabahları yedi acve hurması yenilmesini teşvik etmiştir. "Sabahleyin yedi acve hurması yiyen kişiye o gün sihir ve zehir zarar vermez." buyurarak, özellikle belirli bölgelerde yetiştirilen acve hurmasının tıbbi ve manevi faydalarına işaret etmiştir.[37] Hadisin bazı rivayetlerinde, bu hurmanın yaylada (Medine'nin yüksek yerlerinde) yetişenlerini tavsiye etmiş;[38] "Yaylada yetişen hurmalarda şifa vardır." bir diğer rivayette ise "Onlar tiryaktır/ilaçtır." buyurmuşlardır.[39]

Yanına gelen arkadaşlarına meyve ikram eder, ikram ettiği meyvenin tıbbi faydalarını söyleyerek onları meyve yemeye teşvik ederlerdi. Talha (r.a.) huzuruna girince ona elindeki ayvayı uzatmış "Talha, al bunu. Ayva, kalbi rahatlatır, güçlendirir" buyurmuştur.[40]

Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) meyveyi her hastaya tavsiye etmemiş, nekahet dönemindeki hastaların çağla hurmalardan yemesine -muhtemelen hazım zorluğu çekebilirler diye- izin vermemiştir.[41]

e. Meyveli içecekleri severdi (Şıra-hoşaf)

Her şeyde olduğu gibi içeceklerde de sade ve fıtri olanı tercih etmiştir. Peygamber Efendimiz, süt içmeyi severlerdi. Hatta İsrâ gecesi içinde süt ve şıra olan iki kadeh kendisine sunulunca süt kadehini tercih etmiştir. Cebrail Aleyhisselam, sütü tercih etmesini fıtratı uygun olanı tercih ettiği şeklinde yorumlamıştır.[42]

Peygamber Efendimiz, bal şerbeti, şıra/nebiz, su ve süt gibi bütün alkolsüz içeceklerden içmiştir. Sahabe-i kiramdan Peygamberimiz'in hizmetinde bulunma şerefine nâil olan Enes (r.a.) "Şu kabımla Resulullah'a (sallal-

lahu aleyhi ve sellem) bütün içeçekleri; bal şerbeti, şıra, su ve süt sundum" demiştir.[43]

Peygamber Efendimiz, nebiz (bir tür şıra) içmeyi severlerdi. Kırba ya da taştan yapılmış bir su kabının içine hurma atılır ve bekletilirdi. Meyve taneleri suyun içinde bir gece bekletildikten sonra içilir, meyve taneleri çıkarılıp üç gün içinde içilerek tüketilirdi. Daha fazla bekletilmesi ve ekşimeyi hızlandıran ağaç, kabak ve benzeri maddelerden yapılan su kaplarında nebiz yapılması uygun görülmemiştir. Hz. Aişe Validemiz, "Biz Allah Resûlü'ne bir su kabının içine akşam meyve taneleri atarak nebiz yapardık, onu sabah içerlerdi; sabah yaptığımızı da akşam içerlerdi." buyurarak, Peygamber Efendimiz'in nebiz içtiğini ancak meyveleri kabın içinde fazla bekletmediğini ifade etmiştir.[44] Peygamber Efendimiz, farklı meyvelerin karıştırılarak ya da taze meyve ile kuru meyvenin karıştırılarak şıra (nebiz) yapılmasını, muhtemelen her meyvenin ekşime (farmantasyon/alkolleşme) süresi farklı olduğu için uygun bulmamıştır.[45]

Sonuç

Meyve, günümüzde sağlıklı beslenmede önemli ve vazgeçilmez bir yiyecek kabul edilmektedir. Hadis kitapları müellifleri ve tıbb-ı nebevi yazarları meyveyi müstakil bir bölümde ele almamışlar, meyveleri diğer yiyeceklerle birlikte değerlendirmeyi tercih etmişlerdir.

Yeme-içme kültürünün sade bir şekilde uygulandığı saâdet asrında meyvenin, özellikle de hurmanın önemli bir besin olduğu müşahede edilmektedir. Hurma dışındaki üzüm ve ayva gibi meyveler farklı şehirlerden geldiği için hediyelik bir yiyecek kabul edilmiş, karşılıklı hediyeleşmelerde bu tür meyveler ikram edilmiştir.

Hurmadan yalnızca besin olarak değil aynı zamanda ilaç olarak da yararlanılmıştır. Hurmaların ilaç olarak kullanılması durumunda yüksek yerlerde yetişen belirli cins hurmalar, tercih edilmiş; şifa için sayılı ve zamana bağlı olarak belirli bir disiplin içinde yenilmesi tavsiye edilmiştir. Hurmanın belirli türleri tercih edilerek, meyveleri ıslahın ve iyi tür meyve yetiştirmenin ehemmiyetine işaret edilmiştir. Nitekim barnî türü hurmanın daha kaliteli olduğunu duyanlar, memleketlerine dönünce bütün hurmalarını bu tür hurmaya çevirmişlerdir. Müslümanlar, tarih boyunca meyve ağaçlarını ıslahına önem vermişler, ağaçların ıslahı ve tarımın iyileştirilmesi için önemli çalışmalar yapmışlardır.

Peygamberimiz'in sevdiği meyvelerin başında hurma gelir. Hurma onun şehri Medine'nin meyvesidir. Her beldenin meyve ve sebzelerinin o beldede yaşayanlar için son derece şifalı olduğu geleneksel tıbbın ısrarla üzerinde durduğu hususlardan birisidir. Ayrıca meyveleri tam olgunlaşma mevsiminde yemenin sağlık açısından daha yararlı olacağı belirtilmiştir. Peygamberimiz, hurmanın olgunlaşmadan toplanmasına izin vermemiş, taze hurmayı salatalık ve karpuz gibi sebze ve meyvelerle yemeyi tercih etmiştir.

* atekines@yeniumit.com.tr
Sakarya Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi

Dipnotlar

1. Taşköprüzâde, Ahmed b. Mustafa, *Miftâhu's-se'âde ve misbâhu's-siyâde*, Beyrut 1985, 2/344.
2. İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, Beyrut 1982, s. 323.
3. Kur'ân-ı Kerim'de geçen meyveler hakkında bilgi için bk. Davut Aydüz, *Kur'ân-ı Kerim'de Besinler ve Şifa*, İzmir 2006, s. 92-113.
4. Buhârî, Megâzi 28.
5. Ahmed b. Hanbel, 4/61.
6. Muvattâ, Cihâd 10.
7. Muvattâ, Hudûd 12.
8. Tirmizî, Et'ime 43; İbn Mâce, Et'ime 43.
9. Buhârî, Et'ıme 42, 46.
10. Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân 17.
11. Buhârî, Vekâle 11; Müslim, Müsâkât 96.
12. İbn Mâce, Et'ıme 39; Tirmizî, De'âvât 53.
13. İbn Mâce, Et'ıme 61.
14. Ahmed b. Hanbel, 3/432.
15. Müslim, Fiten, 110. Hz. Ali Efendimiz, nar yemeyi teşvik etmiş, narın içindeki zarlarla birlikte yenilmesini tavsiye etmiştir. "Narı zarıyla birlikte yiyin; o, mideyi temizler." buyurmuştur. Ahmed b. Hanbel, 5/382.
16. Ebû Dâvud, Sıyâm 21.
17. Müslim, Edeb 23-28.
18. Buhârî, Et'ıme 41.
19. Hadisler için bkz.: İbn Mâce, Et'ıme 38.
20. Ebû Dâvud, Et'ıme 43; İbn Mâce, Et'ıme 42.
21. İbn Kayyim, a.g.e., s. 319.
22. İbn Kayyim, a.g.e., s. 171-172.
23. Bk. En'am Sûresi, 6/99.
24. Buhârî, Et'ıme 50.
25. Tirmizî, Zühd 39.
26. İbn Kayyim, a.g.e., s. 169.
27. Tirmizî, Zühd 47; İbn Mâce, Et'ime 50.
28. İbn Kayyim, a.g.e., s. 321.
29. İbn Mâce, Et'ıme 43.
30. İbn Mâce, Et'ıme 37.
31. Ebû Dâvud, Et'ıme 45.
32. Buhârî, Et'ıme 45.
33. İbn Mâce, Et'ıme 37.
34. Hadisin isnadı hakkındaki değerlendirmeler için bk. İbn Mâce, Et'ıme 40 (dipnot).
35. İbn Kayyim, a.g.e., s. 222. Şemsüddîn ez-Zehebî, *et-Tıbbu'n-nebevî*, Kahire 1961, s. 34-35.
36. Ebû Dâvud, Tıbb 12.
37. Buhârî, Et'ıme 43; Tıbb 52.
38. Müslim, Eşribe 156.
39. Ahmed b. Hanbel, 6/77.
40. Hadisin isnadı hakkındaki görüşler için bk. İbn Mâce, Et'ıme 61. (dipnot)
41. Ebû Dâvud, Tıbb 2.
42. Müslim, Eşribe 91, 92.
43. Müslim, Eşribe 89.
44. Tirmizî, Eşribe 7.
45. Müslim, Eşribe, 16, 86.

Prof. Dr. Mehmet SOYSALDI *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2008 / 81

Hayatın kadr u kıymetinin bilinmesi, bu dünyanın ölümlü olduğunun vicdanda duyulması ve insanların kabre doğru yol aldıklarının daha açık görülmesi açısından hastahanelerin daha tesirli olduğunu düşünüyorum. Kanaatimce, herkes zaman zaman bir hastahaneye gitmeli, hasta ziyaretinde bulunmalı, imkanı varsa onlara yardım etmeli.

Hasta Ziyareti ve Âdâbı

İslâm'ın titizlikle korunmasını istediği beş esastan biri de hayat ve sıhhattir. İnsana verilen sayısız nimetlerin en başında sağlık gelir. Zira, sağlık olmadan hiçbir nimet insana huzur ve saadet getirmez. O sebepledir ki; Cihan Padişahı Kanûnî Sultan Süleyman, bir nefes alıp verecek kadar sağlık içinde olmanın; dünyanın bütün nimetlerinden değerli olduğunu şöyle ifade etmiştir:

"*Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi,*
Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi."

Yüce Mevlâ'mız, başta ömür sermayemiz olmak üzere, sahip olduğumuz her türlü imkânı doğru hedeflerde, meşru ve müspet çalışmalarda değerlendirmemizi istemiştir. Bu cümleden olarak, en kıymetli varlığımız olan sıhhat ve sağlığımızı da korumamızı emretmiştir. Kendi ellerimizle kendimizi tehlikelere atmamamız konusunda, çeşitli ayetlerde bizleri uyarıp ikaz etmiştir.[1]

Sağlığı korumak insanın vazifesi olduğu gibi hastalandığı takdirde bunun bir imtihan olduğunu bilip sabretmek, şifayı Allah'tan bilerek ve umarak tedavi yollarına başvurmak da onun önemli vazifeleri arasındadır. Nitekim Yüce Allah: "*Andolsun, sizi biraz korku, açlık, mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltme gibi şeylerle deneriz; sabredenleri müjdele.*" *(Bakara Sûresi, 2/155)* buyurmaktadır.

Hz. Peygamber (s.a.s.) de bu konuda şöyle buyurmuştur: *"Müslüman'ın başına gelen zahmet, hastalık, keder*

ve eziyet hatta ayağına batan bir diken bile olsa mutlaka Allah, bunları onun günahlarına kefaret yapar.” (Buhârî, Kitabu'l-Merda 1)

“Mü'minin durumu şayan-ı takdirdir; niye olmasın ki; onun her işi hayırdır ve bu da mü'minden başkası için müyesser değildir. O neşe ve sevinç ifade eden bir duruma mazhar olunca şükreder, bu onun için hayır olur; herhangi bir sıkıntıya maruz kaldığında da sabreder, bu da yine onun için hayırlı olur.” (Müslim, Kitabu'z-Zühd 64)

“Mü'min hastalandığı veya yolculuk yaptığı sırada tıpkı sıhhatli ve mukim iken yaptığı ibadetlerin sevabını alır.” (Buhârî, Cihad 134)

Hz. Peygamber (s.a.s.), hastalıklardan tedavi olmayı emretmesinin yanında kendisi de bizzat günün şart ve imkânları dâhilinde tedavi olmuştur. Maddî tedavi ve ilâç ile beraber manevî tedaviye de müracaat etmiş, bunun için dua ve ayetler okumuş ve okuyanları tasvip etmiştir. “Hastalandığımız zaman tedaviye başvuralım mı?” diye soran Ashabına, Resûlullah: “*Tedavi olunuz. Çünkü Allah, her hastalık için bir de ilâç ve tedavi yaratmıştır; bundan bir dert müstesnadır o da ihtiyarlıktır.”* (Ebu Dâvud, Tıb 1) buyurmuştur.

Hasta Ziyaretinin Önemi

Sağlıklı bir toplum oluşturmak ve beşeri ilişkileri en mükemmel şekilde düzenlemek isteyen İslâm, Müslümanları bu konuda eğitime tâbi tutmuştur. Onları sadece iyi gün dostu olmaya değil, aynı zamanda kötü gün dostu da olmaya teşvik etmiştir. Kur'ân'da insanın en mükemmel şekilde yaratıldığı ve Allah katında değerinin çok büyük olduğu vurgulanmıştır. İslâm dini insana sadece sağlığında değil, hastalığında da hatta ölümünde de değer verilmesini ve hasta olanların ziyaret edilmesini istemiş ve bu hususu ibadet telakki etmiştir. Peygamber Efendimiz, her konuda olduğu gibi hasta ziyareti konusunda da bizlere en güzel örnek olmuştur. Zira hasta ziyareti Allah Resûlü'nün hayatı boyunca özenle yaptığı ve ashabını da teşvik ettiği amellerden birisidir. Allah Resûlü (s.a.s.) bir hadislerinde: *“Ashabım, hastaları ziyaret ediniz, açları doyurunuz, esaretinizdeki köleleri salıveriniz.”* (Buhârî, Merdâ 4; Ebu Dâvud, Cenâiz 11) buyurmuştur. Hatta bir hadislerinde bu ziyareti, mü'minin mü'min üzerindeki beş hakkından biri olarak saymıştır. Dolayısıyla Müslümanlar, hasta olan dostlarını ve komşularını uygun zamanlarda yanlarına giderek ziyaret ederler ve onlara şifa dilerler. Bu da Müslümanlar arasında sevgi ve dayanışmanın artmasına vesile olur.

Hasta ziyaretinin önemini şu kudsî hadis çok güzel bir şekilde açıklamaktadır. Ebu Hureyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *“Allah Teâlâ kıyamet gününde şöyle buyurur: ‘Ey Âdemoğlu! Hastalandım, beni ziyaret etmedin.’ Âdemoğlu, Allah Teâlâ'ya: ‘Sen âlemlerin Rabbi iken ben seni nasıl ziyaret edebilirdim?’ der. Allah Teâlâ: ‘Falan kulum hastalandı, ziyaretine gitmedin. Onu ziyaret etseydin, Beni onun yanında bulurdun.’ buyurur.”* (Müslim, Birr 43)

Hasta ziyaretinin değerini ve Allah rızasını kazanmanın en kısa yolu olduğunu bundan daha güzel anlatmak mümkün değildir. Çünkü bu kudsi hadiste belirtildiği üzere Yüce Allah, herhangi bir hastayı ziyaret etmeyi, bizzat kendisini ziyaret etmek gibi değerlendirmektedir.

Dinimiz hasta ziyareti konusunda müslim, gayrimüslim ayırımı yapmaz. Hasta kim olursa olsun ziyaret etmeyi emreder. Yani hasta ziyareti konusunda Müslüman-Müslüman olmayan, dost-düşman, tanıdık-tanımadık, yakın komşu-uzak komşu herkes eşittir. Dolayısıyla kimliğine bakmadan hastayı ziyaret etmek İslâmi ve insanî bir erdemdir.

Asr-ı Saadet'te bir Yahudi çocuğu Hz. Peygamber (s.a.s.)'e hizmet ediyordu. Bir gün hastalandı. Allah'ın elçisi onu ziyarete gitti, başucunda oturdu ve ona Müslüman olmasını teklif etti. Genç, orada bulunan babasının yüzüne baktı. Babası, “Oğlum, Ebu'l-Kasım'ın sözünü dinle.” deyince genç, Müslüman oldu. Efendimiz, hastanın yanından çıkınca, *“Şu genci Cehennem azabından kurtaran Allah'a hamd olsun.”* (Buhârî, Merdâ 11; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/227) dedi.

Hasta Ziyaretinin Hükmü

Hasta ziyareti; hastanın hâl ve hatırını sormak, gönlünü almak ve gücü yettiğince ihtiyacını karşılamak demektir. Bu çerçevede hasta ziyareti müekked sünnettir. Vacip olduğu görüşünde olan âlimler de bulunmaktadır. Bir hastayı, bulunduğu yerleşim biriminde hiç kimse ziyaret etmez ve ihtiyaçlarını karşılamazsa orada yaşayan bütün Müslümanlar bundan sorumlu olurlar. Böylelikle tıpkı aç olanı doyurmak ve esir olanı esaretten kurtarmak gibi hasta ziyareti de farz-ı kifaye hükmünü alır.

Hasta Ziyareti Âdâbı

Her şeyin bir âdâbı olduğu gibi hasta ziyaretinin de bir âdâbı vardır. Şöyle ki, hasta ziyareti hastayı rahatsız edecek derecede bir sıklıkta yapılmamalı, hastanın yanında çok uzun oturulmamalı ve hastanın yanında onun moralini bozacak sözler söylenmemelidir.[2] Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), bu hususta bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmaktadır: *“Bir hastanın yanına girince, sağlık ve uzun ömür temennisiyle onu rahatlatın. Zira böyle yapmak onun gönlünü hoş eder.”* (Tirmizî, Tıbb 35)

Resûlullah (s.a.s.) bu hadislerinde, hasta ziyaret ederken uyulması gereken önemli bir hususa dikkati çekmektedir. Has-

tanın yanına girince hastayı ferahlatacak, hayata karşı sevgi ve bağlılığını artıracak, yaşama ümidi verecek tarzda konuşmalar yapılmalıdır. Meselâ, "*Allah ömrünü uzun etsin.*", "*Allah şifa ve afiyet versin.*", "*Maşallah, mühim bir şey yok, korkacak bir şey yok, Allah sana şifa verecektir inşallah, hastalığın ağır değil.*" gibi sözler söylenebilir. Gerçi bu çeşit sözler mukadder olan eceli değiştirmez, fakat hastayı rahatlatır, gönlünü hoş tutar. Hastalara daima güler yüz, tatlı dil ve gönül alıcı sözler söyleyerek, güzel davranışta bulunulması gerekir.

Hastayı ziyaret ederken, yanında az oturmak ve gürültü yapmamak sünnettir. Hasta ziyaretine abdestli gitmek de sünnettir. Nitekim bir hadiste, *"Kim abdest alır ve abdestini mükemmel yapar, sevap ümidiyle Müslüman kardeşini hasta iken ziyaret ederse, ateşten yetmiş yıllık yürüme mesafesince uzaklaştırılır." (Ebu Dâvud, Cenâiz 7)* buyrulmuştur.

Görüldüğü gibi bu hadiste ziyaret sırasında abdestli olmaya teşvik vardır. Bazı âlimler ziyaret esnasında abdestli olmanın hikmetini şöyle açıklamaktadırlar: Hasta ziyareti bir ibadettir. İbadetlerin abdestli olarak yapılması, onu en mükemmel şekilde yapmak demektir, dolayısıyla ziyaretin abdestli yapılması daha faziletlidir. Ayrıca her işte olduğu gibi bu ziyaretin de Allah rızası için, sevap kazanmak niyetiyle yapılması gerekmektedir.[3]

Hasta ziyaretine gidilince hastanın yanında yapılacak dualarla ilgili Peygamber Efendimiz'den çeşitli rivayetler vardır:

Hz. Peygamber (s.a.s.) hastayı ziyaret etmeye gidince hastanın başucuna oturur, sağ eliyle hastayı sıvazlayarak ona dua eder ve şöyle derdi:

"لا بَأْسَ طَهُورٌ اِنْ شَاءَ اللّٰهُ – *Zarar yok, inşallah* (günahlarını) *temizler.*"[4],

"اَللَّهُمَّ رَبَّ النَّاسِ أَذْهِبْ الْبَاسَ وَاشْفِ أَنْتَ الشَّافِي لاَ شِفَاءَ إلاَّ شِفَائُكَ شِفَاءً لاَ يُغَادِرُ سَقَماً - *Ey insanların Rabbi! Bu hastalığı gider, şifa ver; Sen şifa verensin. Senin şifandan başka bir şifa yoktur. Öyle bir şifa ver ki hiçbir hastalık bırakmasın.*" *(Buhârî, Mardâ 20, Tıbb 39; Tirmizî, Daavat 122)*

Başka bir rivayette de şu duayı yaptığı zikredilmektedir:

"امْسَحِ الْبَأْسَ رَبَّ النَّاسِ، بِيَدِكَ الشِّفَاءُ، لاَ كَاشِفَ لَهُ إلاَّ أَنْتَ - *Bu hastaya şifa ver, ey insanların Rabbi! Şifa senin* (kudret) *elindedir, Senden başka onu giderecek yoktur.*" *(Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 6/131.)*

Hasta Ziyaretinin İnsana Kazandırdıkları

Hasta ziyaretinin gerek ferdi gerekse içtimâî birçok faydası vardır. Bunlardan bir kısmını şöyle özetleyebiliriz:

1. Hasta ziyareti ibadettir. Dolayısıyla hastayı ziyaret eden kişi, büyük bir ecir ve sevap kazanır.
2. Hastaya gösterilecek alâka sebebiyle ilahî rahmet ve rızaya kavuşmak mümkün olur.
3. Hasta ziyareti günahlara keffarettir. İnsanın günahlardan arınmasına vesile olur.
4. Hastalara teselli ve moral vermek, onların kalbini hoşnut etmek önemli bir sadaka hükmüne geçer.
5. Din kardeşini ziyaret eden Müslüman'a melekler dua ve istiğfarda bulunur.
6. Hadiste "Hastaların duasını alınız; onların duası makbuldür." buyrulmuştur. Hasta ziyareti onların makbul dualarını almaya vesile olur.
7. İnsanlar arasında sevgi, saygı ve hoşgörünün artmasına vesile olur.
8. Hasta ziyareti, hastalara moral kazandırır ve hastalıklarının iyileşme sürecini hızlandırır. Böylece hastalıklarından şifa bulmalarını sağlar. Nitekim "Dostla buluşmak, hastaya şifadır." denilmiştir.
9. Hasta ziyareti, beşerî ilişkilerin en mükemmel şekilde yürütülmesine vesile olur. Dolayısıyla toplum düzeninin sağlanmasına olumlu katkı sağlar.
10. Toplumu sürekli diri, sağlıklı ve güvenli tutmak; hasta, aciz ve düşkünlere ilgi duymak ve onları ziyaret edip yardımlarına koşmakla mümkün olur.

Netice olarak diyebiliriz ki, hastaları ziyaret etmek, İslâmî ve insanî bir erdem olup Müslümanlara sevap kazandıran bir salih ameldir. İnsanların fikirlerine bakmaksızın, Müslüman olup olmadıklarını dikkate almaksızın bütün hastaları ziyaret etmek gerekir. Hasta ziyareti Yüce Allah'ın rızasına nâil olmaya en güzel bir vesiledir. Dolayısıyla kul, kimi ziyaret ettiğini değil, kimin emrini yerine getirdiğini düşünmelidir. Hasta ziyaretinin kısa tutulması, hastalara ümit bahşedici sözler söylenip gönüllerinin alınarak şifaları için dua edilmesi sünnettir. Hasta ziyareti, İslâm'ın önemle üzerinde durduğu, insanlar arasında sevgi, saygı ve dayanışmayı artıran güzel bir davranıştır.

* msoysaldi@yeniumit.com.tr
Fırat Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi

Dipnotlar

1. Bkz.: Bakara Sûresi, 2/195.
2. Bilmen, Ömer Nasuhi, Büyük İslâm İlmihâli, İstanbul trs, s. 487.
3. Canan, İbrahim, Hadis Ansiklopedisi (Kütüb-i Sitte), Akçağ Yayınevi, İstanbul trs, 9/434.
4. el-Beyhakî, Sünenü'l-Beyhakî'l-Kübra, (thk. Muhammed Abdulkadir Ata), Mekke 1414-1994, 3/382-383.

Prof. Dr. Davut AYDÜZ *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2008 / 81

Te'vilden hâsıl olan şeye bir manada meâl de denegelmiştir ki, buna eksiğiyle-gediğiyle elfâzın muhtemel bulunduğu manalardan bazılarının tercihen ortaya konması da diyebiliriz. Meâl, bir tercüme olmadığı gibi tam bir tefsir de değildir. Onda yer yer tefsir muhtevası içinde görmeye alışık olduğumuz konulara girildiği de olur ama o yine kendi çerçevesinde bir meâldir.

TEFSİR VE TE'VİL KELİMELERİ VE ARASINDAKİ FARKLAR

Bu makalemizde, Kur'ân-ı Kerim'in açıklanması ve yorumlanması manasında kullanılan Tefsir ve Te'vil kelimelerinin anlamlarının ne olduğu, bunların aynı mı, yoksa farklı şeyler mi olduğu konusunda bilgi vereceğiz.

Giriş

Müslümanlar, ilk günden itibaren Kur'ân'ı anlamak için gayret sarfetmişlerdir. Başta, vazifelerinden birisi de Kur'ân'ı açıklamak olan Allah Resûlü'nden (s.a.s.) sorarak öğrenmişler... daha sonra gelenler sahabeden... daha sonra gelenler ise sahabeden öğrenenlerden öğrenmişler... Daha sonrakiler ise kendi gayret ve uğraşıları ile Kur'ân'ı anlamaya çalışmışlardır. Asırların geçmesiyle, Kur'ân'ı anlama metotları yani tefsîr metotları da değişmiştir. Başlangıçtan zamanımıza kadar, lügat, belâgat, edep, nahiv, fıkıh, mezhep, felsefe, tasavvuf ve daha pek çok yönlerden tefsirler meydana getirilmiş, bu farklı yönlerdeki tefsirlerde çeşitli usuller ortaya çıkmıştır. Hedef, okuyup anlaşılması ve ona göre yaşanması için gönderilen bu ilâhî kitabın herkesin rahatlıkla anlayabileceği duruma getirilmesi olmuştur. Çünkü Kur'ân'ı doğru anlamak, doğru yorumlamak bizim için bir vazife olduğu gibi ona karşı da bir vefa borcudur. Evet, Kur'ân'ı anlamak her bir Müslüman'ın hakkı ve anlatmak da doğru bilenlerin vazifesidir. Bilmeyenler her zaman onu anlama peşinde olmalı, bilenler de bütün idrak ve ihsas güçlerini onu doğru yorumlayıp doğru ifade etmede kullanmalı ve onun anlaşılmasını daha bir yaygınlaştırmalıdırlar. Zira o, anlaşılmak ve anlatılmak için Allah rahmetinin insan akıl ve idrakine en büyük armağanıdır. Onu anlamak hem bir vazife hem de bir kadirşinaslık; anlatmaksa onun nuruna muhtaç gönüllere saygı ve vefanın ifadesidir. Biz bu makalemizde, Kur'ân'ı anlamada en önemli iki kavram olan, Tefsir ve Te'vil üzerinde duracak ve aralarındaki farkı açıklamaya çalışacağız.

A. Tefsir

تَفْسِير Tefsîr kelimesi فَسْر fesr kökünden türemiş تَفْعِيل tef'îl vezninde bir mastardır. Fesr, örtülü bir şeyi açmak, açıklamak ve ortaya çıkarmak manalarına gelir. Doktorun, hastalığı teşhis etmek maksadıyla yapmış olduğu tahlile "fesr" denildiği gibi ,yine hastalığı teşhis maksadıyla tetkik ettiği suya bakmasına ve bu suyun konulduğu şişeye de "fesr" denir.[1] Ancak, "fesr" in duyu organlarıyla kavranabilecek bir kapalılığı açmak değil, akıl ile kavranabilecek bir manayı açıklığa kavuşturmak anlamına geldiği de kabul edilir.

"Tefsîr" kelimesinin تَفْسِرَةٌ "tefsire" kökünden türemiş olduğu da savunulmuştur. "Tefsire" de, doktorun hastalığı teşhis için, yaptığı tahlîl manasına geldiği gibi, yine teşhis için tetkîk edilen madde manasına da gelir. "Tefsîr" de kapalı bir şeyi açmak ve ortaya çıkarmak manalarına gelir. Ancak bu kelime çokluk manasına delâlet eden tef'îl kalıbından geldiği için "fesr"in kuvvetlisidir ki, iyice açmak,

açıklığa kavuşturmak ve izah etmek demektir. Kur'ân-ı Kerim'de bu manada kullanılmıştır:

“ وَلاَ يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلاَّ جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَأَحْسَنَ تَفْسِيرًا - Onların sana getirdiği her misale karşı biz sana mutlaka (o bâtılı yok edecek) gerçeği ve en güzel **açıklamayı** getiririz.” *(Furkân Sûresi, 25/33)*

Türkçe'de tefsir; “yorum ve Kur'ân tefsirine dâir yazılmış kitap” manalarında kullanılmaktadır. Ayrıca Arapça'da “şerh” kelimesiyle eş anlamlı olarak “ilmî ve felsefî eserleri izah etmek” manasında da kullanılmaktadır.[2]

Tefsirciler, tefsirin ıstılahî manasını çeşitli şekillerde tarif etmişlerdir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

“O, Allah kelâmının açıklamasıdır.”, yahut “O, Kur'ân lafızlarının ve mefhumlarının açıklayıcısıdır.”

Diğer bir tanıma göre ise; “Tefsîr, insan gücü ve Arapça dil bilgisinin verdiği imkân nispetinde Kur'ân metninin manasını konu edinen bir ilimdir.”[3]

“Tefsîr, manaya açık bir şekilde delâlet edecek bir lafızla âyetin manası, durumu, kıssası ve iniş sebebini açıklamaktır.”[4]

Tefsirin âlimler arasındaki yaygın anlamı: “Kur'ân-ı Kerim'in manalarını keşfetmek, ondaki müşkil ve garîb lâfızlardan kastedilen şeyi açıklamak” demektir.[5] Ancak bu manada tefsir kelimesi yalnız Kur'ân'a has bir açıklama olmayıp, ilmî, edebî ve fikrî eserlerdeki izahları da içerir. Beyân ehline göre tefsir kelimesi kapalı ve anlaşılmaz olan sözün kapalılığını giderip açıklayacak şekilde sözü uzatıp fazlalaştırmaktır.[6]

“Tefsîr; insan gücünün yettiği kadarıyla Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ın murâdını araştıran bir ilimdir.” Tanımda, “insan gücünün yettiği kadarıyla” diye kayıtlama yapmak gerekmektedir. Çünkü insanın, Allah'ın murâdını tam olarak anlamaya gücü yetmez.[7]

“Tefsir, bir metin ve sözün muhtevasını tam aksettirebilme gayretiyle ortaya konan yorum; Kur'ân-ı Kerim'e bakan yönüyle dilbilgisi, belâğat kuralları, Şâriin tavzihi, saff-ı evveli teşkil edenlerin anlayışları ve bunların yanında akıl nuru ve kalb ziyası da ihmal edilmeden ilahi beyanın yorumlanması demektir.”[8]

Bazıları da tefsîri şöyle tanımlamışlardır: “Âyetlerin inişlerini, durumlarını ve kıssalarını, nüzûl sebeplerini, sonra Mekkî-Medenî, muhkem-müteşâbih, nâsih-mensûh, hass-âmm, mutlak-mukayyed, mücmel-müfesser oluşlarını, helâl ve haramı, va'di ve vaîdi, emri ve nehyi, ibret ve emsâli gösteren bir ilimdir.”[9]

Tefsîr ilminin konusu, bütünüyle Kur'ân âyetleridir. Tefsîr, Kur'ân'ın bütün âyetlerini ve kelimelerini araştırma konusu yapar. Bu ilmin gâyesi; gerek bu dünyada, gerekse öbür dünyada kişilerin selamete ve saadete ulaşmalarını sağlamak için Allah'ın kitabını, O'nun ifade etmek istediği maksada yakın olarak anlamak, anlatmak ve faydalı sonuçlar çıkarmaya çalışmaktır.

B. Te'vîl

تَأوِيل Te'vîl kelimesi آلَ - يَؤُولُ – اَوْلٌ kökünden tef'îl vezninde bir mastardır. اَوْل evl kelimesi geri dönmek rücû manasındadır اَوْلٌ kelimesinin tef'îl bâbı olarak تأويل te'vîl; döndürmek, herhangi bir şeyi varacağı yere vardırmak, açıklamak, beyân, tefsir, keşf, îzâh, tercüme, netice gibi anlamlarda kullanılır.

Istılah olarak, zâhiri birbirine uygun olan iki ihtimalden birini tercih etmektir. Ez-Zerkeşi'ye göre ise; âyetin muhtemel olduğu manalardan birine hamletmektir.[10]

Tefsir ilmindeki ıstılâhî manası ile te'vîl[11] değişik şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımlar her ne kadar ifade bakımından farklı ise de genellikle aynı manaya yakın tariflerdir. Fakat daha çok şu tanımın üzerinde durulmuştur; te'vîl; “Âyetin, taşıdığı muhtemel anlamlardan birine hamledilmesidir.”[12] Başta İbn Cerîr et-Taberî olmak üzere birçok müfessir, eserlerinde te'vil kelimesini tefsir anlamında kullanmışlardır.[13]

Begavî'nin, te'vil ve tefsir tarifi şöyledir: “Te'vil: Ayet-i kerimeyi öncesi ve sonrasına uygun olan muhtemel manasına, Kitap ve Sünnet'e ters düşmeksizin, istinbat yoluyla hamletmektir. Tefsir ise: Ayeti, nüzûl sebepleri, diğer durumları ve kıssası itibariyle açıklamaktır ki, ancak nakil yoluyla sâbit olan işitme ile olur.”[14]

Begavî'nin tanımına yakın bir tanım da şöyledir: “Meşrû bir sebep veya delilden ötürü âyeti zâhirî manasından alıp, kendisinden önce ve sonraki âyete mutâbık, kitab ve sünnete uygun manalardan birine hamletmektir.”[15]

Mâturîdî'ye göre:

“Tefsir: Ayetten murat olunan mananın öyle olduğunu kesin olarak söylemek ve o mananın kastedildiğine Allah'ı şahit tutmaktır. Bu şekilde yapılan tefsir, şayet kesin bir delile dayanıyorsa sahihtir; dayanmıyorsa, yasaklanmış olan re'y tefsiridir. Te'vil ise: Kesin kaydıyla söylemeden

ve Yüce Allah'ı şahit tutmadan, ayetin muhtemel olduğu manalardan birini tercih etmektir."[16]

F. Gülen, bu kelimeyi şöyle anlatır: Te'vil; "Bir söz, bir tavır ve bir davranışı, bunların muhtemel bulunduğu manalardan birine hamletme veya çevirme anlamına gelmektedir. Vâkıa bazıları te'vile, ifade ve davranışların aklın zahirine muhalif şekilde yorumlanması da demişlerdir ki, buna görülüp duyulan bir şeyi akla ilk gelenden başka ve hemen anlaşılmayan ma'kulâtla yorum demek de mümkündür… Aslında "e-v-l" maddesinden gelen te'vil, herhangi bir lafzın muhtemel bulunduğu manalardan birinin tercih edilip öne çıkarılması demektir. Bu itibarla da uzak-yakın lafzın muhtemel bulunmadığı manayı/manaları "tefsir" ve "te'vil" deyip ortaya koymak yanlıştır."[17]

C. Tefsîr ile Te'vîl Arasındaki Farklar

Bazen, tefsir ve te'vil lafizları birbiri yerine kullanılmış ve bunların ikisi de kullanılış bakımından aynı manadadır diyenler olmuşsa da,[18] bazı âlimlere göre aralarında şu farklar vardır:

1. Te'vilde, anlamın doğruluğu hususunda kesinlik yoktur. Tefsirde, 'Yüce Allah şu ibareden şu hükmü, şu manayı murat etmiştir.' diye kesin hüküm vardır. Bu cihetle tefsir kat'î bir delile ve Şâri'in beyanına tevakkuf eder. Böyle kat'î bir delile istinat etmezse re'y ile tefsir olur ki, bu şer'an menedilmiştir. Te'vil ise, lafızdan murad-ı ilâhiyi beyanda kesinlik bulunmaksızın lafzın ihtimallerinden birini tercihten ibarettir. İlk devirde bir ihtiyat tedbiri olarak te'vil lafzı, tefsir lafzından daha çok kullanılmıştır. Yine bundan hareketle İbn Kuteybe (Te'vilu Müşkili'l- Kur'ân), Taberî (Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân) ve Mâturîdî (Te'vilât) gibi ilk müfessirler, tefsirlerine tefsir yerine te'vil adını vermişlerdir.[19]

2. Te'vilde Allah'ı şâhit göstermek yoktur. Zira te'vil eden, murat edilen şeyden haber vermemekte ve 'Allah bununla şunu murat veya kastetmiştir.' dememekte, fakat 'Bu söz insanların konuşmalarında şu vecihlere yönelir ve Allah da en iyi bilir.' demektedir.

3. Tefsirde sadece bir vecih vardır, te'vil ise birçok vecihleri muhtevidir.

4. Tefsir kelimesinde daima doğruya isabet bahis konusu olduğundan, o makbuldür. Te'vil ise makbul olma veya olmama bakımından iki kısma ayrılır. Makbûl olmayan te'vil kendisine bakıldığı zaman, âyetin ileri ve gerisi ile mutabakat etmeyen ve delilleri eksik olandır. Bu vasıfların bulunmadığı te'vil ise makbûl addedilir.

5. Tefsir, lâfzın taşıdığı zâhirî manayı, te'vil ise bâtınî manayı beyan eder.

6. Yaygın görüşe göre tefsir rivâyete, te'vil de dirâyete dayanmaktadır.

7. Tefsir, kelimelerin açıklaması için, te'vîl de cümlelerin açıklamasında kullanılır. Şu kelimenin tefsiri şu; şu cümlenin te'vîli budur denilir.

8. Tefsir ve Te'vil, Kur'ân'ı anlamada birbirini takip eden iki merhaledir. Bu görüş sahiplerine göre; Tefsir; Kur'ân âyetlerini anlama ve manalarını açıklama demektir. Te'vil ise, âyetlerdeki kapalılık ve müşkili giderme, âyeti doğru anlama, âyetten bir takım hükümler, incelikler, hakîkatler ve işâretler çıkarma demektir. Öyleyse Kur'ân'ı doğru bir şekilde anlamak için, bu iki merhaleye riâyet etmek gerekir ki, birinci merhale; Kur'ân'ın tefsiri, ikinci merhale ise; Kur'ân'ın te'vilidir.

Birinci merhalede müfessir; Kur'ân'ın lafızlarını ve kelimelerini, diğer âyetler, sahih hadisler, sahabe ve tâbiûndan gelen rivayetlerle açıklamaya çalışır. Âyetin varsa sebeb-i nüzûlünü, nâsih ve mensûhunu, kırâat vecihlerini ve i'rabını zikreder. Bütün bunlarla müfessir, sahih rivâyete ve sahih ilme dayanarak âyetin zâhirini tefsir ve ilk anda akla gelen yakın manaları zikretmiş olur. Böylece müfessir iki merhaleden birincisini, yani âyetin zâhirî manasını açıklamış olur.

Müfessir ikinci merhaleye gelince; birinci merhaledeki tefsir bilgilerinden hareketle âyetin te'viline başlar. Âyeti te'vil için de; âyetin cümle ve terkiplerine dikkatlice bakar. Bu hususta aklına ve tefekkür gücüne dayanarak âyetin derinliklerine nüfûz etmeye çalışır. Âyetin incelik ve işâretlerine, kendisine ilhâm ettiği manalara dikkat ederek, âyetten bir takım hakîkatler ve hükümler çıkarmaya çalışır. İnsanın ilk anda aklına gelmeyen uzak manaları da düşünür, âyette yanlış anlaşılmaya sebebiyet verecek bazı noktaları ve şüpheleri izâle etmeye çalışır. Âyeti te'vil eden kişinin yaptığı bütün bu işler, bizzat kendi tecrübesine, Kur'ân hakkındaki bilgi birikimine ve birinci merhalede âyetin tefsirinde topladığı bilgiye bağlıdır. Yaptığı te'vil, âyetin tefsiri adına topladığı bilgilere ters olmamalıdır, yoksa te'vili hatalı bir te'vil olur. Güvenilir bir te'vil için, birinci merhale dediğimiz tefsir merhalesi katiyen ihmal edilmemeli ve yapılan te'vil, tefsirle çelişmemelidir.[20]

Bütün bu söylediklerimizden hareketle tefsir; sebeb-i nüzûl, nesih, kırâat ve rivâyet ilimleri gibi bazı ilimleri bilmeye bağlıdır. Bu ilimleri bilen kimseler tefsir yapabilir. Te'vil ise; îlâhî mevhibeye, bu husustaki meleke, tedebbür ve birikime bağlıdır. Onun için bunlar her müfessire nasip olmayabilir. Dolayısıyla te'vil yapan bir kimsenin te'vilinin

sahih olabilmesi için tefsiri bilmesi gerekir, fakat bu her müfessir te'vil yapabilir demek değildir. Çünkü bu Allah'ın bir lütfudur ve onu istediğine verir.

Meselâ Peygamber Efendimiz'in ashabının çoğunluğu az-çok Kur'ân tefsirini biliyordu. Ama tefsiri ile beraber te'vilini bilen çok azdı. Bunların başında da Peygamberimiz'in اَللَّهُمَّ فَقِّهْهُ فِي الدِّينِ وَ عَلِّمْهُ التَّاْوِيلَ "Allah'ım onu dinde fakîh (anlayışlı) kıl ve ona te'vili öğret."[21] duasına mazhar olan İbn Abbas (r.a.) gelmektedir.

Buhârî'nin rivâyetine göre, İbn Abbâs (r.a.) dedi ki: "Hz. Ömer (r.a.) beni, Bedir savaşına katılmış sahabenin ileri gelenleri ile birlikte (sohbet ve istişâre meclislerine) alıyordu. Bu hâl, sanki, birilerinin zoruna gitmişti: 'Bunu niye bizimle birlikte cemaate alıyorsun, bizim onun kadar çocuklarımız var?' diye Hz. Ömer'e târizde bulunanlar oldu. Hz. Ömer onlara: 'Onun kimlerden olduğunu biliyorsunuz.' diye cevap ver(ip geçiştir)di.

Bir gün beni çağırıp yine onlarla birlikte meclise aldı. Bu sefer, sırf beni(m liyâkatımı) onlara göstermek için çağırdığını anlamıştım. Hz. Ömer (r.a.): 'Cenab-ı Hakk'ın "*İzâ câe nasrullahi ve'l-feth*" kavl-i şerifi hakkında ne dersiniz?' diye sordu. Cemaatten bazıları:

'Yardıma ve fethe mazhar olduğumuz zaman Allah'a hamdetmek ve istiğfarda bulunmakla emrolunduk.' diye cevap verdi. Bazıları hiçbir şey söylemedi.

Hz. Ömer (r.a.) bana yönelerek: 'Ey İbn Abbâs, sen de mi böyle söylüyorsun?' dedi. Ben: 'Hayır' dedim ve sustum. Hz. Ömer: 'Öyleyse söyle, sen ne diyorsun?' diye bana söz verdi. Ben dedim ki: 'Bu sûre, Resûlullah'ın (s.a.s.) ecelidir, kendisine bu sûre ile haber verilmiştir. Bu sûrede Cenab-ı Hak (Resûlü'ne şöyle demiştir): "Allah'ın nusreti ve fethi geldiği zaman, bil ki bu, senin ecelinin artık yakınlığına işarettir. Öyle ise hamdederek Rabbini tesbih et ve O'na istiğfarda bulun. O tövbeleri kabul edicidir."

Bu te'vil üzerine Hz. Ömer: 'Bundan ben de senin söylediğini anlıyorum.' dedi."[22]

Bu rivâyette, Bedir ashâbı olan yaşlı sahabeler, Nasr Sûresini zâhiri manası üzerine sahih bir şekilde tefsir etmişlerdir. İbn Abbas (r.a.) da bu tefsiri bilmekle beraber, tefsirin bir adım ötesine geçerek âyetleri te'vil etmiştir.

Sonuç

Kur'ân-ı Kerim'i, bir tefsir, bir te'vîl veya geniş bir mealle herkese duyurma bu işin uzmanları için bir vazife; ona karşı kadirşinas ve saygılı olmanın da gereğidir. İslâm tarihi boyunca İslâm âlimleri, özellikle de müfessirler, Kur'ân'ın tefsir ve te'vili ile meşgul olmuşlar ve onun mealini yapmışlardır. Biz de bu makalemizde tefsir ve te'vil nedir, aralarındaki farklar nelerdir konusu üzerinde durduk ve gördük ki, tefsir ve te'vil; Kur'ân'ı anlamak için yapılan gayretlerdir. Bunlar birbirinden biraz farklı olsa da, aslında arasında ciddi farklar yoktur ve onun için bazen birbirlerinin yerine kullanılırlar.

* dayduz@yeniumit.com.tr
Sakarya Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi

Dipnotlar

1. İbn Manzur, *Lisânu'l-Arap*, Beyrut ts., 4/369; el-Cevherî, *es-Sıhah*, Mısır 1376, 2/781; ez-Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, Mısır 1306, 3/470.
2. Sadreddin Gümüş, *Kur'ân Tefsirinin Kaynakları*, İstanbul 1990, s.19-21.
3. Kâtip Çelebî Mustafa b. Abdullah, *Keşfu'z- Zunûn an Âsâmi'l- Kütübi ve'l- Funûn*, İstanbul 1971-1972, 1/427.
4. S. Şerif Cürcânî, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, Beyrut 1988, s.63.
5. Tefsirin anlamıyla ilgili olarak bkz. *Lisânu'l- Arab*, *es-Sıhâh* ve *Tâcu'l-Arûs*, ilgili madde; ez-Zerkeşî, *el-Bürhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut 1972, 2/147; ez-Zerkanî, *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut ts., 1/471; ez-Zehebî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsir ve'l- Müfessirûn*, Beyrut ts., 1/13-15; İsmail Cerrahoğlu, *Tesir Usûlü*, Ankara 1991, s.213-214.
6. Tehânevî, *Keşşâfu Istılâhâti'l-Fünûn*, İstanbul (Ofset), 1984, 2/1115-6.
7. Seyyid Mursî İbrahim el-Beyûmî, *Menâhicu't-Tefsir Beyne'l-Kadîm ve'l-Hadîs*, Kahire ts., s. 3-4.
8. M. F. Gülen, "*Kur'ân-ı Kerim ve Meali Üzerine*", *Yeni Ümit*, Nisan-Mayıs-Haziran, 2005.
9. Suyutî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut 1987, s.1191.
10. ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, 2/148; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, Ankara 1988, 1/19-27.
11. Zehebî, , *et-Tefsir*, 1/21; Yusuf Işıcık, *Kur'ân'ı Anlamada Temel Bir Problem Te'vil*, Esra yay., Konya 1997, s.62.
12. ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, 2/148; es-Suyûtî, *el-İtkân*, s.1189; ez-Zehebî, *et-Tefsir ve'l-Müfessirun*, 1/13-22.
13. Yusuf Işıcık, *Te'vil*, s.62.
14. Begavî, Tefsîru'l-Begavî (Meâlimü't-Tenzîl), Riyad 1997, 1/46.
15. ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, 2/150; es-Suyûtî, *el-İtkân*, s.1191.
16. Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed, *Te'vilât*, Konya Yusufağa ktp., no: 5552, varak 1b; Zehabî, age., I,19.
17. M. F. Gülen, *a.g.m.*,
18. ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, 2/149 vd.; Arthur Jeffery, (tarafından neşredilen) *Mukaddemetân fi Ulûlmi'l-Kur'ân ve humâ Makaddimetu Kitâbi'l-Mebâni ve Mukaddimetu İbn Atiyye* (Mukaddimetân), Mısır 1954, s.172-174; es-Suyûtî, *el-İtkân*, s.1189-1191; *Lisânü'l-Arab*, 5/55; ez-Zehebî, *et-Tefsir ve'l-Müfessirûn*, 1/19-22; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Azim, İstanbul ts., 1819-20; Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 1/21-27.
19. es-Suyûtî, *el-İtkân*, s.1189; ez-Zehebî, *et-Tefsir ve'l-Müfessirun*, 1/19-22; Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 1/21.
20. Salâh Abdulfettah Hâlidî, *et-Tefsîru'l- Mevdûî*, Ürdün 1997, s.14-15.
21. İbn Kesîr, Ebu'l- Fidâ İmâdüddin İsmâîl, *Tefsîru'l- Kur'âni'l- Azîm*, Kâhire 1980, 1/3; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, Beyrut 1328, 2/331; Ahmed b. Hanbel, Müsned 1/269; *Buhari*, Fedâilü Ashâbi'n- Nebiyy, 24.
22. *Buharî*, Tefsir 4, Menâkıb 25, Meğâzî 50, 85; *Tirmizî*, Tefsir, Feth (Nasr) 3359.

Doç. Dr. Muhittin AKGÜL *
Temmuz / Ağustos / Eylül - 2008 / 81

Allah Resûlü, hanımlarıyla oturur konuşur; hatta bir arkadaş gibi onlarla bazı meselelerin müzakeresini bile yapardı. Peygamber'in, onların düşünce ve fikirlerine kat'iyen ihtiyacı yoktu; çünkü O, vahiy ile müeyyetti. Ancak O, ümmetine bir şeyler öğretmek istiyordu. O güne kadar olanın aksine, kadın, çok muallâ bir yere oturtulacaktı. Allah Resûlü bunun pratiğine de yine kendi hanesinden başlıyordu.

Allah Resûlü'nün (s.a.s.) Eşleriyle Münasebeti

İnsanı yaratan ve ona mutlu olmanın yollarını öğreten Yüce Mevla, gerçek mutluluğun kaynağını ve onun nasıl yakalanacağını da her dönemde gönderdiği peygamberlerle göstermiştir. Arıyı kraliçesiz, karıncayı beysiz bırakmayan Cenâb-ı Hak, insanı da lider ve rehbersiz bırakmamıştır. Hayatın her alanıyla ilgili takip edilmesi ve yapılması gereken en ideal davranışları, rehber insan peygamberlerle bildirmiştir. Bütün peygamberlerin mesajlarının esaslarını özetleyen ve en son ilkeleri insanlığa getiren Allah Resûlü (s.a.s.) ise örnek olma noktasında en zirveyi temsil etmektedir. O'ndan sonra peygamber gelmeyeceğinden dolayı da, herkese örnek olmuş ve herkesin yaşayabileceği bir hayatı temsil etmiştir. Hem Allah'ın son ve seçkin bir peygamberi olması, hem de her davranışının Yüce Yaratıcı tarafından öğretilmiş olması, Resûlullah'a (s.a.s.) ayrı ve önemli bir konum kazandırmıştır. Diğer bir ifadeyle Allah Resûlü'nün bu denli eşsiz bir konumda olması, onu terbiye edenin Allah olmasındandır: *"...Allah, sana Kitâb'ı ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediğin şeyleri öğretmiştir. Allah'ın sana olan lütfu büyüktür."* *(Nisa Sûresi, 4/113)* âyetiyle, *"Beni Rabbim terbiye etti. Hem ne kadar da güzel terbiye etti!"* *(Münavi, Feyzü'l-Kadir, 1/224)* hadisi de bunu göstermektedir.

Evet, O bir üsve-i hasenedir. O'nun (s.a.s.) bizler için örnek olduğu önemli konulardan biri de aile kurumu ve eşler arasındaki münasebetlerdir. O'nun eşlerinin birden fazla olup onların değişik kültür ve yaşta olmasının belki de önemli hikmetlerinden biri, ümmetine aile konusunda örnek olması ve eşlere nasıl davranılacağını detaylı bir şekilde göstermesidir. Günümüz insanlarının aile kurumunu tam olarak ayakta tutamaması, özellikle de O'na inananların ailevi ilişkiler noktasındaki eksikliklerinden dolayı, boşanmaların artması, ailevî kavgaların çoğalması, boşanmadan dolayı arkada kalan çocukların çeşitli sıkıntılara maruz kalması gibi olumsuzlukları da düşündüğümüzde, yeniden O Örnek İnsan'ın bu yönüne ihtiyacımız daha bir önem kazanmaktadır. İşte bu makalede Allah'ın (c.c.) kendisini terbiye ettiği O Eşsiz Resûl'ün (s.a.s.) ailesiyle olan ilişkisi, onlara nasıl davrandığı, yardım ettiği, değer verdiği, kırmadan ve severek bütün olumsuzluklara rağmen mutlu bir hayatı nasıl yakaladığı ortaya konulacaktır.

Aile Kurumunun Önemi

O'nun insanlığa getirdiği Son Mesaj'da, temelde insanların bir ana-babadan meydana gelen bir topluluk olduğuna *(Hucurât Sûresi, 49/13)* vurgu yapılır. Buna göre

insanların renk, ırk, cins, ülke, soy, sop bakımından farklı olmaları bir ayrıcalık değil, tam tersine bir yakınlaşma, kaynaşma ve tanışma vesilesidir.

Böyle büyük bir insanlık topluluğu içinde aile, toplumun en küçük ve en önemli parçasını teşkil etmekte; bu parçanın da en merkezini karı-koca tutmaktadır.

Son Nebi Hz. Muhammed'in (s.a.s.) getirdiği İlahi Beyan'da özellikle erkeğe hitapta bulunularak eşiyle hoşça ve güzelce geçinmesi, onda hoşlanmayacak bir yön görse bile bunu kavga ve ayrılma sebebi yapmaması, bunlara katlanmak suretiyle bilmediği başka yön ve yerlerden mükâfatların takdir edileceği *(Nisa Sûresi, 4/19)* vaat edilmiştir ki, böyle bir tavsiye, eşler arasındaki ahengin ne kadar önemli olduğunu göstermesi açısından oldukça manidardır.

Başta da belirtildiği gibi ideal bir eş olma noktasında Kâinat'ın Efendisi (s.a.s.), her mü'min için tanınması ve uyulması gereken mükemmel bir modeldir. Bu ideal modelde ailesiyle ilişkilerine baktığımızda öne çıkan belli başlı ilkelerin şunlar olduğunu görmekteyiz.

Eşleriyle İstişaresi

İnsan, kurulu bir makine ya da robot değildir. Duyguları, düşünceleri, hisleri, belli konularda görüşleri olan ve bunların dikkate alınmasını, bunlara önem verilmesini isteyen bir varlıktır. Hayatı beraberce paylaşan, sıkıntıları beraberce göğüsleyen, uzun bir zaman dilimini beraberce geçirmek mecburiyetinde olan eşler için ise bu durum, daha da bir önem arz etmektedir. Dolayısıyla bir hayatı beraberce geçiren eşlerin, her zaman birbirlerinin fikirlerine müracaat etmeleri, onları dikkate almaları ve onlardan faydalanmaları kaçınılmazdır. İşlerin bir konsensüs içerisinde yürütülmesi, karar vermede zorlanıldığı yerlerde danışılması ve karşısındakine değer vermenin önemli bir işareti olan danışma mekanizmasını kullanması anlamlarına gelen istişarenin, evlilik hayatında vazgeçilmez bir yönü vardır. Müşaverenin bir anlamı da farklı kovanlardan, çiçeklerden bal çıkarmaktır. Allah Resûlü (s.a.s.) bunu kullanmış, hem de en kritik zamanlarda ve olaylar karşısında tatbik etmiş, böylece eşlerle istişarenin yapılmasının bir Sünnet-i Nebevî olduğunu göstermiştir. Yüce Beyan müstakil bir sureye Şûrâ adını vermekle de buna dikkatleri çekmiş ve istişare yapanları övmüştür. Bu yüce beyanın beşer hayatına en ideal yansımasını, Fahr-i Âlem Efendimiz'in daha ilk vahiyle karşı karşıya kaldığındaki tavrında görüyoruz. Allah Resûlü (s.a.s.) ilk defa Cibril'le karşılaşınca, sevgili ve biricik eşi Hz. Hatice (r.a.) Validemiz'e varmış ve başından geçenleri onunla paylaşmıştı. O firaset sahibi Hz. Hatice de Resûlullah'ı (s.a.s.) teselli ederek gönül okşayıcı ve heyecan yatıştırıcı sözler söylemiştir. *(Bkz: Buhârî, Bed'ü'l-vahy 3)*

Allah Resûlü (s.a.s.) değişik zaman ve durumlarda eşleriyle istişare mekanizmasını ihmal etmemiş, böylece konunun ne denli önemli olduğunu göstermiştir. Mesela Peygamberimiz (s.a.s.), Hudeybiye gibi son derece önemli olan bir anlaşmayı yaparken şartların zahiren Müslümanların aleyhine olduğunu gören Müslümanlar, yaşadıkları şokun tesiriyle Resûlullah'ın (s.a.s.), "kurbanlarını kesip ihramdan çıkmaları" şeklindeki emrini yerine getirmede işi ağırdan almışlardı. Bu, bir peygamber için oldukça zor ve hassas bir durumdu. İşte böyle zor bir durum karşısında Allah Resûlü (s.a.s.) eşlerinden Ümm-ü Seleme Validemiz'le istişare etti. Yaptığı istişarenin de hakkını vererek kendisi kurbanını kesip ihramdan çıktı. Bunu gören ashap efendilerimiz de hemen durumu anlayıp aynı şeyi yaptılar. Böyle bir danışma, tarihin belki de şahit olmadığı bir danışmaydı.

Bugün bile devlet başkanları, kadın haklarına önem verdiklerini iddia eden ülke ve milletler, aradan bu kadar süre geçmesine rağmen hâlâ böyle bir örnek sergileyememişlerdir. Allah Resûlü'nün (s.a.s.) mümtaz eşi Hz. Aişe (r.a.) Validemiz'e atılan iftira karşısında da aynı istişare ilkesinin uygulandığını görüyoruz. Böyle bir durumda Resûlullah (s.a.s.), Hz. Aişe ile ilgili istişareyi, diğer eşi Zeyneb binti Cahş'la yapıyor. Örnek Rehber'imizin hayatı böyle olmasına rağmen, bugün "Kadına danış ama tersini yap!" şeklindeki bir anlayışın, nebevî çizgiden ne kadar uzak olduğu aşikârdır.

Eşlerine Yardım Etmesi

İnsanların tek başlarına hayatlarını devam ettirmeleri oldukça zordur. Beraberce yaşama, ancak birlikte iş yapmayla olur. Aynı yuvayı paylaşan eşler ise yardımlaşmaya en fazla muhtaç olanlardır. Bir evin işleri, eşlerin beraberce taşın altına ellerini koymalarıyla kolaylaşır, hayatları çekilir hâle gelir, zorluklar aşılır. Eşlerin konumu ne olursa olsun, bir eş, evinde eştir. İşi ve makamı evdeki bu fonksiyonuna hiçbir engel teşkil etmez, etmemelidir. "Şu konumdayım! İş yerindeki makamım bu işleri yapmaya engeldir! Toplumdaki statüm şudur!" gibi bahaneler, sadece sorumluluktan kaçma ve rahatı seçmenin yalancı kaçamaklarıdır. Hiç kimsenin konumu Kâinatın Efendisi kadar yüksek, işleri O'nun kadar yoğun ve statüsü de O'nunki kadar yüce değildir. O ki (s.a.s.), her an vahye muhataptı ve Cebrail'le sohbet ediyordu. Melekler selam duruyor, âlemin işi O'nu bekliyordu. Ama O (s.a.s.) yine de eşlerine yardımdan geri durmuyordu. Durmuyor ve ümmetine bu konudaki ideal ölçüyü gösteriyordu.

İşte Âlemlerin Efendisi'nin (s.a.s.) eşlerine yardımdaki birkaç örneği. Evinde ailesinin işleriyle kendisi ilgilenirdi. Elbisesini mübarek elleriyle kendisi dikip yamardı.

Koyunlarını kendisi sağıyor, ayakkabılarını kendisi tamir ediyordu, kendi hizmetini kendisi görüyor ve devesini de

kendisi yemliyordu. Hizmetçisiyle beraber yemek yiyip hamur yoğurduğu zamanlar da olurdu. Çarşıdan aldığı malları kendisi taşır, çocuk işlerinde eşlerine yardım ederdi.

Eşlerine Değer Vermesi

İnsanî ilişkilerde karşıdakine değer verme, sevginin devam etmesine ve artmasına vesiledir. Bu değerin ifadesi bazen bir söz, bazen bir bakış ve bazen de bir muameleyle kendini gösterir. Başkasına haddinden fazla bir iltifat yersiz olduğu gibi, aradaki sevginin artmasına vesile olacak taltifi esirgemek de nankörlüktür. Dünya hayatında uzun bir süreç diyebileceğimiz bir ömrü beraberce sürdüren eşlerde ise, bu durum daha da önem kazanmaktadır. Böyle bir durumda Örnek İnsan Allah Resûlü (s.a.s.) şu muameleleri yapmıştır. Eşlerini sevdiğini bizzat ifade ederdi. Aynı zamanda eşlerine kendilerinde bulunan faziletlerini ihsas ettirir ve söylerdi. Hayvana binmesi için yardımcı olma gibi (Buhari, Megâzî 38) sevginin bir yansıması olarak kabul edeceğimiz nazik davranışı yaparak, aradaki sıcaklığı pekiştirirdi. Bir gün kendisini yemeğe davet etmişlerdi de, O Nezaket Âbidesi (s.a.s.), böyle bir davete katılmasının şartı olarak: "Hanım da olursa" kaydını koymuştu. *(Müslim, Eşribe 139)*.

Eşlerinin bir sıkıntısı olduğunda onlarla ilgilenir, ağlayan birini gördüğünde teselli eder, elleriyle onun gözyaşlarını siler ve böylece ağlamasını dindirmiş olurdu. Mesela bir gün Safiyye Validemiz'in üzüldüğünü görmüştü. Hanımlarından biri Safiyye Validemiz'in Yahudi asıllı olduğunu hatırlatmış: "Ey Yahudi kızı!" demişti. O, bu durumu Allah Resûlü'ne aktarmış ve üzüntüsünü dile getirmişti. Efendimiz de (s.a.s.) onu şöyle teselli etmişti:

"Bir daha sana böyle bir şey diyecek olurlarsa, sen de onlara şu cevabı ver: 'Benim babam Hz. Harun, amcam Hz. Musa, kocam da gördüğünüz gibi Hz. Muhammed Mustafa'dır. Siz bana karşı neyinizle övünüyorsunuz?'" *(Tirmizî, Menâkıb 63; Hâkim, el-Müstedrek, 4/31)* Böyle mükemmel bir çözüm kimi sevindirmezdi ki! Zaten öyle de oldu. Safiyye Validemiz Allah Resûlü'nün (s.a.s.) huzurundan bütün üzüntülerini geride bırakmış, öyle ayrılıyordu.

Hz. Aişe'nin (r.a.) çocuğu yoktu. Bunun için künyesi de yoktu. Araplarda künyeye çok ehemmiyet verilirdi. Bunun için Hz. Aişe üzülürdü. Bir gün Hz. Peygamber'e (s.a.s.) bunu arz etmiş ve Peygamberimiz (s.a.s.) de buyurmuştu ki:

"Sen yeğenin Abdullah bin Zübeyr'i kendine evlat edinirsin ve onun ismine izafeten de künye alırsın." Bundan sonra Hz. Aişe yeğeni Abdullah bin Zübeyr'e izafeten Ümm-ü Abdillah diye künyelendi. *(İbn Sa'd, Tabakât, 8/66)*.

Onlara Hoşgörü ve Şefkat Göstermesi

Eş, insana Allah'ın bir emanetidir. Emanete hıyanet ise bir nifak sıfatıdır. Yüce Beyan değişik ayetleriyle eşlere muamelenin nasıl olması gerektiğine vurgu yapmış, Allah Resûlü de (s.a.s.) lâl ü güher sözleriyle bunu pekiştirmiştir. "..Erkeklerin hanımları üzerinde bulunan hakları olduğu gibi, hanımların da kocaları üzerinde meşrû çerçevede hakları vardır…" *(Bakara Sûresi, 2/218)* buyrularak haklara dikkat çekilmiş, "..Onlarla hoşça, güzelce geçinin. Şayet onlardan hoşlanmayacak olursanız, olabilir ki bir şey sizin hoşunuza gitmez de Allah onda birçok hayır takdir etmiş bulunur…" *(Nisâ Sûresi, 4/19)*, buyrularak da onlara karşı güzel bir muamele içerisinde bulunulmasının, âyette belirtilen haklardan biri olduğu açıkça belirtilmiştir.

Konuyla ilgili olarak Resûlullah (s.a.s.) de, eşlere karşı güzel muameleyi, Allah katında hayırlı olarak kabul edilmeye vesile teşkil eden önemli bir davranış olarak kabul etmiş ve, *"En hayırlınız, aileniz için hayırlı olandır. Bana gelince ben, aileme karşı en hayırlı olanınızım." (Tirmizi, Menakıb 63)* buyurarak, eşlerine nasıl davrandığını göstermiştir. Başka bir sözlerinde de: *"Kadınlara karşı hayırhah olun. Çünkü onlar sizin yanınızda emanet gibidirler. Onlara iyi davranmaktan başka bir hakkınız yok, yeter ki onlar açık bir çirkinlik işlemesinler." (Tirmizi, Tefsiru Tevbe (9) 2)* buyurarak, hanımların, Allah'ın insanın uhdesine verdiği birer emanet olduğuna, dolayısıyla bunda kusur edilmemesi gerektiğine vurgu yapmıştır.

Hayırlı olmanın bir ölçüsü de onların hataları karşısındaki tutumdur. Rahmet Elçisi (s.a.s.), erkeğin, eşine karşı nezaketli ve sabırlı olmasını, özellikle de hanımların hassas olmalarından dolayı da daha nazikçe davranılmasını tavsiye etmiştir. Bir teşbihle onların "eğe kemiğinden yaratıldıklarını" *(Buhari, Nikah 79; Enbiya 1)* belirterek, nezaket ve incelikteki konumlarına işaret etmiş, yerli yerince muamele yapılmadığında ise kırılmanın mukadder olduğunu belirtmiştir.

İnsan, kusursuz bir varlık değildir. Ancak kusurların da bir telafi yöntemi, hatta bunlardan dersler ve ibretler çıkarmanın söz konusu olduğu metotlar vardır. İşte Allah Resûlü de (s.a.s.) zaman zaman eşleri arasında meydana gelen bu kabil olaylar karşısında hemen karşılık vermiyor, teenni ile hareket ediyor, böylece öfkeyle alacağı müspet neticeden daha fazla netice elde ediyordu.

Safiyye Validemiz çok güzel yemek yapardı. Bir defasında Resûlullah (s.a.s.) Hz. Aişe Validemiz'in odasındayken ona yemek yapıp göndermişti. Bunun karşısında Hz. Aişe Validemiz bir kıskançlık hissetmiş ve kendisini bir titreme sarmıştı. O kadar ki yemek tabağını aldığı gibi yere atıp kırmıştı. Resûlullah (s.a.s.) sesini çıkarmamış, sabır ve tahammülüyle işin sonunu hayra çevirmişti. Bir süre sonra Aişe Validemiz pişman olmuştu. Hatta sadece pişmanlıkla yetinmemiş, aynı zamanda bunun kefaretini de sormuştu.

Resûlullah (s.a.s.) da kefaretinin tabağa aynıyla tabak, yemeğe misliyle yemek olduğunu bildirmişti. *(Ebu Davud, Büyu' 91; Nesai, İşretu'n-Nisa 4).*

Kadınlara karşı hayırlı olmanın bir ölçüsünün de onlara hakaret etmeme ve onları asla dövmeme olduğunu görüyoruz. Başka insanlara bile hakareti hoş karşılamayan Hz. Peygamber (s.a.s.) özellikle eşlere karşı daha hassas olunmasını tavsiye etmiş, hele dövme gibi insana yakışmayan kaba-güç gösterisini asla tasvip etmemiştir. Bilhassa gündüz, kadını hayvan döver gibi dövüp gece de yanına gitmeyi sert bir lisanla kınamıştır. Dolayısıyla gece, bütün bağları koparmak zorunda olan insanın gündüzkü tavrı hiç hoş karşılanmamıştır. Fiili olarak da Allah Resûlü'nün hayatında asla böyle bir şey görülmemiştir.

Hanımlarının Yakınlarına da Değer Vermesi

Allah Resûlü'nün (s.a.s.) hanımlarıyla ilişkisinde dikkate değer bir davranışı da, eşlerinin yakınlarına ve dostlarına itibar göstermesi, zaman zaman onlara hediye göndermesiydi. Evine uğrayan yaşlı bir kadına itibar gösterir, iltifat ederdi. Hz. Aişe Validemiz sebebini sorunca,

"Ey Aişe, bu kadın Hatice'nin arkadaşıdır. Onun sağlığında bize uğrardı. "Dostluğa vefa göstermek imandandır." demiş, böyle bir davranışı Hz. Hatice'yi sevmenin bir belirtisi olarak kabul etmişti. Aynı zamanda Resûlullah (s.a.s.) her koyun kesiminde Hz. Hatice'nin arkadaşlarına da bir pay gönderirdi. *(İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 7/84).*

Onlara Karşı İlgi ve Sevgisi

Birbirlerini sevenler, birbirlerine katlanırlar, kusurlarını görmezler. Varsa müsamahayla karşılarlar. Hayat arkadaşlarının bu konuda daha duyarlı olması gerekir. Zira sadece burada değil, aynı zamanda ahirette de beraber olacaklardır.

Kâinatın Efendisi (s.a.s.) o kadar yoğun işlerinin arasında şefkatli bir eş olarak eşlerine kıymet veriyor, onları dinliyor, anlattıkları haberlerle ilgili onlara yorumlar yapıyor ve sevdiğini söylüyordu. Hz. Aişe Validemiz, bir gün Resûlullah'a (s.a.s.), o zaman Araplar arsında yaygın olan ve 11 hanımın bir araya gelerek kocalarıyla ilgili birbirlerine anlattıkları hikayeyi anlatmıştı da Resûlullah (s.a.s.) bunu dinlemiş ve yorum yapmıştı. *(Buhari, Nikah 82).*

Allah Resûlü'nün eşlerine karşı gösterdiği sevginin bir alameti, onlarla birlikte vakit geçirmesidir. Hem bir devlet başkanı, hem bir peygamber olmasına ve hem de yoğun işlerine rağmen ailesini ihmal etmiyordu. O'nun (s.a.s.) en mükemmel kul olmasından dolayı ibadet hayatı ve sahabesiyle geçirmek zorunda kaldığı çok önemli zaman dilimleri, asla ailesini ihmale götürmüyordu. Buna son derece dikkat ediyor, onlarla beraberliklerinde sohbet ediyor, hâl ve hatırlarını soruyor ve şakalaşıyordu.

Hatta özellikle ailenin bir araya gelmesini sağlamak maksadıyla her akşam, bütün hanımlar, Resûlullah (s.a.s.), o gece kimin yanında geceleyecek ise, topluca oraya gelir, sohbet ederlerdi. Bu toplantılarda Resûlullah'ın (s.a.s.) eşlerine ibretli kıssalar anlatır, hepsini tebessüme sevkedecek latifeler yapardı.

Bu sevginin en önemli göstergelerinden biri de eşlerinin zevklerini nazar-ı itibara almasıydı. İnsan sarrafı Ufuk İnsan (s.a.s.) o kadar ince şeyleri düşünürdü ki, böyle bir inceliği de zaten ancak bütün eğitimini Allah'ın (c.c.) nezaretinde yürüten birisi gösterebilirdi. Hz. Aişe (r.a.) ile kaldıklarında kılacağı nafile namaz için ondan izin istemişti. Hz. Aişe (r.a.) de böyle bir soruyu şeref kabul etmiş ve istediğini ona vermişti. Hz. Aişe Vâlidemiz anlatıyor:

"Allah Resûlü (s.a.s.), bir gece bana hitaben; 'Ya Aişe', dedi, 'müsaade eder misin, bu gece Rabbimle beraber olayım?" (O, Rabbiyle beraber olmak için bile hanımından müsaade isteyecek kadar incelerden ince bir insandı.) Ben, 'Yâ Resûlallah! Seninle olmayı isterim; fakat senin istediğini daha çok isterim.' dedim. Sonra, Allah Resûlü (s.a.s.) abdest aldı, namaza durdu, kırâatinde *'İnne fî halkissemâvâti ve'l ardi'* âyetini okudu, okudu ve sabaha kadar gözyaşı döktü."

Görüldüğü üzere Hz. Peygamber (s.a.s.) sadece dünyevi konularda değil, uhrevi konularda bile, eşine gösterilmesi gereken ihtimamı asla esirgemiyordu.

Sonuç

Allah Resûlü'nün (s.a.s.) her yönüyle Müslümanların örnek almaları gereken bir konumu vardır. Bunlardan biri de bir aile reisi olarak Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yapmış olduğu muameleleridir. Günümüz Müslüman aile yapısı çeşitli sıkıntılarla karşı karşıyadır. Bunun temeline inildiğinde, aslında bunun çok küçük dikkatsizliklerden meydana geldiği açıkça görülecektir. Bu anlamda eşlerin değişik konularda şahsi davranıp istişareye kapalı olmaları, aynı zamanda bir sevgi emaresi olan evde hanıma yardım konusunun esirgenmesi, eşe verilen değerin doyurucu bir derecede olmaması, onlarla muamelede azı detay da olsa aslında önemli olan hususların gözden kaçırılması, sevgi, şefkat ve hoşgörünün verilmesi gereken ölçü ve şekilde verilmemesi, başlıca sebeplerdendir. Yukarıda sayılan bütün önemli durumlarda, Resûlullah (s.a.s.) önümüzde ideal bir rehberdir. Bu rehber, takip edildiği ve davranışları uygulandığında, aksaklıkların giderileceği ve sıcak bir aile yuvasının temin edileceği hususundaki inancımız tamdır.

makgul@yeniumit.com.tr
Sakarya Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi

Gel Uyan Gecelerde

Ey dîde nedir uyku gel uyan gecelerde
Kevkeblerin et seyrini seyrân gecelerde

Bak, hey'et-i âlemde bu hikmetleri seyret
Bul Sâniini ol O'na hayrân gecelerde

Çün gündüz olursun nice ağyâr ile gâfil
Ko gafleti, dildârdan utan gecelerde

Gafletle uyumak ne revâ abd-i hakîre
Şefkatle nidâ eyleye Rahmân gecelerde

Cümle geceyi uyuma Kayyûm'u seversen
Tâhî olasın Hayy ile ey cân gecelerde

Âşıklar uyumaz gece hem sen uyuma kim
Gönlün gözüne görüne cânân gecelerde

Dil beyt-i Hudâdır onu pâk eyle sivâdan
Kasrına nüzûl eyler o Sultân gecelerde

Az ye az uyu hayrete var fânî ol ondan
Bul cân-ı bekâ ol O'na mihmân gecelerde

Allah için ol halka mukârin gece gündüz
Ey Hakkı, nihân-ı aşk oduna yan gecelerde

Erzurumlu İbrahim Hakkı

Na't-ı Şerîf

Kapında bir gedâ-yı hâkisârım yâ Resûlallâh
Garîbim bî-kesim hayrân ü zârım yâ Resûlallâh

Tenezzül eyleyip hasretle nüzhetgâh-ı ma'nâdan
Gelip bu âlem-i sûrette hârım yâ Resûlallâh

Şehâ "hubbu'l-vatan" emriyle sensin eyleyen fermân
Vatandan ayrı düştüm bî-karârım yâ Resûlallâh

Unuttum aslımı nefs ü hevâya olmuşum tâbi'
Esîr-i gurbetim terk-i diyârım yâ Resûlallâh

Gönül beyt-i İlâhî olduğun fehm etmişim ammâ
Hayâl-i ma'siyetle dil-figârım yâ Resûlallâh

"Şefî'ü'l-müznibîn" hem "rahmeten li'l-âlemîn" sensin
Sana Müştak-veş ümmîd-vârım yâ Resûlallâh

Müştak Efendi

Prof. Dr. Davut YAYLALI *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2008 / 81

Başkalarının yardımına koşmak, Allah'ın inâyetine sunulmuş en beliğ bir davetiyedir.

İSLÂM'DA YARDIMLAŞMA

İlahî hikmetin gereği, insanlar şekil, kuvvet ve zekâ yönünden eşit değildir. Bunun neticesi olarak insanlar arasında çalışma hayatında, zenginlik ve makamda da bir farklılık olması tabiîdir. Bütün insanlar her bakımdan birbirine eşit olsaydı toplu olarak yaşamaları ve birbirine yardım etmeleri söz konusu olmazdı. Nitekim bir ayette Yüce Rabb'imiz bu hikmeti şu şekilde açıklamaktadır:

"Rabbinin rahmetini onlar mı paylaştırıyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için kimini ötekine derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti, onların biriktirdikleri şeylerden daha hayırlıdır." (Zuhruf Sûresi, 43/32)

Kaderin türlü tecellilerine sahne olan dünyamızda hayat süren insanlar, hep aynı çizgi üzerinde yürümektedir. Servetinin hesabını bilmeyenlerin yanında yoksulluk ve sıkıntılarını ne zaman ve nasıl gidereceklerini bir türlü kestiremeyenlerin sayısı da pek çoktur. Hatta tek bir insanın hayatı bile daima aynı istikamette seyretmez. Zengin iken fakir düşen, fakir iken zenginleşen nice insan vardır. Yine insanlar arasında ihtiyarlığın son haddine ulaşarak çalışamaz hâle gelmiş, dert ve eleme düşmüş, her türlü sebebe yapışmış olmasına rağmen fakr u zaruretten kurtulamamış kimselerin de bulunacağı bir gerçektir.

Şu imtihanlar dünyasında Yüce Allah birine servet vermişse, bunun yanında o servette başkalarının da payı bulunduğunu bildirmiş ve her hakkı sahibine vermeyi emretmiştir.

Aslında, göklerin ve yerin serveti ve hazinesi Allah'ındır. Geçici bir müddet için bunun bekçiliğine memur ettiği

kimseler cimrilik edip, ondan sadece kendileri faydalanmaya kalkışırlarsa bu, onların iyiliğine değil; bilakis hem bu dünyada, hem de öbür dünyada felaketlerine sebep olacaktır. Bu hususu Yüce Mevla'mız şu şekilde ifade buyurmaktadır:

"Allah'ın lütfederek bol bol servet verdiği kimseler cimrilik gösterirlerse, bunun haklarında hayırlı olacağını sanmasınlar. Bilakis bu, onlar için pek kötü olacaktır. Kıyamet gününde cimrilik ettikleri şey boyunlarına dolanacaktır." (Âl-i İmran Sûresi, 3/180)

Ellerinde bulundurdukları servet ve imkânlardan başkalarının da faydalanmasına engel olanlar, bu hasis davranışlarıyla topluma ne büyük felaketler getirdiklerini düşünmelidirler. İçinde yaşadıkları toplum ve bu toplumdaki ekmek parasını alın teri ve göz nuruyla kazanmaya çalışan dar gelirli fertler olmasa bu servetlerini nereden edinecek ve nasıl koruyacaklardı?

Yüce dinimiz, insanlar arasında sosyal adalet ve dayanışmayı sağlamak, servetin zenginler arasında dolaşmasına engel olmak, kilitli kasalarda biriktirilmesinin önüne geçmek, toplumda huzur ve sükûnu temin etmek için servetin Allah yolunda harcanmasını emretmiştir. Zira toplumun gerçek bir birlik ve beraberlik meydana getirebilmesi, zenginlerle fakirler arasındaki uçurumun zekât, sadaka ve diğer yardımlarla kapatılmasına ve böylece insanlar arasında sevgi bağının kurulmasına bağlıdır. Zekât ve sadaka vermek, malını Allah için harcamak insanın izzet ve şerefini yükseltir. Zira asıl şeref ve izzet yemekte değil; yedirmektedir. Peygamber Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) *"Veren el, alan elden üstündür."* hadisi de bu hususu teyit etmektedir.

Yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerim'de birçok ayet-i kerime, kazanılan servetin Allah yolunda harcanmasını teşvik etmiştir. Bunlardan bir kısmının meali şu şekildedir:

"O takva sahibi olanlar, bollukta da darlıkta da Allah için harcarlar, öfkelerini yenerler ve insanları affederler. Allah da güzel davranışta bulunanları sever." (Âl-i İmran Sûresi, 3/134)

"Allah adaleti, ihsanı (insanlara iyilik yapmayı) ve akrabaya vermeyi sever." (Nahl Sûresi, 16/90)

"Herhangi birinize ölüm gelip de; 'Rabbim! Beni yakın bir süreye kadar geciktirsen de sadaka verip iyilerden olsam!' demesinden önce, size verdiğimiz rızktan harcayın." (Münâfikûn Sûresi, 63/10)

Sevgili Peygamberimiz de bu konuyu şu veciz ifadeleriyle açıklamaktadır:

"Sadakanın efdali, vücudun tam olarak sıhhatte bulunup, mal canlısı olarak zenginlikten hoşlanıp fakirlikten korktuğun bir zamanda verdiğin sadakadır. Sen sadakanı, artık dünyadan umudunu kesip, 'şu malım filanın, bu malım da falanındır.' diye vasiyet etmeye başladığın son döneme bırakma. Zira o vakit mal artık falan varisindir." (Müslim, Zekat 93; Nesai, Zekat 60; İbn Mace, Vesaya 4)

"Ey Âdemoğlu, ihtiyacından fazlasını Allah yolunda harcaman, senin için hayırlıdır. Onu hayra harcamayıp tutman da senin için kötüdür." *(Riyazü's-Salihin, I, 574)*

Burada şunu da belirtelim ki, yardımlaşmada ölçü, Allah rızası olmalıdır. Yüce Yaratıcı, bu hususa şu ayet-i kerimede dikkat çekerek şöyle buyurmaktadır:

"Allah'ın rızasını kazanmak ve ruhlarındaki cömertliği kuvvetlendirmek için mallarını hayra sarf edenlerin durumu, bir tepede kurulmuş güzel bir bahçeye benzer ki, üzerine bol yağmur yağmış da iki kat ürün vermiştir. Bol yağmur yağmasa bile bir çisinti düşer de yine ürün verir. Allah yaptıklarınızı görmektedir." (Bakara Sûresi, 2/265)

Bunun tam aksine gösteriş için yapılan yardımlaşmanın kabule şayan olmayacağı, başkalarını minnet altında bırakarak eziyet etmek ve başa kakmak için verilen sadakaların boşa gideceği de şu ayette açıkça ifade edilmektedir:

"Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı hâlde malını gösteriş için harcayan kimse gibi, başa kakmak ve incitmek suretiyle, yaptığınız hayırlarınızı boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan düz kayaya benzer ki, sağanak bir yağmur isabet etmiş de onu çıplak, pürüzsüz kaya hâline getirivermiştir. Bunlar, kazandıklarından hiçbir şeye sahip olamazlar. Zira Allah inkârcıları emellerine kavuşturmaz." (Bakara Sûresi, 2/264)

Bu konuda dikkat edeceğimiz diğer bir husus da Allah yolunda harcamayı, şahsen beğenmediğimiz âdi ve basit şeylerden değil de mallarımızın iyi ve helallerinden yapmamızdır. Nitekim şu ayette bu hususa dikkat çekilmiştir.

"Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve rızk olarak yerden size çıkardıklarımızdan hayra harcayın. Size verilse, gözünüzü yummadan alamayacağınız kötü malı, hayır diye vermeye kalkışmayın. Biliniz ki Allah, zengindir, övgüye layıktır." (Bakara Sûresi, 2/267)

Şu hâlde, mal ve serveti helal olan şeylerden, meşru olan yollarla elde etmek; kazanılan bu malı yine helal olan yerlerde, meşru bir tarzda hayırda harcamak lazımdır. Servetin gaye olmadığını, asıl gayenin Allah'a kulluk olduğunu bilmek ve serveti bu kulluk vasfı ve anlayışı içinde elde edip sarf etmeye gayret etmek, mal sevgisini kalbe yerleştirmemek gerekir.

* dyaylali@yeniumit.com.tr
Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi

Yrd. Doç. Dr. Cüneyt EREN *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2008 / 81

Kur'ân, öyle bir üslûba sahiptir ki, onun âyetlerini duyan Arap ve Acem beliğleri ona secde etmiş, onun muhteva güzelliklerini sezip anlayan hakikatşinas edipler, o Söz Sultanı'nın yanında edeple iki büklüm olmuşlardır.

KUR'ÂN-I KERÎM'İN EŞSİZ BELAĞATI

Kur'ân-ı Kerîm, Allahu Teâlâ'yı tanıma ve varlığına delil olma açısından zikredilen delillerden sadece birisidir. Kur'ân-ı Kerîm'in en önemli özelliği, eski Arap üslûbuna benzemeyen yepyeni üslûbu ve beyanındaki cezâleti ile harika nazım örgüsü olan i'câzî yönüdür. Kur'ân, lafzı, nazmı, üslûbu ve içeriğiyle de insan ve cinleri bir benzerini getirmekten âciz bırakmıştır. Arapça indirilmesinin hikmetlerinden biri, belki de en önemlisi Arapçanın Allah ile kul arasında irtibatı sağlayabilecek kapasitede ifade gücüne sahip bir dil olmasıdır. Arapça, düşünme örgüsünü sağlayabilecek ifade zenginliğinin kaynağı olma özelliğinden dolayı insanlığın son kutsal kitabının dili seçilmiştir. Arapçanın en önemli özelliği, binlerce edebî sanat ve tarzı ihtivâ etmesidir. Bu özellik, verilmesi gereken mesajın, herhangi bir yanlış anlamaya mahal vermeyecek derecede kemâl veçhiyle sunulmasını sağlar.

Kur'ân-ı Kerim'i anlamak, onun bu harika nazım örgüsünün ve edebî vasfının yeterli olarak değerlendirilmesine bağlıdır. Hatta, İslâm ilimleri tarihine göz attığımızda, itikadî ve amelî ihtilafların temelinde, Kur'ân'ın edebî inceliklerini anlamadaki farklılıkların önemli bir tesiri olduğunu görmekteyiz.

Arap Belâgatının Tarifi, Kısımları, Konu ve Gayesi

Belâgat, lügatte, varmak ve ulaşmak demektir.[1] Terim olarak, zorlama ve yapmacıktan uzak olarak yorumlamaya gerek olmaksızın kolay ve anlaşılır bir tarzda insan nefsinde etki bırakarak hâlin muktezasına göre söz söylemektir.[2] Buna, sözü yerinde, zamanında, doğru ve güzel söylemek de diyebiliriz.

Bugün edebî sanatlar unvanı altında edebiyatçıların üzerinde genel hatlarıyla ittifak ettikleri bir tasnifi vardır. Bu sanatların tariflerine kısaca göz atacak olursak: Beyân, her hangi bir anlamı farklı söz ve usûllerle anlatmayı öğreten, kendine ait özel kuralları olan bir ilim dalıdır. Sözü duruma uygun, açık, düzgün ve süslü söyleme sanatı olan bedî'

Kur'ân, lafzı, nazmı, üslûbu ve içeriğiyle de insan ve cinleri bir benzerini getirmekten âciz bırakmıştır. Arapça indirilmesinin hikmetlerinden biri, belki de en önemlisi Arapçanın Allah ile kul arasında irtibatı sağlayabilecek kapasitede ifade gücüne sahip bir dil olmasıdır.

ilim olarak edebî sanatlarla örülü ifadenin lafız bakımından kusursuz, mana bakımından makul ve aynı zamanda bir ahenge sahip olmasının usûl ve kaidelerini inceleyen ilimdir. Meâni ilmi ise, değişik cümle şekilleri ve kullanılışları ile lafızların muktezâ-yı hâle mutabakatını bildiren ahvâle dair usûl ve kaideleri açıklayan ilim olarak tarif edilir.

Belâgat, terkip oluşturmakla anlamı ifade etmesi açısından, lafızla ilgili bir sahadır. Bu yönüyle Arap belâgatının konusu özetle, lafiz ve o lafzın taşımış olduğu geniş boyutlu anlamıdır. Lafızları sadece taşımış olduğu anlamlarına hasretmek bir yerde onları dondurmak demektir. Kendi başına bir anlam ifade eden aynı lafiz, farklı üslûb ve çeşitleri ile edebî sanatlarla örgülü bir kanaviçe içerisinde renk, değer ve itibar kazanarak, muhatabın nazarında bir şekle bürünür.

İşte belâgat ilmi, Arap dilinin hususiyetlerini idrak etmek ve ince sırlarına vakıf olmak bakımından değer arz eden ilimlerin başında gelir. Bu konuda, "Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzı, zevk-i selîm ile anlaşılabilir, fakat anlatılamaz. Hissolunan bu zevki elde etmek için, belâgatla iç içe olmak, tam bir belâgat kültürü kazanmak gerekir." denilmiştir.[3] Onunla Kur'ân nazmında ilk bakışta görülmeyen, ancak dikkatli araştırma sonucunda anlaşılan lügavî i'câz perdesi ortadan kalkar. Murad-ı İlâhi, daha canlı, daha çarpıcı olarak etraflıca keşfolunur.

Araştırmamızın sınırlı çerçevesi içerisinde takdim edeceğimiz birkaç örnekte, Kur'ân ayetlerinin arap dilinin belâgat özellikleriyle bakıldığında ne derece zengin anlamlar ihtiva ettiği görülecektir/görülmektedir:

Belâgatın Kur'ân'ı Anlamadaki Rolü

Çalışmamızın dar boyutları içerisinde, her birisi ayrı zengin mana ve değere sahip olan sanatlardan ve ilgili örneklerinden sadece bazılarına işaret edeceğiz:

a) Hazf ve Zikr

Hazf, meâni sanatlarından biri olup bir ifadedeki söylenilmesi gerekmeyen kelimelerin bir veya birkaçını ya da bazı cümleleri kaldırma suretiyle yapılan söz kısaltmasıdır.[4] Zikr ise bir ifadedeki söylenilmesi gereken kelimelerin bir veya birkaçının ya da bazı cümlelerin ibarede yer almasıdır.[5] Burada kastettiğimiz mana, ayet içinde geçen kelimelerin bazen zikredilip bazen de zikredilmemesi olarak özetlenebilir. Bu sanata vâkıf olmak, Kur'ân'ın büyüleyici ikliminden o nispette istifadeye sebep olacaktır. Şimdi bu sanata ait birkaç örnek sunalım.

Örnek 1:

Cenâb-ı Hak, يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهاً - *Ey mü'minler, kadınlara zorla varis olmanız size helal olmaz." (Nisa Sûresi, 4/19)* buyurmaktadır. Dikkat edilecek olursa bu ayette kadınlara zorla vâris olma yasağı " لا يَحِلُّ - helal değildir" ibaresiyle gelmiştir. Oysa Kur'ân-ı Kerim'de yasaklanan şeylerin çoğunluğu, وَلا تَقْتُلُوا أَوْلادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلاقٍ - *Bir de açlık korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin." (İsrâ Sûresi, /31)* وَلا تَقْرَبُوا الزِّنَى إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلاً *Zinaya da yaklaşmayın, çünkü o pek çirkindir ve kötü bir yoldur.* (İsrâ Sûresi, /32) وَلا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ - *Yetimin malına da yaklaşmayın..." (İsra Sûresi, /34)* يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ - *Ey iman edenler, bir kavim diğeriyle alay etmesin." (Hucurât Sûresi, 49/11)* gibi örnek ayetlerde görülüğü üzere nehy edatı ile gelmektedir.

"La yahillü" ile başlayan bu iki ayetteki yasaklamanın farklı sîga ile gelme sebebi ne olabilirdi? Yine bu ayete benzeyen: وَلا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئاً - *Kadınlarınıza verdiğiniz mehirleri geri almanız size helâl olmaz." (Bakara Sûresi, 2/229)* örneğinde olduğu gibi, bu üslûbun, insanların uzun müddettir yapageldikleri, alışkanlık kazandığı ve o işi yapmalarında herhangi bir beis görmedikleri durumlarda kullanıldığı görülmektedir. Yani bu ibare ile gelen yasaklama, bir bakıma muhatabına yasaklamanın taşımış olduğu olgu karşısında daha dikkatli olması gerektiğini ifade etmektedir.

Bu şekilde bir ifade ile Kur'ân kalblere, gönüllere, vicdanlara, onun uhrevi boyutuna vurgu yaparak insanın duygularını harekete geçirerek yasakları ifade ediyor.

Örnek 2:

Kur'ân-ı Kerîm'de ifadesini bulan lügavî i'câza en güzel örneklerden biri Vâkıa Sûresindeki şu ayetlerde yer alan vurgu edatı olan 'lam harfinin' hazf ve zikri ile tek başına yüklenmiş olduğu misyondur.

أَفَرَأَيْتُم مَا تَحْرُثُونَ ❋ أَأَنتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ ❋ لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاه حُطَاماً فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ ❋ إِنَّا لَمُغْرَمُونَ ❋ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ

*Ektiğiniz tohuma baksanıza! Siz mi onu yetiştiriyorsunuz Biz mi? **Eğer dileseydik onu kesinlikle kuru çöp hâline getirirdik,** siz de şaşıp kalır, pişman olurdunuz: "Eyvah! Emeklerimiz boşa gitti. Hatta doğrusu biz rızıktan mahrum kaldık, sefalete mahkûm olduk, hatta tamamen rızıktan mahrum olduk" derdiniz." (Vâkıa Sûresi, 56/63-67)*

أَفَرَأَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِي تَشْرَبُونَ ❋ أَأَنتُمْ أَنزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنزِلُونَ ❋ لَوْ نَشَاءُ جَعَلْنَاهُ أُجَاجاً فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ

*Peki içtiğiniz suya ne dersiniz? Onu buluttan siz mi indirdiniz, yoksa Biz mi? **Dileseydik onu tuzlu hâle getirirdik.** Şükretmeniz gerekmez mi?" (Vâkıa Sûresi, 56/68-70)*

Görüldüğü gibi ilk ayette "جَعَلْنَا" kelimesinin başına "ل" harfi gelmişken, ikinci ayette aynı "جَعَلْنَا" kelimesinin başında bu harf yer almamaktadır. Bu iki yerde farklı gelmesinin binler hikmetinden açık görüleni şudur:

İlk ayet, ekimden bahsetmektedir. Çiftçi, ekin için çalışır, çalışmasının karşılığında da kendince mahsûlü hak ettiğine inanır. Ziraat işi, çalışma ister, ter dökmek ister. Çiftçi de kendine düşen bu çalışmayı yapmıştır. Bu çalışmasının karşılığında kesin olarak hasad alacağına inanır. Bir yerde çalışmasının haklı gururu ile bekleme içinde olup âdeta minneti yoktur. Oysa takdir her zaman Allah'a aittir. Çalışma sadece bir sebeptir. Müsebbip ise ancak Allah (c.c)'tır. Dolayısıyla havl ve kuvvetin ancak O'na ait olduğuna "ل" tekid edatı ile vurgulama yapılmıştır. Bu harf tek başına, yanlış bir inancı reddetmektedir. Oysa ikinci ayette durum farklıdır. İkinci ayet suyun indirilmesinden bahseder. İnsanoğlu da suya karşı her daim acziyetini itiraf etmektedir. Yağmur, doğrudan rahmet-i ilahîye bağlı olduğundan, insan ancak acz ve fakrıyla o rahmete ihtiyacını arz ederek yağmuru niyaz edebilir. Dolayısıyla bu anlayışı vurgulayacak "ل" edatı zikredilmemiştir.[6]

Örnek 3:

اُقْتُلُواْ يُوسُفَ أَوِ اطْرَحُوهُ أَرْضاً يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِن بَعْدِهِ قَوْماً صَالِحِينَ ❋ قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لاَ تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَأَلْقُوهُ فِي غَيَابَةِ الْجُبِّ يَلْتَقِطْهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ .

*Yusuf'u öldürün yahut onu uzak **bir yere** atın ki babanızın sevgi ve teveccühü yalnız size kalsın. Ondan sonra da tövbe ederek salih kimseler olursunuz. İçlerinden biri: "Yusuf'u öldürmeyin, **(o) kuyunun** dibine atın. Yolcu kafilelerinden biri onu yitik olarak alıp götürsün. Eğer yapacaksanız böyle yapın!" dedi. (Yusuf Sûresi, 12/9-10)*

Yukarıdaki ayetlere dikkat edilecek olursa, "أَرْضاً *-her hangi bir yer*", kelimesi nekre gelmiş, diğer bir ifadeyle belirlilik anlamı veren "اَلْ" takısı belli bir maksada matuf hazf olmuş, "الْجُبّ - *o kuyu*" kelimesi ise marife olarak "اَلْ" takısı ile gelmiştir. Belâgat açısından değerlendirilecek olursa, bu ifade şeklinin, anlamı doğrudan etkileyen bir misyonu olacaktır. Zira, nekrelik genellik anlamı taşır. Nekre isim, ifade ettiği şeylerin bizzat kendisi olmayan ve tek bir varlığı göstermeyen isimlerdir. Bu tür isimlerin içerdiği anlamlar tek bir objeye hasredilemez. Nekre kelimeler, başına *belirlilik* ifade eden "اَلْ" getirilmesi suretiyle "ma'rife – belirli" yapılır. Marife ise, belirli bir şeye delalet eden isimdir. "اَلْ" takısının aslî görevi eklendiği nekire isimleri ma'rife hâline getirmesidir.[7]

Kardeşleri Yusuf (a.s)'a tuzak kurarlarken öncelikle onu öldürmeyi hedeflemişlerdi. Bunu ayetin başında yer alan "اقْتُلُواْ يُوسُفَ *- Yusuf'u öldürün!"* sözünden anlayabiliriz. Daha sonra "أَوِ اطْرَحُوهُ أَرْضاً - *yahut onu uzak **bir yere** atın."* önerisi takip etmektedir. Bu teklif de bir çeşit ölüm anlamına gelmektedir, bunu cümlede yer alan ***herhangi bir yer*** anlamındaki nekre أَرْضاً kelimesinden anlamaktayız. Muayyen bir yere delâlet etmeyip, her türlü mekânı içine alabilecek bilinmeyen bir yerdir. Yani açlıktan susuzluktan, belki de yırtıcı hayvanların saldırılarına maruz kalarak ölebileceği bilinmeyen bir yer. Bütün bu anlamları أَرْضاً kelimesinin nekre gelmesinden çıkarmaktayız. Ancak bu ölüm ilkine göre daha farklıdır. İlkinde, doğrudan öldürme önerisi varken burada dolaylı yoldan öldürme kasdı vardır.

Daha sonraki merhalede ise öldürülmesinden vazgeçilme durumu söz konusudur. "لاَ تَقْتُلُوا يُوسُفَ - *Yusuf'u öldürmeyin!"* " وَأَلْقُوهُ فِي غَيَابَةِ الْجُبّ - ***o kuyunun** dibine bırakın"* teklifi gelir. Zira o, her ne kadar kıskanıyor olsalar da, yine de kardeşleridir. Onlar da her ne kadar günah işleseler, yine de peygamber ocağında yetişmiş iman sahibidirler. Cürümlerini, daha sonra yapacakları tövbe ile gizlemeye çalışmakta, bir yerde vicdanlarını rahatlatmak istemektedirler. Nitekim ayetin şu kısmı buna işaret etmektedir: "وَتَكُونُوا مِن بَعْدِهِ قَوْماً صَالِحِينَ - *Ondan sonra da tövbe ederek salih kimseler olursunuz."*

Bu merhalede "وَأَلْقُوهُ فِي غَيَابَةِ الْجُبّ - ***(o) kuyunun** dibine bırakın."* cümlesinde yer alan kuyu kelimesi الْجُبّ

marife gelmiştir. Kelimedeki tek bir "el" harfi kardeşlerinin, Yusuf'u öldürmek istememelerine delalet etmektedir. Bu merhalede artık, Yusuf'un, kardeşleri tarafından bilinen o kuyuya sadece bırakılması teklif edilmektedir. Öldürülmesi istense idi, bilinmeyen bir kuyuya bırakılması teklif edilirdi. Yani, bir araya gelme nedeni olan Yusuf'un öldürülmesi planlarından merhale merhale vazgeçilerek, onun sadece o diyardan uzaklaştırılması önerilmektedir. "يَلْتَقِطْهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ - *Yolcu kafilelerinden biri oradan geçerken onu alıp götürsün.*" sözü de bu hükmü desteklemektedir. Bunu da "إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ - *Eğer yapacaksanız böyle yapın!*" sözüyle kısmen hafifletmektedir.

b) Hakikat - Mecaz

Hakikat, lügatte bir şeyin gerçek olmasıdır. Istılahta ise bir kelimenin sadece delâlet ettiği manada veya en başta konulduğu anlamda kullanılan kelimedir. Mecazın zıddıdır. Mesela, arslan kelimesi bilinen hayvan kastedilerek itlak olunmuşsa hakikat, bir insanın şecaatini kastederek kullanılmışsa mecaz olur. Kelamda asıl olan, hakikat olmasıdır.

Mecaz ise, bir kelimenin cümledeki manası dışında, kullanılma sanatıdır.[8] Istılahta ise, konulduğu anlamın kastedilmediğine karine ile birlikte, konulduğu anlamın dışında doğru şekilde kullanılmasıdır. Mecaz, i'câzı en yüksek noktada temsil eden ve ulaştırılmak istenen mesajı muhataba en yoğun bir şekilde veren ifade şeklidir. Söze güzellik, parlaklık, zarâfet, kuvvet ve canlılık vermek için kullanılır. Kur'ân'da mecazî anlamda kullanılan kelime ve terkipler çoktur.

Dili Arapça olan ve diğer dillere nisbeten belâgatta zirvede olan Kur'ân-ı Kerim'de de Mecaz sıklıkla kullanılmış, verilmek istenen mesaj tenezzülat boyutunda sunulmuştur. Sözün hakikat mi, mecaz mı olduğu anlaşılmadan murad edilen mananın anlaşılması mümkün değildir. Bunların bir kısmı herkes tarafından kolayca anlaşılabilecek türde iken, bazıları ancak dil uzmanları tarafından anlaşılabilir. İşte Kur'ân'ın doğru anlaşılabilmesi için dilin sahip olduğu üslûb ve özelliklerinden sayılan bu ilmin bilinmesi kaçınılmazdır.

Örnek:

وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ * فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ - *Ve tartıları hafif gelen her kimseye gelince, onun anası hâviye(uçurum)dir.* (*Kâria Sûresi, 101/9-10*) ayetinde "أُمُّهُ – *annesi*" kucak açmış bir anneye işaretle, varılacak olan Cehennem'in de kâfirlere kucak açacağı ve içine alıp barındıracağı anlamında Cehennem'den mecazdır. Varacağı yer, yatağı, kucağına sığınacağı yer, istiâre yoluyla mecazdır. Zira ana kucağı, evladın barınacağı yer olma hasebiyle me'vaya benzetilmiştir. Burada aynı zamanda acıma ve tahkir de söz konusudur. *"Nihayet sığınıp varacağı en şefkatli anası, hâmisi kızgın ateş olan haviyeden ibaret bulunan bir kimsenin halindeki felaket ve fecaatin şiddet ve büyüklüğünü düşünmeli."*[9]

c) Takdîm ve Te'hîr

Cümlenin bütün ögelerini bir defada söylemek mümkün olmadığından bazısını önce, bazısını da sonra söylemek gerekir. Takdîm, bir sebepten dolayı cümle dizimindeki bir kelimenin diğer bir kelimeden önce getirilmesidir. Bir şeyi takdîm etmek onu başkalarının önüne koymaktır.[10] Yani sonra zikredilmesi gereken kelimeyi herhangi bir sebepten dolayı zikredilmesi gereken yerinden önce zikretmektir. Takdîmin zıddı olan te'hir de, önce gelmesi gereken cümlenin bir ögesinin, bazı özel şartlardan dolayı sonraya bırakılması demektir.[11]

Örnek 1:

"إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ *(Rabbimiz!) Ancak Sana kulluk ederiz ve yalnız Senden medet umarız.*" (*Fatiha Sûresi, 1/5*) إِيَّاكَ lafzı tahsisi ifade etmek için takdîm edilerek, takdîm sanatı icra edilmiştir. Mef'ûlün takdîmi ile gerçekleşen bu sanatın ayete kattığı anlam ise; yapılacak olan ibadette şirkin kesinlikle reddi olarak özetlenebilir. Böyle bir takdim olmadığı takdirde başkalarına da ibadet edilebileceği anlaşılabilir.

Örnek 2:

"وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْداً لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ - *'Ey yer suyunu yut ve ey gök (suyunu) tut' denildi, su çekildi, iş bitirildi, gemi Cûdi'ye oturdu. 'Zalimler yok olsun' denildi.*" (*Hud Sûresi, 11/44*) "أَرْضُ" kelimesinin "سَمَاءُ" kelimesine takdim edilmesinin de hikmetleri vardır; şöyle ki, yeryüzü istikrar yeridir. Döşek vazifesi görür. Gemiler için bir liman, içindekiler için bir kurtuluş yeridir. Yer ve göğün suları, onun üzerinde birikir. Ayrıca isyanları sebebiyle Hz. Nuh'un (a.s.) kavmi yeryüzünde helak olmuşlardır. Boğulma "Arz" cihetinden olmuştur.

d) Tazmîn

Tazmîn lügatte, bir şeyi bir kaba koymak, içermek, mecbur etmek demektir. Terim olarak kısaca, bir fiilin anlamını başka bir fiile vermek veya lafzı hak ettiği başka bir lafzın anlamına sokmaktır.[12]

Kendi başlarına müstakil anlamları olmayan harf-i cerler de müteaddi olduğu fiillerle değişik manalar kazanmaktadır. Bu durum fiiller için de geçerlidir. Yani, kendi başına müstakil bir anlamı olan her fiil, kendisiyle müteaddi olduğu harf-i cerle yeni bir anlam kazanır. İşte harf-i cerlerle fiillerin birbirlerine dahil olması ve neticesinde yeni bir anlam kazanması demek olan bu duruma da tazmîn denir. Şimdi aşağıda bu sanatla ilgili birkaç örnek vereceğiz:

Örnek:

" ...قُلْ إِنَّ الأَمْرَ كُلَّهُ لله - *De ki: "Bütün yetki ve karar bütünüyle Allah'ındır"* (Âl-i İmran Sûresi, 3/154)

"قَالُوا نَحْنُ أُولُوا قُوَّةٍ وَأُولُوا بَأْسٍ شَدِيدٍ وَالْأَمْرُ إِلَيْكِ فَانظُرِي مَاذَا تَأْمُرِينَ- *Onlar: "Biz güçlü, kuvvetliyiz, savaşçı milletiz. Ama yetki sizindir, değerlendirip münasip gördüğünüz emri verin!" dediler.* (Neml Sûresi, 27/33)

Dikkat edilecek olursa emir kelimesi ilk ayette "ل" harfiyle, diğerinde ise "إلى" harfiyle teaddi etmiştir. Kur'ân-ı Kerîmıin belâgatına göre bu farklılığın kesinlikle bir hikmeti vardır. Zira ilk ayette, bütün yetki ve kararın üzerinde şüphe olmayan Allahıa ait olduğu hakikati takrir edilmektedir. Bu makamda aidiyet ifade eden "ل" harfi en uygunudur.

İkinci ayette ise Sebe' halkından bahsedilmektedir. O günlerde Yemen'in San'a yakınlarında Ma'rib kentinde bin yıl kadar bütün Arap yarımadasına hükmetmiş olan Sebe' halkının başında bir kadın hükümdar bulunuyordu. İstişare heyetini toplayıp Hz. Süleyman (a.s.)'ın göndermiş olduğu mektup hakkında onlarla danışır. Onlar da: *"Biz güçlü, kuvvetliyiz, savaşçı milletiz. Ama yetki sizindir, değerlendirip münasip gördüğünüz emri verin!"* derler. Bu ifade ile son sözün ona ait olduğuna işaret eden en uygunu "إلى" harfi ceri gelmiştir.[13]

Örnek:

"إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ - *Zekâtlar sadece* ***fakirlere, düşkünlere, zekât toplayan görevlilere, kalbleri İslâm'a ısındırılacak olanlara, esirlik ve kölelikten kurtulmak isteyenlere, borçlulara, Allah yoluna ve bir de muhtaç kalmış yolcu ve gariplere*** *mahsustur."* (Tevbe Sûresi, 9/60)

Yukarıdaki ayette zekât fonundan alabilen sekiz sınıf zikredilmektedir. Ancak dikkat edilecek olursa bunlardan ilk dört sınıf, yani (fakirler, düşkünler, zekât toplayan görevliler ve kalbleri İslâm'a ısındırılacak olanlar) için "ل" harf-i ceri, geri kalan diğer dört sınıf, yani (esirlik ve kölelikten kurtulmak isteyenler, borçlular, Allah yoluna ve bir de muhtaç kalmış yolcu ve garipler) için de "في" harf-i ceri kullanılmıştır. Zira, ilk dört sınıfın zekâtı hak etmesi, onların mülkî ehliyetlerinden dolayıdır. Bunun için mülkiyet ifade eden lâm harfi en uygunudur. Diğer dört sınıf ise bu zekâta daha çok ihtiyaç duyan kesimdir. Dolayısıyla "في" harf-i ceri burada belâgat açısından tam yerinde kullanılmıştır.[14]

Sonuç:

Bu çalışmada, her birisi ayrı zengin mana ve değere sahip olan bu sanatların Kur'ân-ı Kerîm'in daha iyi anlaşılmasına yapmış olduğu katkıyı belirtmeye çalıştık. Malum olduğu üzere Kur'ân vahyinin nazil olduğu Cahiliye Dönemi'nde Araplar edebiyat ve belâgatta zirvede sayılıyorlardı. Hatta kendilerini, dili en güzel konuşan, meramını en güzel ifade eden bir kavim olarak görüyorlardı. Bu topluluğa Kur'ân-ı Kerîm Hz. Peygamber'in bir mucizesi olarak inmiş ve ortaya koymuş olduğu i'câzının bir benzerini meydana getirmeye davet etmesi anlamında Araplara tehaddîde bulunmuş yani meydan okumuştur. Ancak yüksek bir edebî zevke ve seviyeye sahip olan Araplar bu çağrıya cevap verememişler, Kur'ân'ın belâgatı karşısında eğilme mecburiyetinde kalmışlardır.

İşte Kur'ân-ı Kerim'i hakkıyla anlamak, Kur'ân'ın bu harika nazım örgüsünün ve edebî vasfının yeterli olarak değerlendirilmesine bağlıdır. Hatta, İslâm ilimler tarihine göz attığımızda, itikadî ve amelî ihtilafların temelinde, Kur'ân'ın edebî inceliklerini anlamadaki farklılıkların önemli bir tesiri olduğunu görmekteyiz. Arapçaya bütün bu sanat özellikleriyle vâkıf olmak, Kur'ân-ı Kerîm'i doğru anlamanın tartışmasız en önemli vasıtasıdır.

* ceren@yeniumit.com.tr
Dokuz Eylül Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi

Dipnotlar

1. Belâgat kelimesinin lügat anlamları için bkz. el-Câhiz Ebû Osman, *el-Beyân ve't-Tebyîn*,Beyrût, ts., I/88-96; et-Tehânevî Muhammed b. Ali, *Keşşâfu İstilâhâti'l-Kâmus*, Beyrût, 1999, s. 1006; el-Cârim Ali-Emin Mustafa, *el-Belâgatu'l-Vâdıha*, İstanbul, 1984, s. 8; Bilgegil Kaya, *Edebiyat Bilgi Teorileri*, Ankara, 1980, s. 21.
2. Seyyit Şerif el-Cürcâni, *et-Târifat*, İstanbul, 1203., s. 25; Cârim Ali Emîn, *el-Belâgatu'l-Vâdıha*, s. 8. Belağat ilmi hakkında ayrıca bkz., Taşköprüzâde Ahmed Efendi, *Mevzû'âtu'l-'Ulûm*, İstanbul, 1313, I/228-242; İbn Abd Rabbih el-Endelusî, *el-'İkdu'l-Ferîd*, Beyrût, 1940., II/105., Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, Beyrût, ts., s. 31.
3. Coşkun Ahmet, *a.g.m.* s. 191.
4. Bkn. Tâhiru'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügatı*, İstanbul, 1973., s. 52; Fîruzâbâdî Mecduddîn, *el-Kâmusu'l-Muhît*, Beyrût, 1407, s. 507-508; İbnu Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, ts., IX/39-40.
5. Bkn. Tahiru'l-Mevlevî, *a.g.e.*, s. 184; İbn Fâris, *Mu'cemu'l-Makâyis fi'l-Lüga*, Mısır, 1972., s. 388; İbnu Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, IV/310-311.
6. İlgili örnek için bkn. Abbâs Fadıl Hasan, *İ'câzu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Amman, 1991, s. 203.
7. Ahmed el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-Esâsiyye li'l-Lugatil 'Arabiyye*, Kahire ts., s.109; Arapça'da أَل -*harf-i tarif* genel olarak ma'rifelik (belirlilik) dışında, ism-i mevsûl, zâid ve ivaz/karşılık vazifeleri de vardır.
8. es-Suyûtî Celâluddîn, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire, 1951, s. 105.
9. Yazır, Elmalılı Hamdi, *a.g.e.*, IX/395.
10. Bkn. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XII/466-467; Matlûb, *a.g.e.*, s. 404; Akkavî, *a.g.e.*, s. 412.
11. Bkn. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, IV/12; Tahiru'l-Mevlevî, *a.g.e.*, s. 157.
12. Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfî*, Mısır, 1963, s. 255.
13. Bkn. Abbas Fadıl Hasan, *a.g.e.*, s. 196.
14. Bkn. Hâdi 'Atiyye Matru'l-Hilâlî, *el-Hurûfu'l-Âmile fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut, 1986, s. 350-351.

Prof. Dr. Süleyman TOPRAK *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2008 / 81

Hasta bir insanın geceyi kıvrana kıvrana, her dakikayı bir saatmiş gibi duya duya geçirmesiyle, çok yorgun yatan ve ne zaman sabah olduğunun farkına varamayacak kadar kesintisiz uyuyan bir insanın zamanı algılamaları da farklı farklıdır. Aynen öyle de, berzahta mü'minler namazlarını, Kur'ân'larını, Allah (celle celâluhû) yolundaki hizmetlerini, gönüllerine inşirah ve sürur verici birer enîs, birer dost olarak bulurlar.

Ahiretin ilk Durağı: KABİR

Ölüm herkes için mukadder, ölümden kaçış ve kurtuluş yok; herkes ölümü tadacağını ve bir gün mutlaka öleceğini biliyor. Ama ölümle her şey bitmiyor. Ölümden sonra ne olacağını da insan merak ediyor ve bilmek istiyor. Acaba ölümden sonra da hayat devam edecek midir, yoksa ölümle her şey bitecek ve insan yok olup gidecek midir? Ölümle yok olup gitmekten hoşlanmayan, ebedilik duygusu ve arzusu ile yaratılmış olan insanoğlu, ölümden sonra da hayatının devam etmesini istiyor. İşte bu noktada ahiret hayatının varlığı gündeme geliyor. Bazıları ahiret hayatının ölümden sonra hemen değil de ebedi hayat için mahşerdeki diriliş ile başlayarak sonsuz devam edeceğini belirtmişlerdir. Bu anlayışa göre ölümle mahşerdeki diriliş arasında insanın kalacağı yer olan kabir ve berzah âlemi, ahiretten ve dünyadan ayrı bir âlem olarak düşünülmektedir. "İki şey arasındaki engel, hâil ve ayırıcı hudut" gibi manalara gelen "berzah" kelimesinin lügat manası bu izaha uygun düşmektedir.

Peygamberimiz bir hadislerinde kabir hayatını "ahiret duraklarının ilki"[1] olarak nitelendirdiği ve ölümden sonra insan dünyayı terk edip ahirete yöneldiği için biz kabir hayatını ahirete dahil etmenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

Ölümü müteakip çoğunlukla ceset bozulduğu ve aslı olan toprağa dönüştüğü için ölümden sonraki ahval ruhun ölmezliği ve bekâsıyla izah edilir. Nitekim ruhun bedenden ayrı bir varlığı olduğunu kabul edenler, onun bedenin yok oluşundan sonra da yaşayacağını kabul etmişler; ruha cesetten ayrı bir varlık tanımayanlar ise onu genelde cesetle birlikte öldürmüşlerdir. Birincilere göre ölümden sonraki ahvali izah mümkün olurken, ikinciler bunu imkânsız görmektedirler.

Kabir hayatı da dâhil, ölümden sonraki ahvalin tümü gayba ait meselelerdendir. Akıl ve duyularla bilgi edinme ve hüküm verme imkânı olmayan bu gibi konularda

ancak Allah ve Peygamberinin haber vermesiyle yani Kitap ve Sünnet'le bilgi sahibi olunabilir. Hatta bazen onlar tarafından haber verilenlerin de mahiyet ve keyfiyetini tam olarak anlama imkânına sahip olamayabiliriz. Böyle zamanlarda aklın görevi, verilen haberin doğru olup olmadığını araştırmak, doğru ise olduğu gibi inanmak, kabul etmektir.

Ahiretin ilk durağı olan kabirde insan, sual, azap ve nimet olmak üzere üç durumla karşılaşır.

1- Kabir Suali:

Ölen kimse kabre vardığı zaman ilk karşılaşacağı şey sualdir. Ölü kabre konunca Münker ve Nekir adlı iki melek gelir, kendisini sorguya çekerler. Münker ve Nekir, kabre konulan insana Rabb'inden, dininden ve peygamberinden sual soran iki melektir. Dünyada mü'min olarak yaşamış ve bu iman üzere ölmüş olanlara Allah Teâlâ, meleklerin sorduğu soruların cevabını ilham eder ve -gelen sual meleklerinin heybetinden hiç korkmaksızın- sorulara kolayca cevap verirler. O andan itibaren de nimet ve mutluluk içinde kıyametin kopmasını ve ahiretteki makamlarına kavuşmayı arzu ile beklerler.

Dünya hayatlarında iman etme şerefine erememiş, küfür ve isyan üzere yaşamış ve öylece ölmüş olanlar ise, sual meleklerinden müthiş bir şekilde korkarlar; sordukları sorular karşısında şaşırıp kalır, cevap veremez, "Bilmiyorum." derler. O andan itibaren kendileri için azap ve ceza başlar.

Kabir sualinin varlığına, buna işaret eden ayetler ve mana yönünden tevatür derecesine varan hadisler delalet etmektedir. Hadislerde açıkça anlatılan ve olmasında aklın hiçbir imkânsızlık görmediği bu konuda icma da vardır. Bu sebeple kabir sualinin olacağına inanmak gereklidir.

Birçok tefsirde açıklandığına göre, Kur'ân-ı Kerim'deki, *"Allah, iman edenlere dünya hayatında da, ahirette de o sabit sözde daima sebat ihsan eder. Allah zalimleri (kâfirleri) şaşırtır, Allah ne dilerse onu yapar."* (İbrahim Sûresi, 14/27) ayeti kabir sualine delalet etmektedir. İbn Abbas, bu ayetin mü'minlerin kabirde sorguya çekileceklerine delil olduğunu söylemiştir.

Bera b. Azib'den gelen muhtelif hadislerde de Peygamber Efendimiz'in, yukarıdaki ayetin kabir suali hakkında indiğini bildirdiği ve ayetteki "ahiret" ile, mü'minin kabrinde sorguya çekilip de Allah'ın bir olduğuna şehadet ettiği ve Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)'i tanıdığı zamanın kastedildiğini haber verdiği rivayet edilmiştir.[2]

Abdullah b. Mes'ud da: "Size bir hadis söylediğimiz zaman mutlaka Kitap'tan (Kur'ân'dan) onu doğrulayan bir şey getiririz. Müslim kabrine konduğunda oturtulur ve kendisine şöyle denir: "Rabbin kim? Dinin ne? Nebin kim?" Allah onu sabit söz üzere tesbit eder ve şöyle der: "Rabbim Allah, dinim İslâm, peygamberim de Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)'dir." Bunun üzerine onun kabri genişletilir ve hoşça kokulanır." diyor ve yukarıdaki ayeti okuyor. Demek ki bu ayeti o, kabir sualine ve bu sualde mü'minin doğru cevap verişine delil olarak getiriyor.

Peygamber Efendimiz'den (s.a.s.), *"Muhakkak ki bu ümmet kabirlerinde imtihana çekiliyor..."*[3] dediğini çok sayıda sahabe rivayet ederler.

Ebu Hureyre'den sahih bir isnadla gelen bir hadis-i şerifte ise, kabrine varan kişinin oturtulacağı ve hangi din üzere olduğundan ve Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) hakkındaki itikadından sorguya çekileceği; ameli iyi olan salih kişilerin soruları cevaplayacağı; bunun üzerine kendisine Cennet ve Cehennem'in ikisinin de gösterilip Cennet'teki makamının bildirileceği haber verilmiştir. Kötü kişilerin ise şiddetli bir korku içinde kalacağı, sorulan suallere "Bilmiyorum." diyeceği, bunun akabinde kendisine Cennet ve Cehennem gösterilerek, yerinin Cehennem olduğunun haber verileceği anlatılmaktadır.[4]

İman, tevhid ve herkesin en fazla ihmali görülen hususlar hakkında olacak olan sualler, herkese kendi diliyle ve idrak edip anlayabileceği şekilde sorulacaktır.

Bu konudaki haberlerde sual esnasında ruhun, sorgulamayı idrak edip sorulan suallere cevap verebilecek kadar bir canlılık kazandırmak ve sualden sonraki nimet ya da azabı idrak ettirmek için bedene iade edileceği de bildirilmektedir.

Ehl-i Sünnet âlimlerinin açıklamasına göre, kabirdeki sual ceset ve ruha birlikte olacaktır. Kabirde görülen nimet ya da çekilen azaptan da ceset ve ruh birlikte etkileneceklerdir.

Kabir suali, kabre konulsun veya konulmasın, -Allah'ın sualden muaf olmalarını dilediği kimseler hariç- herkese olacaktır. Suallere cevap verebilmek ise, dünyadaki yaşayış ve amelle ilgilidir. Bunun suallerin cevabını ezberlemekle bir ilgisi yoktur. Dünyada istedikleri kadar ezberlesinler, imanı olmayanlar orada cevap veremezler.

Gıybet etmemek, günah sözlerden sakınmak, anlayarak ve düşünerek çokça Kur'ân okumak gibi bazı iyi ve güzel amellerin kabirdeki sorgulamanın kolay olmasına sebep olacağı haber verilmiştir.

Kabir suali, umumidir, mükellef olan herkese olacaktır. Ancak Allah Teâlâ'nın, kendilerine bir ikram olmak üzere bazı iyi kullarını bu sorgulamadan muaf tutacağı da bildirilmiştir.[5]

2- Kabir Azabı:

Allah Teâlâ, insanları günahlarından temizlemek için birtakım imtihanlar hazırlamıştır. Dünyada iken günahlarından tamamen temizlenmemiş olanlar berzah âleminde; orada da temizlenemezlerse yani, orada çektikleri azap da onları bütün günahlarından temizlemeye yetmezse, mahşerde; orada da temizlenemezlerse Cehennem'de temizlenirler. Böylece tamamen temizlendikten sonra tertemiz olarak Cennet'e girerler. Çünkü orası temizlerin yeridir. Dünyada iken hiç iman ve itaat etmemiş olanlara ise, berzahtaki ve mahşerdeki temizlik (azap) kâfi gelmez ve bunlar Cehennem'de ebedi kalmak suretiyle cezalandırılırlar.

Buna göre, kabirdeki azap ya da nimet, kişinin dünyadaki durumuna göre olacaktır. Yani herkes berzah âleminde karşılaşacağı durumu bu dünya hayatında hazırlar. Orada iyilere iyilik ve mükâfat, kötülere de ceza ve azap vardır.

Ehl-i Sünnet âlimleri, kabirde sual, azap ve nimetin olacağı hususunda ittifak etmişlerdir. Yani bu hususların varlığını ittifakla kabul etmişlerdir. Kur'ân ve sünnette kabir azabına açıkça delalet eden nasslar bulunduğundan kabir azabının olacağına inanmak gereklidir.

Kur'ân-ı Kerim'de iyilerle kötülere hayatlarında ve ölümlerinde yapılacak muamelenin farklı olacağı haber verilerek şöyle buyrulur: *"Yoksa o kötülükleri işleyip duranlar, kendilerini iman edip salih ameller işleyenler gibi yapacağımızı, hayat ve ölümlerini bir tutacağımızı mı sandılar? Ne fena hüküm veriyorlar. Hâlbuki Allah gökleri ve yeri adaletle yarattı. Hem de herkese kazandığının karşılığı verilsin diye (yarattı). Onlara asla haksızlık edilmez." (Câsiye Sûresi, 45/21-22)*

Bu ayetler, herkese amelinin karşılığının verileceğine ve adı geçen iki grubun ölümde ve ölümden sonra görecekleri muamelede eşit olmayacaklarına delalet eder. Böylece iman ve iyi ameli olmayanlar ölüm anından itibaren azapta, iman edip güzel işler yapanlar da nimet içinde olacaklardır.

Kur'ân-ı Kerim'de kabir azabına açıkça delalet eden ayetler vardır:

Firavun ve hanedanının ölümden sonraki hâllerini açıklayan: *"Onlar (kabirlerinde kıyamet gününe kadar) sabah ve akşam ateşe arz edileceklerdir. Kıyamet koptuğu gün de: "Fir'avn ve kavmini en şiddetli azaba sokun" denilecektir." (Mü'min Sûresi, 40/46)* ayeti kabir azabına delildir. Çünkü kıyamet gününde onların daha şiddetli bir azaba sokulmaları emredileceğine göre, ondan önce sabah ve akşam arz edilecekleri azap kabirdedir.

Allah Teâlâ'nın Nuh kavminin durumunu beyan ederek buyurduğu, *"Onlar suda boğuldular ve ateşe atıldılar." (Nuh Sûresi, 71/25)* ayeti de kabir azabının olacağına delildir. Çünkü ayette boğulmalarını müteakip hemen azaba sokuldukları haber verilmektedir. Ölümü müteakip berzah âlemine girdiklerine göre, girdikleri bildirilen azap da berzahtadır.

Kabir azabına delalet eden başka ayetler de vardır.[6] Kabir azabı hakkında Peygamber Efendimiz'den pek çok hadis rivayet edilmiştir. Diğer insanların muttali olamadıkları pek çok hakikate Allah'ın izniyle muttali olan Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), *"Eğer ölülerinizi defnetmemeniz endişesi olmasaydı, kabir azabından (bir kısmını) sizlere işittirmesi için muhakkak Allah'a dua ederdim." (Müslim, Cennet, 17)* buyurmuş yine muhtelif zamanlarda ashabına, *"Kabir azabından Allah'a sığınınız." (Müslim, Cennet, 17; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/296)* diye emretmiş ve bizzat kendisi de kabir azabından Allah'a sığınmıştır.

Hatta bir defasında Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Beni Neccar bahçelerinden birinde bulunan müşrik kabirlerinin yanından geçerken azap sesini duyunca, yanındakilere kabir azabından Allah'a sığınmalarını emretmiş, onlardan birinin: *"Ya Resûlallah, onlar kabirlerinde azap mı olunuyorlar?" diye sorması üzerine de şöyle cevap vermiştir: "Evet, onlar kabirlerinde öyle bir azapla azap olunuyorlar ki, (onların azabın şiddetinden attıkları çığlıkları) hayvanlar işitir." (Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1/225)*

Burada Resûlullah'ın işittiği ve hayvanların da işiteceğini söylediği azap sesi, kabrinde azap görmekte olan kişinin feryadıdır. Nitekim bir hadisinde Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) kabir sualini anlattıktan sonra, kâfir ve münafıklar cevap veremeyince onlara yapılan azabı şöyle anlatır: *"...Sonra demirden bir tokmakla ensesine öyle bir vurulur ve kâfir yahut münafık öyle bir bağırır ki, insan ve cinden başka, ona yakın olan her şey onun feryadını işitir." (Buhari, Cenaiz 66, 85)* Diğer bir hadiste ise bu vuruşla o kişinin toprak olacağı ve ruhu tekrar kendisine iade edilerek azaba devam edileceği bildirilmiştir.[7]

İnsan ve cinlerin kabirdeki azabı duymamalarının sebebi, onların mükellef varlıklar olmalarıdır. Onlar, görmeden

Allah ve Resûlü'nün (s.a.s.) haber vermesiyle inanacaklardır. Yoksa her şeyi görüp duymuş olsalardı, dünyaya imtihan için gelişin gayesi gerçekleşmemiş olurdu.

Kabirde kâfir, müşrik ve münafıklar azap göreceği gibi, mü'minlerden günahkâr olan bazıları da azap görecektir. Bu hususta Peygamber Efendimiz'den rivayet edilen hadislerden birinde idrar yüzünden kabirde azabın söz konusu olacağı bildirilmekte ve idrardan sonra iyi temizlenme gereği hatırlatılmaktadır.[8] Adam öldürme, zina ve hırsızlık gibi büyük günahlar yanında küçük sayılan idrardan iyice temizlenmemek ve koğuculuk yapmak gibi günahlar yüzünden kabir azabı olduğu haber verildiğine göre, onlardan daha büyük günahlar için de azabın olacağı tabiîdir. Kabirdeki bu azap günahın çeşidine ve büyüklüğüne göre değişik olur.

İmanı olmayanların kabirdeki ve ondan sonraki azapları devamlı olduğu hâlde, mü'minlerden âsi olanların kabirde görecekleri azap, kâfirlerinkinden daha hafif ve geçici olacaktır.

Kabir azabını imkânsız görerek inkâr edenlerden bazıları, cesede bakarak cesedin çürüyüp toprak olduğunu gördüklerinden bu zanna kapılmışlar, cesedi çürüyen ölünün azabı veya nimeti hissedemeyeceğini sanmışlardır. Hâlbuki kabir hayatının idraki için cesedin sağlam olması şart değildir. Allah Teâlâ, kabirdeki azabı veya nimeti idrak edecek kadar bir hayatı cesedin her hangi bir parçasında yaratır ve onunla kabir hayatı idrak edilir. Bu bakımdan kabir ve berzah hayatı umumidir. Kabre konmayan, yakılan, yırtıcı hayvanlar tarafından parçalanan veya denize atılan ve balıklara yem olanlar dahi kabir hayatını yaşayacaklar, onlar da kabirdeki sual, nimet ve azabı idrak edeceklerdir.

3- Kabir Nimeti:

Kabir nimetinin varlığı, buna delalet eden ayetler ve mana yönünden tevatür derecesine varan hadislerle sabittir. Bu sebeple kabir nimetinin olacağına inanmak gerekir. Yukarıda zikredilen mü'minlerle kâfirlere aynı muamelenin yapılmayacağını bildiren ayet-i kerime ile kabir sualine iyi cevap verenlerin hâlini anlatan hadisler aynı zamanda kabir nimetinin de delilleridir. Bunun yanında, şehitler hakkında nazil olmuş olan ayetler de açıkça kabir nimetine delalet etmektedir.

Allah Teâlâ, şehitlerin berzah hayatında diri olduklarını ve kendi katında rızıklandıklarını haber vererek şöyle buyuruyor: *"Sakın Allah yolunda öldürülenleri ölüler sanma. Doğrusu onlar Rab'leri katında diridirler; (Cennet ve meyvelerinden) rızıklanırlar. Onlar, Allah'ın kendilerine verdiği ihsandan dolayı neşeli hâldedirler ve arkalarından kendilerine şehitlik rütbesi ile katılamayan mücahitler hakkında şunu müjdelemek isterler: Onlara hiçbir korku yoktur ve onlar mahzun da olmayacaklardır." (Âl-i İmran Sûresi, 3/169-170)*

Diğer bir ayette ise, *"Allah yolunda öldürülenlere, onlar ölülerdir, demeyin; hakikatte onlar diridirler. Fakat siz anlayıp bilemezsiniz." (Bakara Sûresi, 2/154)* buyrularak, onların diriliklerini ve nimetlere mazhar olduklarını, bizim -ölmeden önce, daha hayatta iken- müşahede edemeyeceğimiz haber verilmektedir. Bu ayetlerde geçen hayatın hakiki hayat olup rızıklanmalarının da berzahta devam ettiği görüşünde Ehl-i Sünnet âlimleri ittifak etmişlerdir.

Berzah âleminde sadece şehitler değil, imanla vefat etmiş ve kabir azabı olmayan diğer mü'minler de derece ve mertebelerine göre nimetleneceklerdir. Yukarıda meali zikredilen şehitler hakkındaki ayet-i kerimeler, azabı olmayan diğer mü'minlerin de nimetlendiklerine delildir. Ayetlerde sadece şehitlerin zikredilişi ise, onların Allah katında daha yüksek bir mertebe sahibi olduklarına işaret etmek içindir.

Bu konuda gelen rivayetlerden anlaşıldığına göre, kabir nimeti çok çeşitlidir: Kabrin genişletilmesi, aydınlatılması, yeşilliklerle doldurularak Cennet bahçelerinden bir bahçe hâlini alması, mü'mine akşam-sabah Cennet'teki makamının gösterilmesi, yine mü'minlere kabirlerinde iyi amellerinin arkadaşlık etmesi bu nimetlerden bazılarıdır.

Ahiretin ilk durağı olan kabir hayatı, kabirdeki sual, azap ve nimetle ilgili hususlar, ölümden sonraya ait olmaları bakımından ahiret hâllerindendir. Kur'ân ve Sünnet'ten öğrendiğimize göre, kabir ve berzah hayatı, ölülerin diriltilmesine, yani mahşere kadar devam edecektir. Bu esnada kâfirler devamlı azapta olacaklardır. Mü'minlerden ise kimisinin azabı devamlı olduğu hâlde, bazılarının cezaları bitecek ve azapları sona erecektir. Mü'minlerin nimet içinde olanlarına gelince, onların nimetleri kıyamete kadar devamlı olacaktır.[9]

* stoprak@yeniumit.com.tr
Selçuk Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi

Dipnotlar

1. Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1/63.
2. Bkz. Buhari, Tefsir 4; Cenaiz 85; Müslim, Cennet 17; İbn Mace, Zühd 32.
3. Bkz. Müslim, Cennet 17; Nesai, Cenaiz 115; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/3-4.
4. İbn Mace, Zühd 32.
5. Geniş bilgi için bkz. Süleyman TOPRAK, Ölümden Sonraki Hayat, Konya, 2005, s. 313-375.
6. Bkz. Taha Sûresi, 20/124; Tevbe Sûresi, 9/101; Secde Sûresi, 32/21; Tur Sûresi, 52/47.
7. Bkz.: Ebu Davud, Sünnet 27.
8. Bkz.: Buhari, Cenaiz 88, Vudû 57; Nesai, Cenaiz 116; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1/225.
9. Kabir azabı ve nimeti ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Süleyman TOPRAK, Ölümden Sonraki Hayat, Kabir Hayatı, 9. Baskı, Konya, 2005.

YENİ ÜMİT

Nurullah AGİTOĞLU *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2008 / 81

TAKVA

Allah'a karşı gelmekten sakının (takva sahibi olun) ve bilin ki Allah muttakiler ile beraberdir." (Bakara Sûresi, 2/194)

Takva sözlükte korkmak, sakınmak, korunmak, haşyet duymak gibi manalara gelmektedir. Şer'î ıstılahta takva, Allah'ın emirlerini tutup, yasaklarından kaçınmak suretiyle O'nun azabından korunma cehdi şeklinde tarif edilmiştir. Bir de takvanın oldukça şümûllü ve umumî manası vardır ki, İslâm dini prensiplerini hassasiyetle görüp gözetmeden şerîat-ı fıtriye kanunlarına riayete; Cehennem ve Cehennem'i netice veren davranışlardan Cennet'i semere verecek hareketlere; sırrını, hafisini şirkten, şirki işmam eden şeylerden koruyup kollamaktan, düşünce ve hayat tarzında başkalarına benzemekten sakınmaya kadar geniş bir yer işgal eder.[2] Takvayı Allah'ın çizdiği hudutta durmak, bu hududun ne berisinde kalmak ne de ötesine geçmek şeklinde tarif edenler de olmuştur.[3]

Takvadan, insanın manevi veya bedeni yapısını ayakta tutan şeylerde İslâm'a göre bir sapmanın veya zarar ve kuşkunun bulunduğu her şeyden sakınmak şeklinde de bahsedilmiştir.[4] Yani o, şüpheli şeyi atıp şüphesizini almaktır. Takva, bazen insanı günahlara düşmemek için esasında beis olmayan şeylerden de uzaklaştırır.[5] Büyük Sûfilerden Şah Kirmani, takvanın alametinin vera, veraın alametinin de helal olduğu şüpheli olan şeyleri yapmaktan geri durmak olduğunu ifade etmiştir.[6]

Takva, kendisi ile nefislerin olgunlaştığı, kişilerin üstünlük kazandığı bir meziyettir. İslâm dininde insanlar arasındaki üstünlük ve fazilet ölçüsü mal, mülk, makam, soy, ırk vb. şeyler değil sadece takvadır. Zira Yüce Allah, Kur'ân'da şöyle buyurmaktadır:

"Allah katında en üstün olanınız en çok takva sahibi olanınızdır." (Hucurât Sûresi, 49/13)

Takva günahlardan kaçınmak, yani bir Müslüman'ın üzerine düşeni yapmaya gayret etmesidir. Takvadan maksat insanın Rabbini gazaplandıracak, nefsine zararlı olacak şeylerden sakınmasıdır. Kur'ân'ın insanlarla halk arasında ve insanlarla Yaratıcı arasında gerekli olan münasebeti istediği bir fazilettir. Dünyada felaketlerden, ahirette azaptan kurtulmak için, iki şeyin lazım olduğu söylenmiştir: Emirlere sarılmak, yasaklardan sakınmak! Bu ikisinden, en büyüğü, daha lüzumlusu, ikincisidir ki, buna Vera' ve Takva denir. Nitekim, Resûlullah (s.a.s.)'ın yanında, birisinin çok ibâdet ü taat ettiğini söylediler. Birisinin de, yasak edilen şeylerden, çok sakındığını söylediklerinde, *"Hiçbir şey, vera' gibi olamaz!" (Tirmizi, Kıyamet 61)* buyurmak suretiyle yasaklardan sakınmanın daha kıymetli olduğunu ifade etmiştir.[7]

Bu kavram, Kur'ân'ın ahlâkla ve içtimaî konularla ilgili pek çok ayetinde zikredilmektedir. Kur'ân örnek bir Müslüman tipi çizerken takva esaslarını ortaya koyar. Olgun mü'minlerin, muttaki mü'minler olduğu ve bütün Müslümanların böyle olmaya çalışması gerektiği hususu özellikle vurgulanır.

Ayrıca Kur'ân'ın anlaşılması ile takva arasında da sıkı bir münasebetin olduğu bir gerçektir. Zira mana ve muhteva itibariyle takvada öyle bir büyü var ki, ona sığınmadan Kur'ân'ı tam anlamak ve Kur'ân yörüngesinde yürümeden ona ulaşmak mümkün değildir. Başta, Kur'ân, kapısını müttakilere aralar ve *(Bakara Sûresi, 2/3)* fısıldar; neticede, Hz. Furkan ekseninde yaşamaya işaret eder ve nazarları *(Bakara Sûresi, 2/21)* ufkuna çevirir.[8]

Mutasavvıflar, ilmin bâtınî meyvesinin fetva ve hükümler olmayıp takva olduğunu ifade etmişlerdir.[9]

Mevlânâ Celaleddin-i Rumî, kulun takvasının onun hamdetmesine bir nişane olduğunu söyler.[10]

Ebu Ubeyde el-Bâci, ölüm döşeğinde hasta yatan Hasan Basri'yi ziyarete gittiklerinde, onun kendilerine şu nasihati verdiğini aktarır: *"Sabreder, tasdik eder ve takva sahibi olursanız bu dünya açık ve güzel bir sahadır."*[11]

İmam Gazali de kalbin mahmud (övülen) hâllerinden bahsederken bunların içinde takvayı da saymaktadır.[12]

Bir hadislerinde İki Cihan Serveri (s.a.s.) takva ile ilgili şöyle buyurmaktadır:

"İnsanlar nezdinde kişinin kıymetini artıran şey maldır. Allah nezdinde de değerini artıran şey takvadır."[13]

Öyleyse ahirete imanı olan her Müslüman'ın Allah nezdinde değerini artırma gayreti içerisinde olması gerekir.

Takva dinin özü olduğu gibi hayrın da esasıdır. Kulun her hâlinde herhangi bir şeyle kendini müstağni görmemesidir. Takva bütün ibadet ve muamelatın toplamıdır.

Takva ile desteklenmiş, riya ve gösterişten uzak, ihlas ve samimiyet ile salih ameller işlemeye gayret etmeliyiz. Çünkü şanı yüce Allah, *"Allah'tan korkun çünkü kalblerin içindekini Allah bilmektedir."*[14] buyurarak, bizlerin takvayı kalbimizde samimi bir şekilde hissederek yaşamamız gerektiğini belirtmiştir. Dua ederken bile dualarımızda takvayı istemeliyiz.

Efendimiz (s.a.s.)'in mağara ve hicret arkadaşı ve kendisine olan müthiş sadakatinden dolayı Sıddîk-i Ekber unvanına mazhar olmuş Hz. Ebu Bekir, en akıllı insanların takva sahipleri, en ahmak olanların da günah sahipleri olduğunu söylemiştir. O büyük insan, akıllı ve düşünceli bir kişinin kendisini ateşe atamayacağını, Cehennem ateşine girmesine sebep olacak günahları işleyemeyeceğini, daha doğrusu işlememesi gerektiğini belirtmiştir.

Yüce Rabbimiz bir ilahî fermanında şöyle buyurmaktadır: *"Sizden önce kendilerine kitap verilenlere ve size 'Allah'tan korkun.' (takva sahibi olmaya gayret edin) diye emrettik." (Nisa Sûresi, 4/131)*

Takvadan üç değişik manada veya üç mertebe olarak da bahsedilmiştir. Bunların ilki, insanın nefsini şirk ve küfürden temizleyerek iman etmesidir. Buna takvanın ilk adımı da denebilir.

Diğer bir anlamı da kişinin büyük günahları terk ederek farzları yerine getirmesidir. Bu da takvanın ikinci merhalesidir aslında.

Bir diğer manası ise kulun kalbini Allah'tan alıkoyacak her şeyden âri kılması, kendisine Allah'ı unutturacak ve kendisini meşgul edecek her şeyi bırakıp gönlünü yalnızca Allah'a vermesidir. Bu en hususi manasıdır ve belki de en üst noktadaki mertebesidir. Takvanın bu en has anlamında, dinin emir ve yasaklarına karşı fevkalâde duyarlı olmak, mükâfattan mahrumiyet veya cezayı gerektiren davranışlardan uzak kalmaya çalışma gayesi vardır.[15]

Takvanın, insanın ahireti için manevi bir azık olduğunu şu ayet-i kerime bizlere çok güzel ifade ediyor: *"… Azıklanın ve şunu bilin ki en hayırlı azık takvadır." (Bakara Sûresi, 2/197)*

Görüldüğü gibi insanların maddi ve biyolojik ihtiyaçları için azıklanması ne kadar hayati ve önemli ise manevi hayatı için -tabiri caizse- manevi açlığı için de azıklanması en az o kadar, belki ondan da çok mühimdir. Hazırlamamız gereken bu manevi azık da Rabbimiz tarafından takva olarak bildirilmiştir bizlere.

Yahya b. Muaz er-Razi, gerçek zahidin vasıflarından bahsederken onun azığının takva olması gerektiğini ancak onunla varacağı yerin Cennet olacağını söylemektedir.[16] Ömer b. Abdulaziz de bir hutbesinde şöyle demiştir: *"Her yolculuğun kendine göre bir azığı vardır. Ahiret yolculuğu için de takvayı azık alın."*[17] Takvanın manevi bir azık olması ile ilgili Sehl b. Abdullah da şunu söylemiştir: "*Allah'tan başka yardımcı, Resûlullah (s.a.s.)'tan başka delil (rehber), takvadan başka azık ve ibadette sabırdan başka amel yoktur.*"[18]

Mutasavvıflardan Nehrecori takvadan bahsederken şu nefis benzetmeyi yapar:

"Dünya, deniz; ahiret, sahil; takva, vapur; halk ise yolcudur."[19]

Bizler için en güzel örnek ve en doğru rehber olan Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) her zaman ve zeminde kişinin takva ehli olması gerektiğini şöyle ifade buyuruyor:

"Her nerede olursan ol, takva sahibi ol. Her işlediğin günahtan sonra bir hayır işle ki o günahı silsin. İnsanlara karşı güzel ahlâk sahibi ol." (Tirmizi, Birr 55)

Takva neticesinde kulun derecesinin meleklerin bile üstüne çıkma ihtimali vardır. Zira insanların meleklerden daha üstün olabilmesi ve terakkî etmeleri, yükselmeleri bu sayededir. Melekler de, emirlere itaat etmektedir. Ancak melekler (yaratılış gayelerine uygun olarak) terakkî edemiyor. O hâlde, takvaya sarılmak ve takva üzere olmak, her şeyden daha lüzumludur. İslâmiyet'te en kıymetli şey takvadır. Dinin temeli de takvadır.[20]

Takva sahiplerinin bazı alametlerinin olduğu söylenmiştir. Bunlar, Allah'ın kaza ve kaderine razı olmaları, Allah'ın nimetlerine şükretmeleri, Allah'tan gelen bela ve musibetlere sabretmeleri, doğru sözlü olmaları ve ahitlerine sadık kalmalarıdır.

Takvanın, insanın Cennet'e girmesine vesile olan çok önemli bir vasıf olduğu hususu da yine Fahr-ı Kâinat'ın (s.a.s.) mübarek ifadelerinde şöyle geçmektedir:

"Hz. Peygamber (s.a.s.)'e insanı Cehennem'e en çok götüren şey soruldu. O, ağız ve ferc (yani bu iki uzvun sebep olduğu ve işlediği günahlar)'dir, buyurdu. Kendisine insanı Cennet'e en çok götüren şey sorulunca da, Allah'tan korkmak (yani takva sahibi olup O'na gerektiği gibi ve layık olduğu şekilde saygı göstermek) ve güzel ahlâk diye cevap vermiştir." (Tirmizi, Birr 62)

Anlaşılıyor ki ebedî saadete ulaşmanın yolu takva ve güzel ahlâktan geçiyor. Yani Allah Teâlâ'ya karşı üzerine düşeni yapmak ve insanlara karşı da güzel muamele sahibi olup onlarla iyi geçinmek, kişinin ahiret nimetlerine kavuşmasına vesile oluyor. Kısacası örnek bir mü'min, güzel ahlâk sahibi olması gerektiği kadar aynı zamanda muttaki bir kişiliğe sahip olmalıdır.

Takva, şerefli bir elbisedir ki onunla süslenme şerefine ancak hakkıyla iman edenler nail olur. Allah Teâlâ o elbiseyi ancak katında şerefli kulları olan salih kullarına giydirir. Çünkü onlar Allah'ın emirlerini yerine getirir, yasaklarından da kaçınırlar. Bu hususla ilgili olarak da Allah Resûlü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"Kişi mahzurlu olan şeyden korkarak mahzursuz olanı terk etmedikçe gerçek takvaya ulaşamaz." (Tirmizi, Kıyamet 20)

Kişinin zahiri elbise ile süslenmesinden daha hayırlısı Allah'tan korkma ve vera elbisesidir. Çünkü iç güzellik dış güzellikten daha önemlidir. Bakın yüce Rabbimiz bize ne buyuruyor:

"Takva elbisesi, işte o daha hayırlıdır. Bunlar Allah'ın ayetleridir. Belki düşünüp öğüt alırlar."[21]

Muttaki insanın takva sayesinde erişeceği birçok güzellik vardır. Yani takvanın çok güzel meyveleri vardır. Takva, salih amellerin kabulüdür. İnsanın işlediği güzel işlere derinlik kazandırır. Çünkü takva ile desteklenmiş ve takva ile süslenmiş ameller güzeldir ve kabule daha şayan hâle gelmiş demektir.

Sûfilerden İbrahim b. Şeyban, şerefin, tevazuda; izzetin, takvada; hürriyetin, kanaatte olduğunu ifade etmiştir.[22]

Takva üzüntü ve endişenin giderilmesidir. Muttaki insan Allah'ın inayeti ile üzüntü ve tasa içerisinde olmaz. Zira takvanın verdiği güç ve moralle imanın gereği olarak her bela ve musibetin birer imtihan vesilesi olduğunun bilincinde olur.

Takva günahlardan bağışlanmadır. Çünkü takva sahibi insan istiğfarı yani mağfiret talebi bol olan insandır. Muttaki insan, geçmiş ve gelecek tüm günahları bağışlanmış olan Resûl-i Ekrem (s.a.s.) dahi devamlı istiğfarda bulunduğu için bu konuda bizim gibi günahkâr kulların çok daha fazla istiğfarda bulunması gerektiğinin şuurunda olan insandır. Allah Resûlü'nden (s.a.s.) katiyen günah sayılabilecek bir fiilin sudûru görülmemiştir. Buna rağmen günde yetmiş defadan fazla tevbe ve istiğfar ediyordu. Evvela O, mahviyet, murakebe ve muhasebe insanıydı. Her adımda Cenâb-ı Hakk'a doğru bir önceki adıma nisbetle daha fazla yaklaşmış olduğundan, kazandığı bu yeni durum zaviyesinden eski ve mercuh hâline bakıp istiğfar ediyordu. Yani her yeni gününde O, bir evvelki günü istiğfarla anıyordu.

Takva ahiret nimetlerinden faydalanma vesilesidir. Zira bu nimetlere kavuşturacak olan yol takva sınırları içerisinden geçer. Takva, insanın yapacağı güzel ameller için medh ve senadır. Takva gökten ve yerden berekettir.

Takva sahiplerinin bakışları nurlanır ve dünyaları aydınlanır. Çünkü mü'min basiretlidir ve muttaki insan olmaya çalışan kişi bu basireti en üst noktaya taşımaya çalışır. Muttaki insanlar, dünyada bir imtihan içerisinde olduklarının şuurunda olarak, uhrevi meselelere müteallık çalıştığı gibi dünyevi işlerden de tamamen kopuk değildirler.

Allah'ın yardımı muttakiler ile beraberdir. Takva sahipleri için güzel bir akibet vardır.

Hâsılı, takva bir kevser, müttaki de ona ulaşmış bahtiyardır; Hak katında bu mazhariyeti elde etmiş insan da azdır.[23]

Âkıbet muttakilerindir.

* nagitoglu@yeniumit.com.tr
Keban Vaizi

Dipnotlar

1. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri, 1/76.
2. Abdulkerim Kuşeyri, Kuşeyri Risalesi, İst-1999, s.142.
3. Abdurrezzak Kaşani, Tasavvuf Sözlüğü, İst-2004, Vera md.
4. İmam Gazali, İhya (I-IV), İst-2002, c.4 s.288.
5. Kuşeyri, Risale, s.124.
6. Bkz. İmam Rabbani, Mektubat (I-II), İst-Trz., 76. Mektup.
7. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri, Takva md.
8. İmam gazali, İhya, c.1 s.85.
9. Mevlana, Mesnevi, 92. hikaye.
10. İmam Gazali, İhya, c.4 s.824.
11. İmam Gazali, İhya, c.1 s.59.
12. Tirmizi, Tefsir, Hucurat, 3282.
13. Maide, 7.
14. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri, Takva md.
15. İmam Gazali, İhya, c.4 s.424.
16. İmam Gazali, İhya, c.4 s. 814.
17. Kuşeyri, Risale, s.200.
18. Kuşeyri, Risale, s.135.
19. İmam Rabbani, Mektubat, 76. mektup.
20. A'raf, 26.
21. Kuşeyri, Risale, s.236.
22. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri, Takva md.

Doç. Dr. İsmail ALBAYRAK *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2008 / 81

BİR BAŞKA KAHVE HİKÂYESİ

Günlük hayatımızın neredeyse ayrılmaz bir parçası haline gelen kahvenin tarihsel serüveni hakkında ne kadar bilgi sahibi olduğumuzu acaba hiç düşündük mü? Eskiler "Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır." derler ve bu enfes tabirle kahvenin toplumsal ilişkilerdeki müspet rolünü açık bir şekilde ortaya koyarlar. Hâlbuki bugün sadece bir içecek gözüyle baktığımız kahvenin doğu ve batıda arz-ı endam ettiği ilk dönemlerde kolay kolay kabullenilmediğini görmekteyiz. Bu yazı öncelikle kahvenin doğum tarihi, İslâm dünyasına girişi, hakkındaki müspet ve menfi yaklaşımları ve son olarak batıya geçişi ve orada kahveye karşı geliştirilen bakış açılarını özetlemeyi hedeflemektedir.

Öncelikle, doğulu ve batılı uzmanların ekserisinin kahvenin menşei hakkında hemfikir olmadıklarını belirtmekte fayda vardır. Kahve kelimesinin etimolojisinden hareketle bazı yorumlarda bulunan araştırmacıların da söyledikleri ise bir tahminden ileriye gitmemektedir. Bizim açımızdan önemli olan nokta ise, kahvenin İslâm dünyasına ilk defa Aden/Yemen kanalıyla girmiş olması gerçeğidir. Özellikle buradaki ehli tasavvuf arasında zihni uyanık tuttuğu için içildiği nakledilen kahvenin Şazelî Şeyhi Ali b. Ömer (v.828/1425) ya da meşhur fakîh Muhammed b. Saîd ez-Zebhani (v.875/1470) tarafından getirildiği belirtilmektedir. Hatta bazı mutasavvıflar tarafından tüketimi yaygınlaştırılan kahvenin, geceleri zikir meclislerinde ve yapılan ibadetlerde müridleri zinde tutma ve uyutmama gayesini hedeflediği bilinmektedir.

Kahve, Yemen'de yayıldıktan kısa bir süre sonra Mısır ve bu kanalla da Suriye, Hicaz ve Türkiye[1] gibi pek çok İslâm ülkesinde kendisine yer bulmuştur. Kahveyle birlikte açılan kahvehanelerin de nicelik bakımından artışı İslâm topraklarında kendisine rahat yer bulan kahve hakkında bazı tartışmaların çıkmasına sebep olmuştur. Bazı kimselerin Ezher'in bahçesinde ya da Harem-i Şerif'in etrafında ayakta kahve içmeleri, ya da saatlerce kahvehanelerde sohbetlerle boş vakit geçirmeleri bazı âlimleri kahve aleyhinde fetva vermeye sevketmiştir. Fakat sonuçta kahve lehindeki fetvaların ağırlık kazandığını ve böylece kahvenin artık her tarafta rahatlıkla içildiğini görmekteyiz. Bütün bu tartışmalar neticesinde kahve hakkında ciddi bir kitabiyâtın da ortaya çıktığına şahit oluyoruz. *Risâle fi Ahkâmi'l-Kahve*, *İstifâu's-Safve li Tasviyeti'l-Kahve*, *Umdetu's-Safve fî Hilli'l-Kahve* gibi eserlerin kaleme alındığı ve yazarları tarafından meselenin etraflıca tartışıldığı görülmektedir. Kahve taraftarları ve karşıtlarının görüşlerini detaylı bir şekilde ortaya koydukları farklı bir alan da şiir olarak karşımıza çıkmaktadır. Kanaatimizce bir kahve tutkunu olan şair Burhaneddîn b. El-Muballit el-Mısrî'nin şu sözleri söz konusu tartışmalara son noktayı koymayı hedefler gibidir:

"Ey içinde ruhun hastalıklarına şifa bulunan kahvemizi siyahlığı yüzünden kınayan!

Onun, fincanının içindeyken, gözün beyazı ortasındaki siyahlığı hatırlattığını görmez misin?"

Özetle bu siyah ve içenlerini hem zinde tutan hem onlara zevk veren hem de muhabbetlerini artıran kahve Müslüman toplumlarda kendisine mümtaz bir mevki edinmiştir. İslâm dünyasındaki kahve ile ilgili tartışmaların ise bizzat kahvenin kendisinden çok tüketim şeklinden kaynaklandığı dikkatlerden kaçmamaktadır. Özellikle vakit nakittir düsturuyla hareket eden Müslüman âlimler kahvehanelerde malayani ile meşgul bir şekilde kahve içerek kıymetli vakitlerin zayi olmasına şiddetle karşı çıkmışlardır. Öte taraftan mü'minlerin geceleri kulluklarını uzun bir süre uyanık kalarak izhar edebilmelerine, din-i mubîn-i İslâm'ı hakkıyla yaşayabilmelerine vesile olması açısından kahveye ayrı bir önem atfetmişlerdir. Kısaca Müslüman dünyada kahveyle ilgili tartışmalarda peşin hükümlülüğe ve bunun neticesi olan ifrat ve tefrite rastlanmamaktadır. Şimdi dilerseniz kahvenin batıdaki serüvenine bir göz atalım:

Tarihi veriler bize ilk kahvehanenin Londra'da 1652'de açıldığını bildirmektedir. On yıl içinde kahve tüketiminin artık bir moda haline geldiği dönemin entelektüelleri tarafından nakledilmektedir. Her ne kadar bu yeni içecek pek çok İngiliz tarafından *hoş amedi* (hoş geldiniz) ile karşılanmamışsa da çok geçmeden halk arasında kahve düşmanları belirmeye başlamıştır. William Parry kahve hakkında ciddi anlamda olumsuz yaklaşımı sergileyen kimse olarak bilinmektedir. Ona göre kahve beyni uyuşturan bir maddedir ve insanları sarhoş etmektedir. Londra'da çok kısa bir süre sonra anti-kahve kampanyasına birahane sahipleri de katılırlar. Bunların en temel

kaygısı ise, kahve tüketiminin giderek artmasına rağmen kendi geleneksel içkilerine rağbetin azalması ve toplumun konu üzerinde duyarsızlığıdır. Gözlerinin önünde birer birer müşterilerini kaybeden bu insanlar satışlardaki düşüşlerden dolayı konuya daha çok ekonomik açıdan yaklaşmakta ve pragmatik çözümler aramaktadırlar. Onlara göre meselenin çözümü hususundaki en kısa yol ise kahve tüketiminin yasaklanması ve kahvehanelerin kapatılmasıdır.

Bu tartışmalarda dikkati çeken en ilginç tartışma ise kahvenin İngiliz toplumundaki tanımıyla ilgilidir. Bu dönemde yazılan eserler incelendiğinde kahve için seçilen ilginç tabirin *Muhammedan Berry* olduğunu görmekteyiz. 'Müslüman şurubu' olarak tercüme edebileceğimiz bu ifadeyle İngiliz yazarlar kahvenin Müslümanlara aidiyetini ima etmektedirler. Bu nedenle pek çok İngiliz düşünür o dönemde kahveye hep şüpheyle yaklaşmışlardır. Onlara göre kahve bir Protestan'dan çok Müslüman özellikleri taşımakta ve tiryakilerini Türkleştirmektedir. Türk ise o günlerde bütün batı için Müslümanlığı çağrıştırmaktadır. Zihinlerimizi bir an için söz konusu döneme yönlendirdiğimizde Batının karşısındaki tek Müslüman gücün bir Türk Hanedanı olan Osmanlı olduğunu müşahede edeceğiz. Batılılar Müslüman olarak karşılarında buldukları Osmanlı Türklerinden dolayı Kur'ân-ı Kerim'i bile literatürlerinde *Turkish Bible* (Türk Kitab-ı Mukaddes'i) olarak tanımlamışlardır. Özetle ifade edecek olursak pek çok İngiliz yazar için kahve tehlikeli bir içecekti ve onu içenler Hıristiyanlığı bırakıp Müslüman olmaya hazırlanıyorlardı. Bazıları kahvede gizemli bir şurup özelliği görürken bazıları da onu bir ajan/misyoner olarak algılamışlardır.

Batıdaki Osmanlı korkusu kahve düşmanlığıyla kendini gösterirken kahve bütün olumsuzlukların sebebi olarak telakki edilmiştir. Bazıları kahvenin bir cehennem bitkisi olduğunu söylerken bazıları da kahvenin İngiliz halkı üzerinde sadece ruhi değil fiziki etkilerinden uzun uzadıya bahsetmiştir. Bu yazarlara göre kahvedeki sihir, içenlerde kendisini hemen hissettirmektedir. Kahveyi bir Şeytan içeceği olarak gören bazı İngiliz yazarlar, sık sık kahve içen kimsenin Türkler gibi olmaya başladığını, sadece ruhları değil, renklerinin de karardığını tartışmışlardır. Kahve ile ilgili batıda sürdürülen başka bir tartışma ise kadınlar tarafından yapılmıştır. Pek çok kadın kocalarının kahve yüzünden evlerini ve kendilerini ihmal ettiklerini belirterek mahkemeye başvurduğu kaynaklarda zikredilmektedir.

Kahve etrafında cereyan eden traji-komik bir münakaşa ise İngiltere'ye kahvenin girişiyle aynı tarihleri paylaşan ilk Kur'ân tercümesinin basılması olayıdır. Meşhur İngiliz mütercim Alexander Ross, kendisinden bir asır önce Sieur du Ryer tarafından yapılan Fransızca çevirisini kullanarak Kur'ân'ı İngilizce'ye ilk defa 1649'da tercüme eder. İngiltere'ye kahvenin girişiyle aynı yıllara tevafuk eden bu çeviri bazı İngiliz yazarların Kur'ân'ın İngilizce çevirisinin basılışı ile kahve tüketiminin artışı arasında bir ilişki kurmaya sevk eder.

Oldukça yanlı ve yanlış bilgilerle dolu bu çeviri de İngiltere'de kuşkuyla karşılanmış ve kahveden kaçınılması gerektiği gibi bu tercümeden de kaçınılması ısrarla vurgulanmıştır. Bugün anlamakta güçlük çektiğimiz bu halet-i ruhiyenin altında yatan temel düşünce ise bir taraftan kahve gibi bir iksir, diğer taraftan Kur'ân gibi bir kitapla Türklerin topyekün İngiltere'yi İslâmlaştırmaya çalıştığı inancıdır. Bu sebeple İngiliz toplumunun birbirleriyle bağlarını çözdüğüne inanılan Kur'ân ve kahveden uzak durmaları sağlanmalıdır. Siyasi, edebi ve hukuki bütün vasıtaları kullanan elit tabaka, İngiliz halkını Kur'ân ve kahvenin etkisinden kurtarmaya çalışmışlardır.

Bu masum içeceğin Almanya'daki hikayesi ise İngiltere'de algılanışından farklı değildir. Aydınlanma dönemi yazarlarından Karl Gottlieb Hering (1766-1853) kilise korolarının repertuarının yanı sıra okul kitaplarına da girmiş olan bir şarkı yazar ve besteler. Şarkının adı *Kaffeelied*'dir (Kahve şarkısı). Bazı değişiklikler geçiren şarkıda kahvenin çok içilmemesinin gerektiği, bu Türk içkisinin çocuklar için olmadığı; sinirleri zayıflatıp, içenleri rahatsızlaştıracağından dem vurulmaktadır. Şarkının sonunda dinleyicilerden kahveyi bırakamayan Müslümanlar gibi olunmaması talep edilmektedir. Açıkça yazar kendisinden bir buçuk asır önce İngiltere'de yapılmaya çalışılan paranoyayı tekrarlamaktadır: Fazla kahve tüketimi, içenleri Müslüman yapabilir; bu sebeple ondan sakınılmalıdır.

Bu yazıda farklı bir kahve tarihçesi sunmaya çalıştık. Bugün hemen hemen her kültür tarafından benimsenen ve zevkle içilen kahvenin arkasında yatan gizemli tarihin tekrar hortlamamasını Yüce Yaratıcı'dan niyaz ediyoruz.

* ialbayrak@yeniumit.com.tr
ACU National Öğrt. Üyesi

Kaynaklar:

-Ali Osman Öztürk, Alman Oryantalizmi, Ankara, 2000
-C. Van Arendonk, 'Kahve', *İslâm Ansiklopedisi*, VI.95
-İdris Bostan, 'Kahve', *DİA*, XXIV.202-5
-Nabil Matar, *İslâm in Britain 1558-1685*, Cambridge: Cambridge University Pres 1998
-Nurettin Ceviz, 'Kahvenin İslâm Dünyasına Girişi ve Arap Edebiyatında Ele Alınışı', *EKEV*, 8 (2004), 343-356

Dipnot

1. Kahvenin Türkler tarafından kullanılmaya başlandığı tarih olarak Kanuni Sultan Süleyman devri gösterilmektedir. Ülkeye kahve Habeşistan valisi Özdemir Paşa tarafından Yemen yoluyla getirilmiştir. Bazı kaynaklar daha net bir tarih belirlemektedirler. Onlara göre söz konusu tarih 1554'tür. Diğer İslâm diyarlarında olduğu gibi kahve hakkında bazı ihtiyati yaklaşımlar sergilense de hüsnü kabul görmesi çok gecikmemiştir.

Prof. Dr. Osman TÜRER *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2008 / 81

Veli, riyazet veya daha değişik mücahede yollarıyla, beden ve cismaniyetini aşıp, kalb ve ruhun hayat mertebesine, dolayısıyla da Hak yakınlığına ulaşan, derken şahsı adına fenâ bulup yeni bir mânâ ile bekâya eren Allah'ın hususî iltifat, ihsan ve teveccühlerine mazhar hak eri demektir. Böyle bir hak dostu, bu pâye ile bulacağı her şeyi bulmuş ve başka arayışlardan da kurtulmuş demektir.

Tasavvuf Yolunun Önderlerinden NECMEDDÎN-İ KÜBRÂ

Asr-ı Saadet'ten bu tarafa İslâm'a gönül veren, Allah yolunda hizmet etmeyi, O'nun yüce dînini insanlara tebliğ etmeyi hayatının gayesi hâline getiren ve bu uğurda nice fedakârlıklara katlanarak hayatını ortaya koyan pek çok şahsiyet gelip geçmiştir. İslâm'ın insanlara tebliğ edilmesi, benimsetilip gönüllerde yer etmesinin sağlanması konusunda, özellikle Tasavvuf yolunu benimsemiş olan ilim, irfan ve maneviyat erlerinin müstesna bir yeri olduğu bilinen bir husustur. Tarihe mâl olmuş Tasavvuf büyüklerinin hayatları incelendiğinde, o insanların, İslâm'ın insanlara benimsetilip sevdirilmesi, İslâm ahlâkının, sevgi, kardeşlik ve dayanışma anlayışının toplumda hâkim kılınması davasına âdeta hayatlarını vakfettikleri görülecektir.

Necmeddîn-i Kübrâ Kimdir?

İşte bunlardan birisi de, XII. ve XIII. asırlarda yaşamış bir tasavvuf büyüğü ve gönül mimarı olan Necmeddîn-i Kübrâ (k.s.)'dır. Bu zat, İslâm dünyasında ortaya çıkan ve insanların irşadına yönelik önemli hizmetler ifa eden meşhur tarîkatlardan biri olan Kübreviyye'nin pîri, yani kurucusudur. Onun yaşadığı dönem, gerek Tasavvuf tarihi gerekse daha genel anlamda İslâm kültür ve medeniyet tarihi açısından, son derece önemli bir zaman dilimidir. Çünkü, İslâm ilim, kültür ve düşünce tarihinin bugün bile zirve kabul edilen pek çok şahsiyeti XI-XIII. asırlarda yetişmiştir. Tasavvuf tarihi açısından bakıldığında, bu asırlar tasavvufî düşüncenin adeta zirveye ulaşıp kemale erdiği, İmâm-ı Gazzâlî, Muhyiddîn İbn Arabî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Sadreddîn-i Konevî, Ferîdüddîn-i Attâr vb. tasavvuf büyükleri ile Abdülkâdir-i Geylânî, Seyyid Ahmed-i Rifâî, Hoca Ahmed-i Yesevî, Ebu'l-Hasan-ı Şâzilî, Ebu'n-Necîb-i Sühreverdî (kaddesellâhu esrârahüm) gibi tarîkat pîrlerinin yetiştiği dönemdir. Bu dönemin bir başka hususiyeti de, asırlarca Müslüman toplumlara hizmet eden ve zaman içerisinde yüzlerce şubeye ayrılarak, İslâm dünyasını bir ağ gibi saran sûfî tarîkatların ilk kurulduğu dönemi temsil etmesidir. Sosyal ve siyasi tarih uzmanları, Tasavvuf hareketinin düşünce alanında kaydettiği aşamanın ardından, tarîkatlaşma yoluyla topluma açılmasını ve onu âdeta manevî otoriteler etrafında teşkilâtlayıp kontrol altına almasını, o dönemde, doğuda Moğolların, batıda da Haçlıların İslâm dünyasını ciddi anlamda tehdit etmeye başlamasıyla izah etmektedirler. Nitekim, Müslümanlar arasında tesis edilmiş olan iman kuvveti, kardeşlik, dayanışma ve cihad ruhu sayesinde, söz konusu tehlikelere karşı gerekli direnç gösterilmiş ve o badirelerden bir şekilde çıkılabilmiştir.

İşte Necmeddîn-i Kübrâ (k.s.), bu dönemde yaşamış önemli bir Tasavvuf büyüğüdür. Muhtemelen 540/1145 yılında, Hârizm'in Hîve şehrinde dünyaya gelmiş, 618/1221'de dâr-ı bekâya irtihâl etmiştir. Asıl adı, Ebu'l-Cennâb Ahmed b. Ömer'dir. Necmeddîn ismiyle beraber Kübrâ lâkabı ona gençliğinde, üstün zekâsı ve giriştiği ilmî münakaşalarda hep galip gelmesi sebebiyle hocası tarafından verilmiştir. Altmış kadar mürîdini velayet mertebesine ulaştırdığı için kolayca velilerin kusurlarını yontup onları yetiştiren manasına "şeyh-i velî-tırâş" unvanıyla da tanınmıştır. Ticaretle meşgul olan ve dinî eğitime önem veren bir aileye mensup olan Kübrâ, gençlik yıllarını memleketi Hârizm'de geçirdikten sonra, ilim tahsili için memleketinden ayrılarak dönemin önemli ilim merkezlerine seyahatler yapar. Tasavvufî hayata sülûk etmeden önce gerçekleştirdiği bu ilmî seyahatler esnasında özellikle Hadîs ilmiyle meşgul olur. Nîşâbur, Hemedân, Isfahân, Mekke ve İskenderiye'de dönemin meşhur üstadlarından hadis okuyarak icazet alan Kübrâ, İskenderiye'de iken rüyasında Hz. Peygamber (s.a.s.) kendisine "Ebu'l-Cennâb" (dünyanın cazibedar güzelliklerinden ve ahirette rüsva olmaktan kaçınan) künyesini vermiş, hadis ilmiyle meşgul olduğu için kendisine iltifat etmiş ve gecelerini Kur'ân okumaya ayırmasını tavsiye etmiştir.

Otuz beş yaşına kadar, ömrünün en bereketli yıllarını hadis ve dinî ilimleri tahsille geçiren Necmeddîn-i Kübrâ'nın, daha sonra tasavvufî hayata yöneldiğini görmekteyiz. Zahirî ilimlerde (Şer'î ilimler) yeteri kadar kendini yetiştirdikten sonra, manevî alandaki eksikliklerini giderebilmek gayesiyle, intisab edebileceği bir mürşid-i kâmil arayışına girer. Bu sıralarda Dizfûl şehrinde iken hastalanır ve şehrin tanınmış şeyhlerinden İsmail-i Kasrî'nin dergâhında misafir edilir. Şeyh Efendi gece yanına gelerek onu semâ ayinine iştirak ettirir ve o gece iyileştiğini hisseder. Ertesi gün de Şeyh Efendi'ye intisab eder. Zahirî ilimlerdeki müktesebatının kendisini kibre sevk edebileceğini düşünen İsmail-i Kasrî, onu terbiye ve irşad için Ebu'n-Necîb-i Sühreverdî'nin halifesi Ammâr-ı Yâsir el-Bitlisî'ye gönderir. Bitlisî'nin yanında da sükûnetini muhafaza edemeyip bazı coşkun ve taşkın davranışlarda bulunması sebebiyle, Bitlisî onu Kahire'de bulunan Kâzerûn'lu Rûzbihân el-Vezzân el-Mısrî'nin yanına gönderir. Menkıbeye göre, Necmeddîn-i Kübrâ, Şeyh Rûzbihân'ı dergâhında çok az miktarda bir su ile abdest alırken bulur ve o esnada şeyhin onun üzerine serptiği birkaç damla suyu, kulağında şiddetli bir yumruk darbesi olarak hisseder ve kendinden geçer. Böylece içinde barındırdığı benlik duygusu önemli bir manevî darbe yemiş olur ki, buraya gönderilmesindeki asıl amaç gerçekleşmiş olur. Burada bir süre Şeyh'in terbiyesinden geçtikten ve onun kızıyla da evlendikten sonra, tekrar Şeyh Ammâr-ı Yâsir'in yanına dönerek manevî terbiyesine devam eder. Mısır'dan dönerken, Şeyhi Rûzbihân, Şeyh Ammâr-ı Yâsir'e vermesi için eline tutuşturduğu küçük bir notta şöyle diyordu: "Sende ne kadar bakır varsa, gönder, hepsini saf altın yapıp tekrar sana iade edeyim." Bunu söylerken, Necmeddîn'i "bakır iken altına dönüştürmüş" olduğunu ifade etmek istiyordu. Şeyh Ammâr-ı Yâsir'in yanında birçok kez erbaîn çıkararak manevî terbiyesini ikmâl eden Kübrâ, şeyhi tarafından icazet verilerek irşâd vazifesiyle memleketine gönderilir. Rivayetlere göre, Necmeddîn-i Kübrâ'nın kendisinden etkilendiği ve tasavvufî hayata sülûk etmesinde rolü olan bir başka zat da, Tebrîz'de ilim tahsil ederken karşılaştığı cezbesiyle bi-

linen bir derviş olan Baba Ferec-i Tebrîzî'dir. Bu zat, kendisini zahiri ilimleri tahsilden vazgeçirerek eski bir derviş hırkası giydirmiş ve manevî hayatında gelişme kaydetmesine vesile olmuştur.

Dört yıl kadar süren bu tasavvufî terbiye süreci, kendi ifadesiyle, onda bulunan "hamlık"ları izale etmiş ve nefsanî badireleri aşmasını sağlamıştır. Bu sürecin akabinde, memleketi Hârizm'e dönen Necmeddîn-i Kübrâ (k.s.), bundan sonraki hayatını tasavvufî terbiyeye göre mürîdlerini irşâd etmeye vakfeder. O artık bir "mürşid-i kâmil" konumundadır. Vefatına kadar sürecek olan otuz sekiz yıllık zaman zarfında pek çok kimse onun irşâd halkasına katılarak terbiye görmüş ve feyzinden istifade etmiştir. Bu zatlar arasında, daha sonra eserleri ve faaliyetleriyle meşhur olmuş birçok kimse vardır. Mecdüddîn-i Bağdâdî (v. 1210), Radıyyüddîn Ali Lala (v. 1244), Sadeddîn-i Hammûye (Hamevî) (v. 1252), Seyfüddîn-i Bâherzî (v. 1259), Baba Kemâl-i Cendî, Cemâleddîn-i Cîlî ve Necmeddîn-i Dâye (v. 1256) bunlardan bazılarıdır. Molla Câmî'nin ifadesine göre, Mevlânâ'nın babası Bahâeddîn Veled de onun mürîdlerindendir. Yine meşhur sûfî Ferîdüddîn-i Attâr'ın da onun mürîdleri arasında yer aldığı söylenmektedir. Gerek kendi düşünceleri ve eserleri, gerekse yetiştirdiği şahsiyetler vasıtasıyla, Horasan bölgesi başta olmak üzere Orta Asya, Orta Doğu, Hint alt kıtası ve Anadolu'da tasavvuf kültürünün yayılmasına önemli katkılar sağlamış bir tasavvuf büyüğü ve gönül mimarıdır. Onun etrafında halkalanan insanlardan oluşan Kübreviyye tarîkatı Anadolu'da pek yaygınlık kazanmamakla beraber, özellikle Hz. Mevlânâ ve Necmeddîn-i Dâye vasıtasıyla Anadolu tasavvuf düşüncesi ve kültüründe, dolaylı da olsa belli bir etkisinin olduğu söylenebilir. XV. asırda Bursa'da yaşayan ve Yıldırım Bâyezîd'in damadı olacak kadar etkin bir şahsiyet olan Emîr Şemseddîn-i Buhârî'nin (Emir Sultan) de bir Kübrevî dervîşi olduğunu hatırlatmamızda fayda vardır.

Mücadelesi

Necmeddîn-i Kübrâ Hârizm'de irşâd faaliyetlerini sürdürürken, Moğollar Hârizm'i istila eder ve katliamlara girişir. Bunun üzerine Kübrâ, altı yüz kadar mürîdini toplar, ölüm tehlikesinden dolayı şehri terk edip, kendi ülkelerine giderek Allah yolunda hizmete devam etmelerini emreder. Kendisi ise, ilerlemiş yaşına rağmen ülkesini savunmak üzere düşmanla savaşmaya karar verir. Hârizm'in merkezi olan Gürgenç (Köhne Ürgenç)'in istilası sırasında, orada kalan bir grup mürîdiyle birlikte düşmana karşı savaşırken şehit düşer. Böylece, nefis ve şeytana karşı ömrü boyunca gerçekleştirdiği "manevî cihâd"ın yanında, "sûrî cihâd" denilen, dış düşmana karşı vatan savunmasını da bilfiil icra ederek, şehitlik payesiyle Rabbi'nin huzuruna çıkma bahtiyarlığına ulaşır. Menkıbeye göre, şehit olacağı esnada bir kâfirin perçemini sıkıca tutmuş ve o hâlde şehit düşmüş; ancak öldükten sonra da asla bırakmamış, ayırmak için perçemi kesmek zorunda kalmışlar. Hz. Mevlânâ da şu beytiyle bu olaya telmihte bulunmuştur:

Bir elden nûş edip îmân şarâbın,
Bir elde perçem-i kâfir tutarlar.

Kübrâ'nın Köhne Ürgenç yakınındaki türbesi, o zamandan beri önemli bir ziyaret yeri olup bugün de ziyaret edilmektedir.

Eserleri

Zamanının çoğunu mürîd yetiştirmeye adayan Necmeddîn-i Kübrâ (k.s.), eser telif etmekten de geri durmamıştır. Varlığı bilinen ve nüshaları günümüze kadar ulaşan başlıca eserleri şunlardır:

1. *el-Usûlü'l-Aşere*: Hacmi küçük olmasına rağmen, en meşhur ve etki alanı en çok olan bu eseri, *Akrebü't-Turuk* adıyla ve daha başka adlarla da bilinmektedir. Kübrâ bu eserinde, Allah'a ulaşmanın üç farklı yolu (tarîk) olan "ibadet ve muamelât" (tarîk-ı ahyâr), "riyâzet ve mücâhede" (tarîk-ı ebrâr) ve "aşk ve muhabbetle manen Allah'a doğru seyir" (tarîk-ı şuttâr) yollarından bahsettikten sonra, daha ziyade, Tasavvuf yolunun on temel esasını (usûl-i aşere) ele alıp izah eder ki, bu esaslar da şunlardır: Tevbe, zühd, tevekkül, kanaat, uzlet, devamlı zikir, Allah'a teveccüh, sabır, murâkabe, rızâ. Bu eser, XVII. asırda İsmail Hakkı Bursevî tarafından tercüme ve şerh edilmiş, böylece Osmanlı sınırları içinde şöhreti daha da artmıştır.

2. *Risâle ile'l-Hâimi'l-Hâifi min Levmeti'l-Lâim*: Bu eserin baş tarafında zâhir ve bâtın temizliği yapılmadan Rabbânî huzura çıkılamayacağını anlattıktan sonra, bu temizliğin gerçekleşmesini sağlayacak olan şu on husus üzerinde durur: Beden temizliği (tahâret), halvet, devamlı susma, devamlı oruç, devamlı zikir, teslimiyet, hatıra bir şey getirmeme (masivayı düşünmeme), kalbi şeyhe rabtetme, mecbur kalınca uyuma, yeme-içmede orta yolu izleme. Bu eserde tarîkat mensubu mürîdlerin riayet etmeleri gereken prensipler ve onların önemi üzerinde durulmuştur.

3. *Fevâihu'l-Cemâl ve Fevâtihu'l-Celâl*: Kübrâ bu mühim eserinde, manevî hayatında yaşadığı şahsî tecrübeler ve derunî müşahedeler üzerinde durmuş ve bu çerçevede tasavvufî düşüncelerini aktarmıştır. Bu özelliğiyle eser, oldukça orijinal bir "tasavvuf psikolojisi" hüviyeti taşır. Bundan dolayı olacak ki, Batı dünyasında en çok tanınan tasavvufî eserler arasında yer almaktadır.

Kübrâ'nın bu üç eserinin, -*el-Usûlü'l-Aşere*'nin Bursevî şerhiyle beraber- Türkçe tercümesi, Mustafa Kara tarafından *Tasavvufî Hayat* adıyla neşredilmiştir (İstanbul, 1980).

Hadîs ilminin yanı sıra Tefsîr ilmiyle de meşgul olan Necmeddîn-i Kübrâ'nın bir de tefsîr yazdığından bahsedilmekle beraber, bu eser günümüze ulaşmadığından bu hususta kesin bir şey söylemek doğru değildir. Onun mürîdlerinden olan Necmeddîn-i Dâye'nin *Bahrü'l-Hakâyık* adlı tefsîri, isim benzerliği sebebiyle bazı kimseler tarafından Kübrâ'ya izafe edilmiştir.

Bunların dışında, onun *Âdâbu's-Sûfiyye*, *Risâle-i Necmüddîn*, *Sekînetü's-Sâlihîn* ve *Risâle-i Sefîne* adlı eserlerinin de varlığı bilinmektedir.

Tasavvuf tarihinde ve Türk Tasavvuf düşüncesinde derin izler bırakmış olan Necmeddîn-i Kübrâ (k.s.), sahip olduğu engin manevî tecrübelerinin yanında, Ehl-i Sünnet itikadına ve şer'î kurallara sıkı sıkıya bağlı, zâhir-bâtın bütünlüğü ve dengesini esas alan ve mürîdlerini de bu istikamette yetiştiren bir tasavvuf büyüğüdür. O, Allah'a ulaşma konusunda, insanları belli kalıplar içine sıkıştırmadan, her insanın kendi meşrebine uygun olan bir yolu benimsemesi gerektiği anlayışındadır. Nitekim, *el-Usûlü'l-'Aşere*'nin daha başında, "Allah'a ulaştıran yolların, mahlûkâtın nefesleri sayısınca olduğunu" ifade etmekle, bu hususa dikkat çekmektedir. Bununla beraber, tasavvufî anlamda manevî terbiye konusunda insanların benimsemek durumunda olduklarını ifade edip izah ettiği ve "tarîk-ı ahyâr", "tarîk-ı ebrâr" ve "tarîk-ı şuttâr" diye adlandırdığı üç farklı seyr u sülûk metodu, kendisinden sonraki tasavvuf erbabı ve meşâyih-ı kirâm tarafından da genel bir kabul görmüştür. O, kendisinden önceki sûfîler gibi, insanı velayet mertebesine ulaştıran manevî yolculuğun temelde üç aşamadan ibaret olduğunu kabul etmiştir. Bu aşamaları, "şerîat-tarîkat-hakîkat", "ilim-hâl-fenâ", "tecrîd-tefrîd-tevhîd", "telvîn-temkîn-tekvîn", "ibadet-ubûdiyet-ubûdet", "muhâdara-mükâşefe-müşâhede" gibi farklı kavramlarla ifade ve izah eder. Ona göre, bir kimse bu farklı kavramların ifade ettiği anlamları bir bütünlük içinde kendine mal ettiği takdirde kemâle ulaşır ve Allah'ın velî kulu olur. Meselâ o, şerîat-tarîkat-hakîkat ilişkisini şöyle izah eder:

"Şerîat gemi gibidir, tarîkat deniz gibidir, hakîkat da inci gibidir. Kim inciyi elde etmek isterse, gemiye biner, denize açılır ve onu elde eder. Bu sıralamaya uymayan inciye ulaşamaz. Mürîd için gerekli olan ilk şey şerîattır. **Şerîat**tan maksat, Allah'ın ve Rasûlullâh'ın emrettikleridir. Abdest, namaz, oruç, zekât, hac, haramları terk gibi emir ve yasaklardır. **Tarîkat**, bütün dünyevî menzil ve makamlardan uzak kalarak, kişiyi Mevlâ'ya yaklaştıracak olan takvâya yapışmaktır. **Hakîkat** ise, gayeye ulaşmak, tecellî nurunu müşahede etmek demektir… Şöyle de denmiştir: O'na ibadet etmek **şerîat**, O'nun huzuruna varmak **tarîkat**, O'nu müşahede etmek ise **hakîkat**tir… Şerîatın temizliği su ile tarîkatın temizliği kalbi hevâ ve hevesten arındırmakla, hakîkatin temizliği ise Allah'tan başka her şeyden (masivâ) ayrı kalmakla olur."

Necmeddîn-i Kübrâ (k.s.), mürîdlerine, yeme-içmeyi tedrîcen azaltarak az yemeyi prensip edinmelerini, mürşid-i kâmile tam bir muhabbetle emir ve tavsiyelerine riayet etmelerini, devamlı abdestli bulunmalarını, sürekli oruç tutmalarını, çok konuşmaktan kaçınmalarını, devamlı "halvet" hâlinde olmalarını, zikr-i dâimîye riayet etmelerini, kalblerini şeyhlerine rabtetmelerini, kalbe gelen nefsanî ve şeytanî duyguları defetmelerini ve şeyhine itirazı terk etmelerini tavsiye etmiştir ki, bu prensipler bütün meşâyih-i kirâm tarafından da benimsenmiş ve mürîdlere tavsiye edilmiştir.

Necmeddîn-i Kübrâ (k.s.) hazretlerini bu vesileyle rahmetle yâd ederken sözlerimize onun *el-Usûlü'l-Aşere*'sini şerh eden İsmail Hakkı Bursevî'nin, mezkûr şerhte yer alan güzel ve hikmetli bir manzûmesiyle son verelim.

Gel beri gel, mâsivâdan uzlet et.
Ba'dehû Mevlâ ile var sohbet et.

Basmak istersen bisât-ı kurbete,
Nefsine bas, işbu yolda gayret et.

Sırr-ı Hakk'a mess ise âhir murâd,
Bâtını tathîre evvel himmet et.

Ger "yedu'llâh" sırrına vâkıf isen,
Mürşid-i kâmil elin tut bey'at et.

Âb-ı feyz-ı Hak ile pâk olmağa,
Pâklarla gece gündüz ülfet et.

Mâsivâ efkârını dilden gider,
Hakkıyâ Hak ile üns et, râhat et!

* oturer@yeniumit.com.tr
Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi

Faydalanılan Kaynaklar:

Necmeddin Kübrâ, *Tasavvufî Hayat (Usûlü Aşere, Risâle İle'l-Hâim, Fevâihu'l-Cemâl)*, Hazırlayan: Mustafa Kara, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1980.

Hâmid Algar, "Necmeddîn-i Kübrâ", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. 32, s. 498-506, İstanbul, 2006

E. Berthels, "Necmed-Dîn Kübrâ", *İslâm Ansiklopedisi*, MEB Yay., c. 9, s. 163-165

Abdurrahmân-ı Câmî, *Nefehâtü'l-Üns Min Hadarâti'l-Kuds*, Tercüme ve Şerh: Lâmiî Çelebî, Marifet Yayınları, s. 475-480, İstanbul, 1980.

YENİ ÜMİT

Dr. Selman KUZU *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2008 / 81

Metafta Bir Ayet:
MAKAM-I İBRAHİM

Makam-ı İbrahim, Hz. İbrahim (a.s.)'ın Kâbe'yi inşa ederken, örülen duvarın boyunu aşması üzerine, üstüne çıkıp inşaatı devam ettirdiği taş olarak bilinmektedir. Bu taş, Kâbe'nin inşası esnasında iskele olarak kullanıldığı için üzerinde zaman içinde Hz. İbrahim'in ayak izleri oluşmuştur. Bir görüşe göre de bu taş, Hz. İbrahim (a.s.)'in insanları hacca çağırmak için üzerine çıktığı taştır. Aslında Hz. İbrahim (a.s.)'in, her iki durumda aynı taşın üzerine çıkmış olması da muhtemeldir. Hatta bu konudaki başka rivayetlerin varlığı da gösteriyor ki Hz. İbrahim, başka zamanlarda da bu taşı kullanmış, onu bir kenara kaldırmamıştır. Bu mübarek taş, Hz. İbrahim'e bazen bir iskele bazen bir kürsü bazen bir minber olmuştur. Zira bu taş her ne kadar görünürde bir taş olsa da hakikatiyle Cennet'tendir. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) bir hadislerinde şöyle ifade etmektedir: *"Rükn (Haceru'l-Es'ad) ve Makam-ı İbrahim Cennet yakutlarından iki yakuttur. Eğer Allah onların aydınlıklarını gidermemiş olsaydı doğu ile batı arasını sürekli aydınlatırlardı." (Tirmizi, Hac 49)*

Bütün bu ve benzer rivayetler, o günden bugüne bölgede yaşayan halk tarafından buranın Hz. İbrahim'in makamı olarak tanındığını da göstermektedir. Bugün bu taş ve üzerindeki mübarek izler bir camekân içinde muhafaza edilmektedir. Kâbe'nin kapısının olduğu tarafta Kâbe'ye 15.40 metre uzaklıktadır. Hafif sarı ve kırmızı karışımı beyaza yakın bir rengi olan taşın kalınlığı 20 santimetredir. Kenar uzunluklarından biri 38, diğerleri 36'şar santimdir. Hz. İbrahim (a.s.)'ın ayak izlerinin bu taş üzerinde dünden bugüne devam ettiğini bir kasidede Ebu Talib şöyle dile getirmiştir:

"İbrahim'in taş üzerindeki ayak izleri hâlâ yeni,
Ayakları yalınayak, giymemişti hiçbir şeyi."[1]

Hz. İbrahim'in bu taş üzerindeki ayak ve parmak izleri daha net ve belliydi. Fakat insanların ona teberrüken dokunup ellerini sürmelerinden dolayıdır ki zamanla bu izler silinmeye yüz tutmuştur. Hâlbuki Hacer-i Esved'e dokunup öpmek tavsiye edildiği hâlde bu makama dokunmak veya el sürüp-öpmek tavsiye edilmemiştir. Dolayısıyla bugün Hz. İbrahim'in ayak izlerini taşıyan bu taşın muhafazası için yapılmış camekâna dokunmak veya onu öpmek doğru değildir. Bu kutlu makam da Hz. İbrahim'e karşı sevgi ve saygımızı, Efendimiz'le beraber ona da salât u selam getirerek ifade etmeliyiz.

Genel olarak bu bilgileri verdikten sonra şimdi şu hususları açıklamaya çalışalım. Makam-ı İbrahim, Kur'ân-ı Kerim'de nasıl geçmektedir ve Makam-ı İbrahim neresidir? *"İbrahim'in makamını namazgâh edinin."* ayetinde geçen "Musalla" yani namazgâh kelimesiyle ne kastedilmektedir? Makam-ı İbrahim'de bulunmanın anlamı nedir ve bugün bizim için taşıdığı manalar nelerdir?

Kur'ân-ı Kerim'de Makam-ı İbrahim

Makam-ı İbrahim ifadesi Kur'ân-ı Kerim'de iki defa geçmektedir. Ayet-i kerimede Kâbe'nin yeryüzünde Allah adına inşa edilen ilk ev olduğu, insanlar adına bir hidayet, feyiz ve bereket kaynağı olduğu belirtilirken aynı zamanda orada Makam-ı İbrahim'in de bulunduğu özellikle nazara verilmektedir: *"İbadet yeri olarak yeryüzünde yapılan ilk bina Mekke'deki Kâbe olup pek feyizlidir, insanlar için hidâyet rehberidir. Orada apaçık alametler, deliller ve ayrıca İbrahim'in makamı vardır…" (Âl-i İmran Sûresi, 3/96-97)*

Burada, açıkça anlaşıldığı gibi Kâbe ve çevresinde Allah'ın varlığına, birliğine ve ibadetin sadece O'na yapılacağına ait pek çok deliller, apaçık alâmetler vardır. Aynı zamanda o deliller kadar önemli bir şey daha vardır. O da Makam-ı İbrahim'dir. Bir yönüyle Kâbe, tevhidin sembolü, Makam-ı İbrahim de kulluğun remzidir. Kâbe imanın, tevhidin, Makam-ı İbrahim de amelin sembolüdür. Ayağa kalkıp Allah huzurunda Hz. İbrahim gibi el pençe divan durmanın sembolüdür. Kıyamın en güzel örneklerine sahip Hz. İbrahim'in yanı başında ve onun iniltilerine şahit bu özel mekânda, İbrahim'ce bir duruş ortaya koyabilmenin pratiğinin yapılacağı hususi bir alandır. Bundan dolayıdır ki Hz. Ömer (r.a), bir gün Peygamber Efendimiz aleyhissalatü vesselamla birlikte bu makamı ziyaretlerinde şöyle bir istekte bulunmuştur: *"Ey Allah'ın Resûlü, bu atamız İbrahim'in makamı değil midir? Hz. Peygamber (s.a.s) 'Evet' cevabını verdi. Hz. Ömer de: 'Biz orayı Namazgâh edinemez miyiz?' diye sorunca da Allah Resûlü (s.a.s): 'Bununla emrolunmadım.' dedi. O gün henüz sona ermemişti ki bu konuda şu ayet-i kerime nazil oluverdi: İbrahim'in makamını Namazgâh edinin." (Bakara Sûresi, 2/125) (Buharî, Salat 32; Müslim, Fezailu's-Sahabe 24)* Bu ayet de Makam-ı İbrahim'le ilgili Kur'ân'da geçen ikinci ayettir. Şimdi ilk ayetimizde geçen *"…Orada apaçık alametler ve deliller, İbrahim'in makamı vardır…"* ayetini anlamaya çalışalım.

Kâbe'de Bulunan Aşikâr Deliller ve Makam-ı İbrahim

Kâbe'de bulunan apaçık deliller nelerdir ve bunların Makam-ı İbrahim'le bir ilişkisi var mıdır? Bu münasebetin tespiti için ayette geçen " فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ - *Orada apaçık alametler vardır….."* ifadesini tahlil etmek faydalı olacaktır. Ayetteki *"apaçık alâmetler"*, müfessirler tarafından iki şekilde anlaşılmıştır:

1- Alametlerden kastedilen; korkan kimsenin kendisini Kâbe'de emniyette hissetmesi, bazı hastaların Kâbe'de şifa bulması, ona saygısızlık edenin peşinen cezalandırılması ve orayı harap etmeye niyet eden fil ordusunun helak edilmesi vb. gibi hususlardır. Yoksa ayet-i kerimede, "âyât" kelimesinin izahı açıkça yer almamıştır. Buna göre ayetteki, *"…Orada İbrahim'in makamı vardır…"* tabirinin, "*Âyatun beyyinat*" ile yani "apaçık alâmetler" tabiriyle bir ilgisi yoktur. Bu taktirde ayetin manası şöyledir: *"Orada apaçık ayetler vardır. Bununla beraber orası, Hz. İbrahim'in makamı, mekânı, seçtiği yer ve Allah'a ibâdet ettiği yerdir."* Çünkü bütün bunlar, kendisi ile şeref, saygı ve değer kazanılan özelliklerdendir.

2- İkinci görüş ise, ilk kanaatin tam aksine; "âyât" lafzının açıklaması bizatihi ayetin içinde yer almaktadır. Bu da "Makam-ı İbrahim" tabiridir. Yani, *"O ayetler, Makam-ı İbrahim'dir."*

Evet, Makam-ı İbrahim, birçok ayeti ihtiva eder. Çünkü sert bir kayada ayağının iz bırakması bir ayet, ayağının bir taşa topuğuna kadar gömülmesi bir başka ayet, o kayanın bir kısmı yumuşarken diğer kısımlarının sertliğini muhafaza etmesi de diğer bir ayettir. Çünkü o taşın, sadece Hz. İbrahim'in ayaklarını koyduğu kısmı yumuşamıştır. Hem diğer peygamberlerin mucizelerinin değil de, müşrik ve mülhitlerin onca düşmanlığına ve tabii âfetlere rağmen binlerce yıl Makam-ı İbrahim'in Hz. İbrahim'e has bir yer olarak muhafaza edilmiş olması da bir başka ayettir.

Burada şunu da belirtmek gerekir ki bu iki "ayet"in zikredilip ayetlerin daha çok olduğuna delâlet etmesi için diğer ayetlerin zikredilmemiş olması da düşünülebilir. Buna göre sanki şöyle denilmiştir: "Onda apaçık birçok ayet vardır: Makam-ı İbrahim, ona girenin emin oluşu ve bunların dışında daha birçok ayet."[2]

Makam-ı İbrahim Neredededir?

Makam-ı İbrahim, Kâbe'nin hemen yanı başındaki kubbemsi bir mahfaza içinde muhafaza edilen taş ve onun

bulunduğu yer mi yoksa farklı bir alan mıdır? Bu konuyu araştıran âlimlerimiz, Makam-ı İbrahim'in neresi olduğu hususunda çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir.

1- Hz. İbrahim'in (a.s.) üzerine çıktığı taşın yeridir. Allah (c.c.), taşın üzerine bu izleri bırakmayı, onun mucizelerinden biri olarak yaratmıştır.
2- Hz. İbrahim'in makamı, Harem bölgesinin tamamıdır.
3- Makam-ı İbrahim, Arafat, Müzdelife ve şeytan taşlama yerleridir.

4- Hac ibadetinin yapıldığı mekânların tamamı Hz. İbrahim'in makamıdır. Ancak bu konuda âlimlerin genel kanaati ise birinci görüşün daha isabetli olduğudur.[3] Zira kelime manası itibariyle de düşündüğümüzde "makam", ayağa kalkılan, ayakta durulan yer manasına gelmektedir.[4] Kaldı ki bu isim örfte de bu belli yere hastır. Dünden bugüne bir insan, Mekke'de her hangi bir Mekkeliye Makam-ı İbrahim'i sorsa, o kimse ona, bu yerden başka bir yer göstermez ve başka bir şey de anlamaz. Uygulama olarak da Peygamber Efendimiz'in, tavafı bitirdikten sonra tam bu mekâna geldiğinde " وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى " ayetini okuması, harem içinde özellikle bu mekânın ayette geçen "makam" olduğunu açıkça gösterir. Bundan dolayıdır ki Allah Resulü iki rek'atlık tavaf namazını da bu makamın arkasında kılmıştır. Hz. Ömer'in (r.a.) de Makam-ı İbrahim'in yanında, Peygamberimize: "burayı Namazgâh edinsek nasıl olur" demesi bu kanaati teyit etmektedir. Son olarak burada şu noktayı da belirtmek gerekir ki zaten bütün Mescid-i Haram, Namazgâh'dır. Her yerinde namaz kılınabilir. Dolayısıyla ayette geçen Makam-ı İbrahim'den maksat belli özel bir mekân olmasaydı, "Mescidi, mescid edinin." denilmesinin bir anlamı olmazdı.

Musalla (Namazgâh)'dan Maksat Nedir?

وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى ayet-i celîlesinde gecen "مُصَلًّى" yani "Namazgâh" ifadesiyle neyin kastedildiği hususunda âlimlerimiz farklı açıklamalarda bulunmuşlardır. Razî bu görüşleri şöyle özetlemektedir:

a) Musalla, dua edilecek yer demektir. Bunu söyleyenler bu kelimenin "dua etmek" anlamında, "صَلَّى" lafzından geldiğini söylemektedirler. Nitekim Cenâb-ı Hak, bu manada,

" يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا - *Ey iman edenler! Siz de ona dua edin ve tam bir içtenlikle selam verin." (Ahzâb Sûresi, 33/56)* buyurmuştur. "Musalla"yı bu manada aldığımızda, o zaman mana *"Makam-ı İbrahim'i dua yeri edinin."* demek olur.

b) Bir diğer tefsire göre "Allah Teâlâ bu ifade ile kıble manasını kastetmiştir." Bu, Allah tarafından ümmet-i Muhammed'e, Hz. İbrahim (a.s)'in makamını Namazgâh edinmeleri için verilen bir emirdir. O zaman mana itibarıyla ayetin takdiri de şöyle olur: "Biz o Beyt'i şereflendirip insanların sevap kazanacağı ve emniyette olacağı bir yer olarak vasıflandırdığımız için ey ümmet-i Muhammed! Orayı kendinize kıble edininiz."[5]

c) Bu konuda bir başka yorum da şöyledir: Allah, o mekânda insanların namaz kılmalarını emretmesi "musalla"dan kastedilen anlamın, namazın eda edildiği yer olduğunu göstermektedir. Bu görüş âlimlerimiz tarafından daha isabetli kabul edilmektedir.[6] Zira Peygamber Efendimiz (s.a.s.), bayram namazlarını musallada kılardı.[7] Yine Hz. Peygamberimiz (s.a.s), Üsâme b. Zeyd'e (r.a.) *"Musalla, senin önündedir."* buyurmuş, bu ifadeyle namaz kılınacak yeri kastetmiştir. Dolayısıyla bir şehrin musallası, içinde dua edilen yer değil namaz kılınan yerdir. Zaten "salât" lâfzı mutlak olarak zikredildiği zaman dua değil, rükû ve secdesiyle eda edilen namaz akla gelir. Bu hususa, Hz. Peygamber'in (s.a.s.), Makam-ı İbrahim'i Namazgâh edinmeyle ilgili ayeti okuduktan sonra burada namaz kılmış olması da delâlet eder. Elhasıl, Makam-ı İbrahim'in musalla olması, duaya, namaza ve Allah'a yaklaşmaya mahal kılınması manasına gelmektedir.

Makam-ı İbrahim'de Namaz Kılmak

Peygamber Efendimiz (s.a.s.), veda haccında Kâbe'yi tavaf ettikten sonra Makam-ı İbrahim'in arkasında iki rekat namaz kılmış ve ilk rekatında *"Makam-ı İbrahim'i Namazgâh edininiz."* ayetini okumuştur.[8] Dolayısıyla gerek farz, gerek vacip, gerekse nafile tavaf olsun her tavaftan sonra iki rekat tavaf namazı kılmak vacip, Şafiî ve Hanbelilere göre de sünnettir. Kerahet vakti değilse tavafın hemen peşinden hiç ara vermeden bu namazı kılmak müstehaptır. Daha sonra kılınsa da eda edilmiş olur. Fakat arada tavaf namazını kılmadan peş peşe tavaf yapmak ise mekruhtur. Bu namazı Peygamberimizin yaptığı gibi Makam-ı İbrahim'in arkasında kılmak sünnettir. Ancak orada kalabalıktan veya sıkışıklıktan dolayı yer bulunmazsa mescidin içinde herhangi bir yerde kılınabilir. Zira bir görüşe göre Mescid-i Haram'ın her tarafı Makam-ı İbrahim'dir. Özellikle Makam-ı İbrahim'de kılmak isteyenler ise tavafı aksatmama ve insanlara eziyet vermeme adına Makam-ı İbrahim hizasında ona en yakın olabilecekleri bir yerde namazlarını eda edebilirler.

Makam-ı İbrahim'in namaz kılmak için özel bir mekân olarak seçilmesinin pek çok hikmetleri olabilir. Bu paye, Allah'ın Hz. İbrahim'e bir ikramı, bizden de onun emrine bir itaat ve şeâire saygı duymanın gereğidir. İbnu'l-Cevzî, Hz. Ömer'in, Hz. İbrahim'in makamının Namazgâh olmasını arzu etmesini şöyle açıklamaktadır: "Hz. Ömer, " انِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ اِمَاماً– *Seni insanlara imam yapacağım." (Bakara Sûresi, 2/124)* ve yine " ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ - *Sonra da sana vahyettik ki: Doğru yola yönelerek İbrâhim'in dinine tâbi ol; zira o müşriklerden değildi." (Nahl Sûresi, 16/123)* ayetlerini işitince, diğer dinler hariç, sadece onun dinine uymanın da meşru olacağını düşündü. Bunun üzerine buranın Namazgâh edinilmesini, onun sünnetine tâbi olmanın bir vesilesi olarak gördü. Dolayısıyla Allah Resûlü'ne böyle bir teklif getirdi."[9] İbnu'l-Cevzî bu açıklamasına ilave olarak, Hz. Ömer'in şöyle düşünmüş olabileceğini de belirtiyor: "Hz. Ömer, Kâbe'nin Hz. İbrahim'e izafe edildiğini görünce, Makam'daki ayak izlerini, tıpkı bir binanın mimarının ölümünden sonra hatırlanması için inşa ettiği yapının üzerine kendi ismini yazması gibi olduğunu düşündü. Ve burada namaz kılmayı, tavaf eden kimsenin tavaf esnasında bu evi inşa edenin ismini okuması gibi bir manaya geldiği kanaatine vardı."[10]

Gerçekten Kâbe'yi tavaf eden herkesin Makam-ı İbrahim'in yanından geçerken Hz. İbrahim'i hatırlamaması, onu da duaları arasında anmaması mümkün değildir. Onu hatırlar, ona da selam verir ve onunla irtibata geçeriz. Zaten Hz. İbrahim (a.s.) milletinden olan bizler için hacca gitme, Kâbe'yi tavaf etme, menasik-i haccı yerine getirme, bir yönüyle de Hz. İbrahim (a.s.) ile irtibat kurmamıza vesile olacaktır. Zira 'Biz Allah'ın kuluyuz. Hz. Muhammed aleyhissalatü vessalamın ümmetiyiz. Hz. İbrahim aleyhisselamın milletindeniz.' Bunu demekle putperestliğe girmemek suretiyle temiz kaldığımızı, yani hanîf olduğumuzu ifade ederiz. Bu yol bize Kur'ân'ın gösterdiği bir yoldur: *"Hep iyiliği şiar edinmiş olarak, yüzünü ve özünü Allah'a teslim edip bir de İbrahim'in tevhid dinine tâbi olan kimsenin dininden daha güzel din olabilir mi? Bundandır ki Allah İbrahim'i dost edinmiştir." (Nisa Sûresi, 4/125)*

Evet, hullet kahramanı sayılan Hazreti Halîl, kendinden sonra gelenlere pek çok yönüyle hem bir örnek, hem rehber, hem de gönülleri belli noktada toplayabilen câmi bir zattır. Dinin özünde ve ruhunda bütün haleflerine de imamdır. O, ilâhî ahlâkla tam ahlâklanmış, geçmiş bütün enbiyânın medâr-ı fahrı olabilecek bir ufka ulaşmıştır. Dolayısıyla O, "وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ - *Gelecek nesiller arasında hayırla anılmayı nasip eyle bana." (Şuarâ Sûresi, 26/84)* ayetinin mazmununca, Müslümanlar nezdinde hep bir yâd-ı cemîl olarak anılmaya ve arkadan gelenler arasında da dualarla yâd edilmeye layık hullet'in en parlak simasıdır. Aslında o, seçkinlerden bir seçkin hüviyetiyle seleflerinin bir semere-i nuraniyesi ve haleflerinin de -hususiyle de Sultanu'r-Rusül'ün- münevver bir çekirdeği olması açısından farklı bir konuma hâizdi ve ona göre de mükemmel bir duruşa sahipti.[11] İşte âdeta Makam-ı İbrahim, bütün bir insanlığa örnek bu mükemmel ve sağlam duruşun, kıyamete kadar bir alamet ve nişanesi olarak Metaf (Kâbe'nin etrafında tavaf edilen yer)'a vurulmuş bir mühür gibidir. Manası ne olursa olsun biz, ister Makam-ı İbrahim'de, isterse "Hac ibadetinin eda edildiği bütün mekânlar Makam-ı İbrahim'dir" anlayışı çerçevesinde, hac ve umre vazifesini yerine getirirken Hz. İbrahim'le bir irtibat kurar; imkân varsa namazımızı hemen onun yanı başında kılar ve âdeta İbrahimleşiriz. Varlığa Hazreti İbrahim ufkundan bakar, onun vilâyet yörüngesinde seyahat eder. Her şeyi âli bir manzaradan mahrûtî temâşâya alıyormuşçasına iç içe intizamlı ve birbiriyle sımsıkı irtibatlı olarak her şeyin aynı mânâyı seslendirdiğini, aynı hakikate göndermede bulunduğunu, nizam, intizam ve ahenk diliyle bütün bir kâinatın "Allahu Ehad" dediğini duyar ve küllî bir şehadete muvaffak oluruz. Bedenimizle Makam-ı İbrahim'de olsak bile, kalb ve ruh ufku itibarıyla yaşayacağımız bu miraçla, yedinci kat semada âdeta O hullet kahramanının huzurunda bir ziyaret gerçekleştiririz. Hayatımızda bize verilen görünen ve görünmeyen sonsuz nimetler yanında bu özel lütfu da minnetle karşılar ve en külli şükür, namazla taçlandırırız.

Elhasıl, Makam-ı İbrahim, Mescid-i Haram'ın en şerefli en değerli yerlerinden biridir. Ulu'l-Azm bir peygamberin ayaklarını bastığı taş, bir makama dönüşmüştür. Kur'ân'da, bu makamın Allah'ın ayetlerinden bir ayet olduğu belirtilmiş ve Namazgâh edinilmesi açıkça ifade edilerek, inananlar için bir feyiz ve bereket kaynağı olarak gösterilmiştir.

* skuzu@yeniumit.com.tr
Araştırmacı Yazar

Dipnotlar

1. Bkz. İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, (Bakara, 2/125. ayetin tefsirinde)
2. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.: Fahreddin Razî, et-Tefsîru'l-Kebir, (Bakara, 2/125. ayetin tefsirinde)
3. Bu mevzuda daha geniş bilgi için bkz., Razî, A.g.e., Aynı yer.
4. Fîruzabadî, Besâir, 4/310
5. Bkz.: Razî, Bakara, 2/125. ayetin tefsirinde.
6. Bkz.: Razî, Bakara, 2/125. ayetin tefsirinde
7. Bkz. İbn Mace, İkametu's-Salat 164; Buharî, Salat 90, 92; Müslim, Salat 245; Ebu Davud, Salat 102
8. Buharî, Salat 30
9. Aynî, Umdetu'l-Karî, 4/145
10. Aynî, A.g.e. Aynı Yer.
11. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri, 3/308

Prof. Dr. İbrahim CANAN *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2008 / 81

Hocaefendi'nin Sünnet'e Hizmeti

Râmiz ve Refîa oğlu Erzurumlu Fethullah Gülen'i, bugün, halkımızın ağlayan hocası, Türkiye'nin Hocaefendisi, bütün dünyanın *Diyalog ve Hoşgörü Mütefekkiri* yapan, onun, icraatı öne çıkaran bir düşünce ve fikir insanı olmasıdır. O, nicelerinin yaptığı gibi, fikriyatın fildişi kulesinde oturarak gözü kapalı ahkâm kesip nazariyeler kurmamıştır. Bunu yapan çoktur. Hele de Batı'nın fikir kazanında, Batı'nın damak zevkine göre pişirilmiş bir kısım mönüyü konfeksiyon misali alıp pek acemi bir tefelsüfle salatalaştırarak millete çağdaşlaşma formülü diye dayatmaya kalkanlar çoktur. Hocaefendi bu nevi bir mütefelsif değildir.

O, "*Tarihî büyük hadiseler düşünüldüğünde, düşünce ile aksiyonun iç içe yaşandığı görülür. Bir taraftan aksiyonun fikirle beslenmesi, planlanması, diğer yandan da hamle, hareketin yeni düşünce ve projelere zemin teşkil etmesi mânasına bir iç içelik*" diyerek düşüncelerini hayata geçirmeye önem vermiş ve bunda muvaffak da olmuştur. Tarihimizden, hayatımızdan, kültürümüzün temel kaynakları Kur'ân ve Sünnet'ten hareketle ortaya koyduğu nazariyatını, "Örnekleri Kendinden Bir Hareket" olarak sıfırdan başlayıp uzun vadeli programlar çerçevesinde, hiçbir geri adımı olmaksızın, bütün yıkıcı engellemelere rağmen fiiliyâta taşımayı, hem de her gün, her defasında bir kademe ilerilere götürmeyi başaran bir icraatçı ve düşünce mimarıdır. Bizce bu başarının sırrı; cihanşümul olan davasını bir insanlık mucizesi olarak 23 yıllık risalet hayatında kalblere, gönüllere bir daha çıkmamak üzere, sevgiyle yerleştirmeye muvaffak olan Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vârisi olmasında, O'nun sünnetine, hem muhteva, hem amel, hem metot ve hem de hedef ve misyon olarak sahip çıkmasında yatar. O, bir Peygamber âşığıdır, Kâinatın İftihar Tablosu'nu, Kur'ân'ın emrettiği seviyede sevmiş ve bütün buutlarıyla O'nun sünnetinde fani olmuş, hayatın gayesi olarak "RIZA"yı seçerek urvetu'l-vüskayı yakalamıştır.

Hocaefendi, hadiste Selef-i Sâlihîn'in yolunu takip etmektedir. Bu yol, Hz. Peygamber'le (s.a.s.) açılan, Kur'ân ayetleriyle teyit edilen, Hz. Ömer, Hz. Aişe, Hz. Ebu Hüreyre, Hz. İbn Abbâs gibi ashabdan binlercesinin ve onlara ihsanla tâbi olan Muhammed ibn Şihâb ez-Zührî, Ömer ibn Abdilaziz, İmam Mâlik, Şâfiî, Ebu Hanîfe... Buhârî, Müslim, Gazâlî, İbnu Salâh, Abdülkâdir Geylanî, Ahmed Yesevî, Mevlânâ, Zenbilli Ali Efendi, İmam Rabbânî, Babanzâde Ahmed Nâim, Bediüzzaman gibi İslâm'ın şanlı ve muhteşem kültür kehkeşânını teşkil eden güneş-misal büyüklerin gittiği cadde-i kübradır. Bu büyüklere göre:

1- Sünnet, kıyamete kadar dinimizin ikinci kaynağıdır ve de Kur'ân'ın tefsiridir.

2- Hz. Peygamber'in, Kur'ân'da olmayan bir kısım meselelerde "helal" ve "haram" koyma yetkisi vardır. Sünnet, Hz. Peygamber zamanında yazı ve ezber yollarıyla tespit edilmiş, tedrîs edilmiştir.

3- Daha sahabîlerden bir kısmının hayatta olduğu birinci asrın sonlarında, hadislerin tamamının tedvini yani kitaplaştırılması, resmî bir iş olarak, Emevî halifelerinden Ömer ibn Abdilaziz'in emriyle, İslâm âleminin hemen her tarafında başlatılmış ve bu çalışma, ikinci asır içinde tamamlanmıştır.

4- Sünnet'e uymak Kur'ân'ın emridir. Aleyhissalatu vesselam'ın yeme, içme, yatma, kalkma, oturma, konuşma... gibi âdat-ı seniyyelerine uymak dinî bir vecibe değilse de hayatımızın bu nevi mubah amellerinde sünnete uymak büyük sevap kaynağıdır ve bu, davranışlarımızın hepsine ibadet manasını kazandırır.

5- Sünnet'in mütevatir, sahih, hasen, zayıf, mevzu çeşitleri vardır.

6- Mütevatir, sahih ve hasen olanların hücciyyetinde selef-i salihîn ittifaktadır.

7- Zayıf hadisin durumu belirtilerek rivayet edilmesinde bir mahzur yoktur.

8- Zayıf hadisi, Peygamber'den olma ihtimali taşıması sebebiyle, kıyasa üstün gören bir grup âlim nazarında ahkâma giren meselelerde de hüccet kabul edilmiş ise de, diğer bir kısım fukaha tarafından, ahkâmda hüccet

kabul edilmemiştir. Ama bütün âlimler, haram, helal ve itikada girmeyen meselelerde yani güzel amellere teşvik, kötü amellerden sakındırma, bazı amellerin faziletini belirtme, menakıp gibi bahislerde zayıf hadisi hüccet kabul etmişlerdir.

9- Zayıf hadis, tek bir senetle gelmişse -ki böylesi hadisler azdır- ulema bunlara karşı daha dikkatli olmuştur. Zayıf hadis, birden fazla senetle gelse hasen mertebesine yükselir ki, az önce belirttiğimiz üzere, ulema hüccet olarak değerlendirmiştir. Bir kısım büyük muhaddisler, bir rivayeti hadis olarak kitabına almak için en az otuz farklı tarikten kaydetmiş olmayı şart koşmuştur.

Sünnet'e bu çerçevede bakan Hocaefendi, dünden bugüne birçok âlimin eserlerinde yaptığı gibi hadisin sıhhat derecesi ile ilgili kayıtlar koyduktan sonra yazılarında yer yer durumunu belirterek, zayıf hadislere de yer vermiştir ki hemen hepsi belirtilen (mesmûh sahaya) aittir. Bu, zayıf hadis karşısında selef-i salihînin ortak tavrı olması sebebiyle, bir kusur ve bir nâkise değildir. Esasen Hocaefendi'nin hadislere olan hâkimiyetini okuyucu, bir başkasının şahadetine ihtiyaç duymadan anlar; bir hadis kullandığı zaman, pek çok durumda onun diğer senetlerinde yer alan farklılıkları metin ve hatta rical yönüyle belirtivermesi, onun her yönüyle hadislere olan hâkimiyetini ifade eder. Kaldı ki, onun hayatını yakînen tanıyanlar, bir kısım talebelerle Kütüb-i Sitte ve onların dışında kalan temel hadis mecmualarını hem meşhur şerhleri ve hem de râvilerini tanıtan diğer kaynaklarıyla birlikte devamlı mütalaa ettiklerini belirtiyorlar.

Böylece Hocaefendi, eslaf ulemasının hadis geleneğini sadece nazarî planda benimsemiş olmayıp uygulama ve tedrisatta da onların geleneğini devam ettirmiş olmaktadır.

Hadis meselesindeki asıl önemli duruşu bir başka noktada kendini göstermektedir: Eserlerini okuyunca kendisine Resûlullah'ın gerçek bir peygamber vârisi nazarıyla bakanlara hak verdirecek bir durumla karşılaşıyoruz: O, Efendimizin çizgisinde giderek içtimaî hayatın bütün meseleleriyle ilgilenmiş: Din, ahlâk, ilim, sanat, çalışma, iktisat, israf, başarı, dil, edebiyat, siyaset, milletler arası meseleler, basın-yayın, medya, hoşgörü, diyalog, felsefe, tasavvuf, kelam, fıkıh, temsil, tebliğ vs.

Hocaefendi, bütün bu beşerî meseleler deryasında Kur'ân ve sünnet gemisiyle yol alır. Bütün tahliller *Kur'ân-Sünnet-Selef* adese ve eleğinden geçirilir; iyiler-kötüler, hayırlar-şerler sünnet ölçülerine göre belirlenir. Prensip olarak hiçbir meseleyi çözümsüz bırakmayan Hocaefendi bütün çözümlerini, devalarını Kur'ân ve Sünnet eczahânesinin eczalarından terkip eder.

Sünnet'ten alınan sadece muhteva değil, aynı zamanda proje ve plan, metot ve tekniktir de. Resûlullah'a gerçek mânada varisliğin ve Sünnet'e uymada zirveyi yakalamanın bir mi'yarı bize göre, her şeyin allak bullak olduğu, göz gözü göremeyecek derecede kesif bir câhiliye sisinin ortalığı sardığı ve bu yüzden bir kısım *aydın* Müslümanların bile kafalarının karıştığı günümüz şartlarında, hizmet metodu ve eylem tekniğinde de Sünnet'i yakalamış olmasıdır. Kanaat-ı âcizanemce, gelecek nesillerin en çok alkışlayıp takdir edecekleri bir diğer husus, Hocaefendi'nin, çalışma metodunda Makyevelist espriye kapıları sımsıkı kapatıp Muhammedî çizgiyi göstermesi, böylece sevenlerini ve hizmet erlerini –kendi tabiriyle Alperenleri- konjonktürün sert kayalıklarına çarpıp helak olmaktan kurtararak, onlara emin adımlarla, RIZA yolunda mesafe katettirmiş olmasıdır.

Hocaefendi'nin, bir kısım hadislere getirmiş olduğu yeni ve orijinal yorumlar da son derece önemlidir ve bu, milyonlarca insanın gönlünde hadis sevgisini tahkim etmesi, çok sayıda hadisleri, pek geniş olan okuyucular havzasında güncelleştirip hayata dahil etmesi kadar sünnete büyük bir hizmettir. Bunlardan sadece iki tanesine dikkat çekmeye çalışacağız:

1-Hicret Yorumu

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın risalet hayatında Hicret hâdisesinin yorumunu gerçek derinliğiyle yapıp bugünün şartlarında hizmet verenlerin (alperenlerin) anlayışına bir hizmet düsturu olarak taşıyan ve böylece Hicret'i, -Resûlullah'ın hayatında geçen sırf tarihî bir hâdise olmaktan çıkararak, içinde bulunduğumuz zamanın şartlarına uygun olarak "çağdaş bedevîlerle kirlenmiş şehirleri Medîneleştirme" için- kelimenin tam manasıyla güncelleştirmiş, böylece günümüzde 'tevhîd'i kurtaracak alperenlere bir hizmet düsturu kılmıştır:

"Evet, ilk dönem itibariyle farz mesabesinde kabul edilen hicret Mekke'den Medine'ye göç şeklinde gerçekleşmiş ve bitmişse de, niyet ve Allah yolunda cehd yönüyle o kıyamete kadar devam edecektir. Mukaddes göç, insanlığın İslâm dinine eşedd-i ihtiyaç ile muhtaç olduğu şu dönemde eski devirlere nisbeten daha da önemlidir. Bugün medenîleşmeyi ve Medîneleşmeyi bekleyen o günkü Yesrib yoktur ama, her yere Medine'nin boyasını çalma ve bedeviliklerle kirlenmiş şehirleri Medîneleştirme vazifesi vardır.. Efendimiz'in huzuruna çıkarken, "Köyünün izdüşümü Medineleri arkamızda bırakıp, senin Medine'ne koştuk!" diyebilmek için bugün de hicrete ve hicret beldelerine ihtiyaç vardır" (Ümit Burcu, s.175-76).

Hocaefendi'nin hicret konusuna getirdiği bir açılım da, muhâcir sevabını elde edebilmek için hicret edilecek yerin mesafesiyle ilgili bir soruya verdiği cevapta görülür:

"Halis bir niyetle hicrete kilitlenen ve bu hususta fiilî hazırlık yapan insanlar bir başka beldeye gitme fırsatı bulsalar da bulmasalar da -inşallah- muhacirlerle aynı safta yer alırlar. Nitekim Peygamber Efendimiz, "Sadâkatle ve samimi bir kalble şehitlik isteyen, yatağında ölse bile şehittir." buyurmuşlardır. Önemli olan gidilen mesafeler değil, niyette yörüngeyi bulmaktır." (Ümit Burcu s.182).

Ve ilave edelim: Hocaefendi, Mekke dönemindeki, "*hicret*"le Medine dönemindeki "hicret" arasında bir tefrik yaparak Mekke dönemindeki hicretin, her yorumcunun aklına gelmeyen bir yönüne işaret eder:

"Bu dönemde, sağa-sola hicret emri; zayıf ve mukavemetsizlerin, belki seralarda korunmaya alınmasının yanıbaşında, kuvvet dengesinin olmadığı bir dönemde, tahrik edici görünümü dağıtma, endişelere meydan verecek derinlikleri sığlaştırma ve sese-gürültüye sebebiyet vermesin diye bir hava boşaltma ameliyesidir." (Sonsuz Nur, İstanbul, 2007, 2/149).

2-Ashab-ı Kehf Yorumu

İkinci örneğimiz ayet yorumuyla ilgili. Hemen belirtmeliyim ki, Hocaefendi'nin, sadece hadislerle değil pek çok Kur'ân ayetleriyle de ilgili yeni yorum ve açıklamaları var. Hem Kur'ân ayetlerinin nasıl zamanımızla da ilgili olduğunu ve bizlere hitap ettiğini göstermek ve hem de Hocaefendi'nin, davasının hedef, muhteva ve metotlarını tespit etmek maksadıyla ilahî rehberimiz Kur'ân-ı Kerim'in pek çok ayetini yeni ve orijinal açıklamalara kavuşturduğunu göstermek için, Ashâb-ı Kehf kıssası üzerine yaptığı açıklamalardan bazılarını kendi ifadesiyle nakledeceğiz. Bu alıntılar, Kur'ân'ı Sünnet'e baş vurmadan anlamanın imkânsızlığını gösterdiği gibi, Hocaefendi'nin Sünnet'le ilgili yorumuna da güzel bir örnek teşkil edecektir. Şunu da ilave edelim ki, Hocaefendi'nin Kur'ânî tefsir yönünün de müstakil olarak incelenmesi çok önemlidir.

"Ashab-ı Kehf, mağara ashabı ve mağara yârânı demektir. Bunların Hz. İsa ve İncil'e ya da bir başka kitap ve peygambere tâbi oldukları söylense de Kur'ân-ı Kerim'de zikredilmesinden hareketle diyebiliriz ki; Ashab-ı Kehf kıyamete kadar bütün dirilişleri temsil eden bir cemaattir. Çünkü, bütün diriliş hareketlerinin mutlaka bir tazyik ve bir de mağara dönemleri olmuştur ve olacaktır...

Ribat; Allah ile irtibat demektir. Gözlerini açıp kapayıp her an O'nu duyma, O'nu görme, O'nu hissetme, O'nun gücü ve kudretini sezme ve daima O'nu arama, O'nu kollama... İşte bu mânâya işaret eden bir hadis-i şerifte Allah Resûlü (s.a.s.); zor şartlar altında abdest alma, uzak mescidleri tercihle namaza giderken çok adım atma ve namazı kıldıktan sonra diğer namaz vaktini beklemeyi zikreder ve ardından da üç defa; "fe zâlikumur ribât" der. Evet işte sınır boylarında nöbet tutma seviyesinde kendini Hak'la irtibatlandırma budur. Çünkü Ribat, aynı zamanda sınır karakolu demektir. Öyleyse "وَرَبَطْنَا عَلَى قُلُوبِهِم - *biz onların kalblerini ilahi irtibatla teyid ettik*" demektir. Elbette böylesi irtibat ve itminana ulaşan insanlar hakperest, cesur ve fütursuz olacaklardır.

İşte bu donanımlı insanlar, "*iz kâmû*: hakkı tutup kaldırmak için kıyam ettiler, ayağa kalktılar ve kalbsizliğe, mantıksızlığa baş kaldırdılar." Baş kaldırmanın dünya literatürüne varoluş felsefecileri sayılan Sartre, Camus ve Marcuse ile girdiği bilinir. Ama bu, toplumun bütün örf ve adetlerine, dinî ve ailevi telakki ve anlayışlarına saçma diyerek bir baş kaldırmadır. Ancak Ashab-ı Kehf'in baş kaldırması hiç de öyle değildir. Onlar *"Rabbunâ rabbussemâvâti vel ardi - Rabbimiz semâvat ve arzın Rabbidir."* deyip alternatif ikame ve inşayı göstererek baş kaldırıyorlar. Yani varoluşçuların yaptığı gibi bir yıkma, bir kökten kazıma ameliyesi değil, Rable irtibatlandırılmış bir inşa ve imar ameliyesidir…

Evet, onlarınki de bir firardır, ama Kur'ân'ın ifadesiyle "Fe firru ilallah (Allah'a kaçın…) mazmununca Allah'a firardır ve Allah'a sığınmadır…

Ashab-ı Kehf'in saraya mensup insanlar olduğu rivayet edilir. O dönemde, bir insanın saraydaki refah, saadet ve huzurunu terk ederek, başta kral ve bütün bir toplumun reddedeceği bir yola girmesi olacak şey değildir…

Eğer onlar, mağaraya girelim, bugün-yarın bu kral öldükten ve devlet terörü yok olduktan sonra halkın yeniden arasına girer ve dinimizi tebliğ ederiz düşüncesi içinde idilerse, mağarada kaldıkları 310 yıl boyunca ibadet sevabı almış, dolayısıyla da niyetlerinin derinliğine göre de hep kazanmış sayılırlar… *İşte Ashab-ı Kehf'in düşüncelerini, şimdilik biraz saklanalım; daha sonra küfrün şok tesiri kırılır, biz de döner, yeniden tebliğde bulunuruz şeklinde değerlendirmek lazım…*

"Mağara, aslında bir dolma, şarj olma yeri ve kendini, özünü keşfetme mekânıdır. Neden mi? Zira küfürle yaka paça olma *ve hele kuvvet dengesinin olmadığı bir zamanda* onu tutup sarsma, ırgalama ve nihayet mağlub etme, ancak peygamberane bir güç ve azimle olur. *Şimdi Allah Resûlü'nün (s.a.s) hayatına bakın! O da peygamberlik ufkuna ulaşmak için, bi'setten önce altı ay mağara dönemi geçirmemiş midir?...*

Evet, İmam Gazali'nin, İmam Rabbani'nin, Mevlana Halid'in ve Üstad Bediüzzaman'ın hayatlarında da hep bu şarj olma, özünü ve kendini bulma, ilhatla mücadele için gerekli olan enerjiyi toplama adına inzivaları olmuştur…

Aslında aynı şey; "tarihî devr-i daimler" içerisinde *tarihi yeniden inşa edecek, insanlığı yeniden mihverine oturtacak cemaatler ve toplumlar için de geçerlidir.* Evet, o fütüvvet ruhunu temsil eden insanların hemen hepsinin hayatlarında bir mağara dönemi görmek mümkündür.

Evet, insanın bazı ledünni hitablara mazhar olabilmesi, ilhamlarla şahlanabilmesi ve semavi varidata açık hâle gelebilmesi için bir mağara dönemine ihtiyacı vardır…

"... Köpekleri de mağaranın ağzında ön ayaklarını sermiş yatmakta idi. Eğer onların durumlarına muttali olsa idin dönüp onlardan kaçardın ve gördüklerin yüzünden için korku ile dolardı." (Kehf Sûresi, 18/18)…

"Şimdi de ayetin ilham etiği nüktelerin günümüzle alâkalı yönlerine bir kuş bakışla bakmaya çalışalım:

1) Her devirde Ashab-ı Kehf konumunda olan alperenler olacak ve bunlara başkaları da takılacak; duygu, düşünce ve inançta aynı çizgide olmasalar bile aynı mülahazalar etrafında bu yolculuğu sürdürmede kararlı olacaklar.

2) Her devirde böyle mağara hayatı yaşayan ya da yaşamaya mahkum edilen insanlar nöbettarları da ihmal etmemelidirler; zira belli bir fasıldan sonra, onlara, onların hizmet ettikleri müesseselere, hatta evlerine taarruzlar, hücumlar söz konusu olabilir. Onun için tedbirlerini almalı, hatta kapı önlerinde eğitilmiş köpekler bulundurmalıdırlar.

3) Bu köpekler sıradan olmamalı. Dıştan gelebilecek her türlü tehlikeye göğüs gerecek, karşı koyacak ve duruşuyla kötü niyetlilerin içine korku salacak ölçüde caydırıcı olmalıdırlar.

4) İnsan gerçek insanî değerlere sahip çıktığı ölçüde insandır…

"Mevzumuzla bütünleştirerek, benim buradan anladığım şey, çeşitli devirlerdeki Ashab-ı Kehf'i ve onların yaptığı vazifeyi yapanları; daha açık ifade ile, tebliğ ve irşad erlerini, Allah (c.c.), henüz vahşetini atamamış ve insanî kemalat yoluna girememiş insanlara korutarak dini ve o dini temsil edenleri facirlerle dahi teyid edecektir. Zaten, tarihi tekerrürler devr-i daimine baktığımızda bunu ayan-beyan görebiliriz. Hakiki dindar insanların üzerine yer yer Avrupa'nın zalimleri, zaman zaman da Asya'nın münafıkları ve daha nice azılı din düşmanları, "fundamentalizm, gericilik, yobazlık, irtica..." diye saldırdıkları bir dönemde onları koruyan, onlara sahip çıkan, tam onlardan olmasalar bile onları sıyanet kanatları altına alıp Hak inayetini ve himayesini temsil eden dünya kadar insan çıkmıştır.

5) Öteden beri tebliğ ve irşat edenlerin içinde yaşadıkları toplumlar ve o toplumların sistemlerinin onlar için koruyucu birer vazife gördükleri hiç de az değildir. *Tabi bu biraz da temsilcinin basiretine bağlı…*

Demek ki, sistemler, "*Köpekleri de mağaranın ağzında ön ayaklarını sermiş yatmakta idi."* sırrınca, hizmet erlerine yerine göre şemsiye, yerine göre kalkan ve zırh olabilecek. Yani dışarıdan onlara hücum etmek isteyenler, Ashab-ı Kehf'i göremeyip sütreye takılıp kalacaklardır. Evet, herkes aynı ölçüde inanmayabilir; ama inandığı nisbette insanlığını ortaya koyacağı da göz ardı edilmemelidir….

"Şimdi siz, içinizden birini şu gümüş paranızla şehre gönderin de, baksın (şehrin) hangi yiyeceği daha temiz ise size ondan erzak getirsin." (Kehf Sûresi, 18/19)

Bu ayet-i kerimede dikkati çeken ikinci bir husus da *paradır. Neticesi ne olursa olsun dünya ve dünyalık onları ele vermiştir.* Bakın, Yemliha'yı -eğer o ise- şehir halkının fark etmesi para ile oluyor. Sonucun iyi olması bir lütuf; ama para yakalatıyor. *Öyleyse mefkûre insanı ele geçmeyi, dost-düşman çevre tarafından yakalanmayı arzu etmiyorsa, kazanma değil, dünya za'fi bile olmamalıdır.* Evet, öteden beri nice serv-i revan canlar, nice muktedir sultanlar hep bu gaddar-ı bîinsafın esiri olmuşlardır. İnsanın fıtratındaki bu zayıf nokta kullanılarak nice milletler pâyimal edilmiş ve nice toplumlar tarih olup gitmiştir. Ne var ki dinin intişar etmesi ve etraf-ı âlemde şehbal açması da yine paraya, yani maddî finansman gücüne bağlıdır. Dikkat edin, Ashab-ı Kehf o birkaç dirhemle dışarı çıkınca o toplumda din adına hemen ikinci bir patlama meydana gelmiştir…

Evet, Müslüman para kazanmalıdır, zengin olmalıdır; olmalıdır ama gönlünde de zerre kadar ona yer ve değer vermemelidir…

"Demek ki, maddî güç din-i mübin-i İslâm'ın intişarında çok önemli dinamiklerden biri.. bu açıdan da onu elde etme cehdi de bir ibadet sayılabilir.. sayılabilir ama kazanırken alın teri ve fikir sancısıyla kazanılmış, harcanırken de heva ve heves istikametinde değil de, bir yüce mefkûreyi ikame edebilme yolunda harcanabilmişse.." *(Kur'ân'dan İdrâke Yansıyanlar s. 238-48).*

Kendisine Allah'tan sıhhat ve 'Sünnet'e hizmette geçecek uzun ömür diliyoruz.

* icanan@yeniumit.com.tr
Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi

Doç. Dr. Muhit MERT *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2008 / 81

SEYFÜDDİN EL-ÂMİDİ

(551/1156-631/1233)

Âmidî'nin hayatının sonlarına doğru yazdığı eserlerden biri İslâm Hukuk Usulü alanındaki el-İhkâm'ıdır. Usul-i fıkıhta mütekellimun metoduna göre yazılmış olan bu eser, mütekellimun ekolünün dört ana kaynağı sayılan Kadı Abdülcebbar'ın el-Umed, Cüveynî'nin el-Bürhan, Ebu'l-Hüseyin el-Basrî'nin el-Mu'temed ve İmam Gazzali'nin el-Mustasfâ adlı eserlerinin telhisi (özeti) niteliğindedir.

Âmidî Hicri 551 senesinde Âmid (Diyarbakır)'de doğdu, asıl adı Ali b. Ebu Ali b. Muhammed b. Salim'dir. Memleketi Diyarbakır'ın eski ismi Âmid'e nisbetle Âmidî diye tanınmaktadır. Künyesi Ebu'l-Hasen, lâkabı ise Seyfüddin'dir. O, meşhur bir Eş'ari kelamcısı, Şafiî usul-i fıkıhçısıdır.

İlim Tahsili ve Hocaları

Âmidî, ilk tahsilini kendi memleketinde yaptı. Kur'ân-ı Kerim'i ezberledi, kıraat ilmi, Arapça ve İmam Ahmed b. Hanbel'in mezhebi üzere fıkıh okudu. Gençliğinde devrinin ilim merkezi Bağdat'a gitti. Orada Hanbelî âlimlerinden Ebu'l-Feth Nasr b. Fityan el-Müna'dan fıkıh dersleri aldı. Bağdat'ta büyük muhaddis Ali b. Şâtil'den hadis okudu ve ondan Kasım b. Sellam'ın *Garibü'l-Hadis* kitabını rivayet etti.

Bağdat'ta ikametinden bir müddet sonra Şafiî mezhebine geçti. Şafiî ulemasından, fıkıh, usul-i fıkıh, cedel, münazara; kelam ve mantıkta hüccet olan Ebul Kasım Yahya b. Fadıl'dan ders okudu. Yahya b Fadıl, onun üzerinde en kuvvetli tesir bırakan hocalarındandır. Aklî ilimlerde derinleşmesinin temelini de o atmıştır. Yine ondan ilm-i hilaf okudu ve bu ilimde de temayüz etti. Şerif el-Merağî ve Esa'd el-Miheni'nin hilafiyattaki metodunu ezberledi. Bu arada Kerh'teki Yahudi ve Hıristiyan âlimlerden felsefe dersleri aldı. Felsefe ve kelamda zamanının en salahiyetli kişilerden biri oldu. Felsefe ile meşgul olması bazı kimselerin ona karşı cephe almasına sebep oldu. Bu rahatsız edici durumdan dolayı hicri 582'de Şam'a geldi, aklî ilimleri orada tamamladı. 592 yılında Şam'dan Selahaddin Eyyubî'nin oğlu Melik el-Aziz'in idaresindeki Mısır'a geçti. Orada Melik el-Aziz için akaide dair *El-Livâül Aziz Tezkiretü'l-Melik el-Aziz* isimli bir risale yazdı.

İlme Hizmetleri ve Talebeleri

Âmidî Mısır'da ilmi çalışmalarla dolu yirmi yıl geçirdi. Evvela Fustat'taki Menazil el-İzz medreselerine yerleşti. Sonra İmam Şafiî'nin Karafe-i Suğra'daki kabrinin yanında Selahaddin Eyyubî'nin kurduğu Nasırıyye medresesinde muidlik (asistanlık), daha sonra Zafir medresesinde idarecilik ve müderrislik yaptı.

Onun başarısının artması, şöhretinin yayılması ve insanların ondan istifade etmeleri bazı kimseleri kıskandırdı. Onu inancının bozukluğuyla itham ettiler. Felsefe ile uğraşmasını ve akidesinin bozukluğunu ileri sürerek hakkında bir tutanak hazırlayıp sultandan idamı için bir ferman istediler. Fakat durumun kendisine intikal ettiği bir kadı, meselenin haset kaynaklı olduğunu ifade ederek onların bu isteklerine engel oldu. Âmidî, karşılaştığı bu olumsuz durumdan rahatsız olarak Mısır'ı terk edip Şam'a gitti; Hama şehrine yerleşti.

Hama'nın âlim emîri Melik el-Mansur onu himaye etti, Mansuriyye medreselerinde ders okutmakla görevlendirdi. Âmidî, onun yanında hayatının en istikrarlı dönemini yaşadı. Usuluddin, usul-ü fıkıh, hikmet ve hılafiyata dair eser-

lerinin en mühimlerini burada yazdı. Bunlar ilm-i kelam'a dair *Ebkâru'l-Efkâr*, mantığa dair *Dekâiku'l-Hakâik*, felsefeye dair *el-Mübin fi elfâzı'l-Hukemâ ve'l-Mütekellimin* ve *Keşfü't-Temvihât fi Şerhi'l-İşârat*'tır.

Melik el-Mansur 618'de ölünce Hama'dan ayrılıp Dımeşk'e yerleşti. Dımeşk emîri Melik el-Muazzam bazı dostlarının tavsiyesi üzerine Âmidî'yi Aziziye medreselerinin başına getirdi. Melik el-Muazzam'ın vefatına kadar orada ders okuttu. Salı ve cuma günleri Beni Ümeyye camiinde ilim meclisleri kurup münazaralar yapmayı âdet edindi. Bu arada ilimleri ile temayüz eden nice âlim kimseler yetiştirdi. Mısır ve Şam ulemasının sultanı İzz b. Abdüsselam, meşhur tarihçiler İbn-i ebi Usaybia ve Ebu Şâme onun talebelerindendir. Burada usul-i fıkıhta yoğunlaştı. *El-İhkam fi Usuli'l-Ahkâm* ile onun muhtasarı durumunda olan *Münteha's-Sûl fi İlmi'l-Usul*'ünü yazdı.

Melik el-Muazzam'ın ölümünden sonra Dımeşk emîri olan Melik el-Eşref, medreselerde tefsir, hadis ve fıkıhtan başka ilim okutulmamasına ve felsefe ile meşgul olanların sürülmesine dair bir ferman çıkardı. Seyfüddin Âmidî'yi de Aziziye medresesi müderrisliğinden azletti. Âmidî hayatının bu son anlarını evine çekilerek geçirdi. 631 senesi safer ayının ilk günlerinde 80 yaşında iken hayata gözlerini yumdu ve Kasyun dağının eteklerine defnolundu.

İlim ve Ahlâkı

Âmidî'nin hayatından bahseden tarihçiler onu, dinin iki aslında eserler sahibi, usulcü, mantıkçı, cedelci ve hilafiyatçı olarak nitelerler. Aynı zamanda onu, "zamanın en zekisi", "âlemin en zekilerinden birisi" gibi sözlerle tavsif ederek ifratkâr bir zekâya sahip olduğunda ve aklî ilimlerde imam olduğunda ittifak ederler. Hafız Zehebi onun aklî ilimlerdeki değerini "Usül, kelam ve mantıkta onun bir benzeri yoktur." sözüyle anlatır. Talebesi büyük âlim İzz b. Abdüsselam ondan bahsederken, "Ondan daha güzel ders anlatan hoca görmedim, münazara ve araştırma usulünü ondan öğrendik. İslâmiyet hakkında çeşitli şüphe ve tereddütler oluşturmaya çalışan bir zındık gelse onunla sadece Âmidî münazara yapardı, çünkü bunun için gerekli ehliyete o sahipti." demektedir.

Âmidî kelam ilminin en büyük temsilcilerinden biridir. İmam Gazali ile başlayan ve gelişen felsefî kelam Âmidî ile zirveye ulaşmıştır. Mantığı ve felsefeyi çok iyi bilmesi zekâsının da keskin olması sebebiyle kelamın meselelerini anlatımda bu ilimleri gayet ustalıkla kullanıp güzel yorumlar getirmiştir.

Bütün bunlara rağmen zaman zaman hakkında dedikodular çıkmış, inancının bozuk olduğunu söyleyenler olmuş ise de, İbn Kesir, dedikodusu yapılan hususların doğru olmadığı kanaatindedir. İbn-i Teymiye de onun hakkında; "Devrinde felsefe ve kelamda ondan daha mütebahhir bir âlim yoktu. O, bu ilimlerle uğraşanların itikad yönünden en güzeliydi." demektedir. Bunlardan anlaşılıyor ki o, âlim, fazıl, inancı sağlam, ameli de salih bir kimsedir. Âmidî'nin ahlâkı hakkında da güzel şeyler söylenmektedir. O, selim ve ince kalbli ve gözü yaşlı bir insandır. Bazı Eyyubî melikleri, ondan hoşlanmasalar bile, ilme hizmette devam etmesini istediler. İlim yolunda birtakım sıkıntılara katlanması da sabırlı, sadakatli ve azimli bir insan olduğunu gösterir.

Yaşadığı Devirde İlmî Hareketler

Âmidî'nin yaşadığı devir 6. asrın ikinci yarısı ile 7. asrın ilk yarısıdır ve Selahaddin Eyyubî ve hanedanının hüküm sürdüğü ilmî hareketlilik açısından canlılık arz eden bir devirdir. Daha önceleri Müslümanların Moğol istilası, haçlıların tasallutu ve Şiî fitnesiyle Şam ve Mısır'da ilmî hayat zayıflamıştı. Musul atabeyi Nureddin Zengi haçlı tasallutunu bertaraf etmek, siyasi birliği tekrar sağlamak ve Ehl-i Sünnet çizgisini korumak için çok çaba sarfetti. Önce haçlılarla mücadele edip başarılar kazandı, sonra da medreseler kurarak, ilme ve âlime önem vererek İslâm inançlarını korumaya yöneldi.

Nureddin Zengi'nin ölümünden sonra yerine geçen Selahaddin Eyyubî de onun yolunu takip etmiştir. Eyyubîler hanedanına mensup melikler, emirler, vezirler ve kadılar gibi devletin ileri gelenleri yüksek tahsil görmüş münevver insanlardı. Başta Selahaddin Eyyubî'nin kendisi Kur'ân'ı, Ebu Temmam'ın *el-Hamase*'sini ve Ebu İshak Şirazi'nin *Et-Tenbih fil-Fıkh*'ını ezbere biliyordu. Ayrıca devrinin meşhur âlimlerinden hadis, fıkıh, edebiyat okumuştu. Bu da açıkça göstermektedir ki Eyyubîlerde gerek ilimle iştigal etme, gerekse ilim adamlarını koruma yaygın bir gelenektir. Bundan başka hanedandan Takıyüddin Ferruhşah, Melik el-Mansur, Behramşah, Tacü'l-Mülûk Böri, Kadı el-Fazl ve İmadeddin el-Katip de ilimle meşgul olmuşlardır. Selahaddin Eyyubî onların da yardımıyla birçok medrese açıp hocaların ve talebelerin barınması ve geçimlerinin temin edilmesi için vakfiyeler kurdu. O'nun bu gayretleri Şam ve Mısır'ı âlimler ve talebeler için cazip hale getirmiştir. Artık İslâm dünyasının çeşitli bölgelerinden talebeler ve ilim adamları Şam ve Mısır'a yerleşmeye başlamışlardır. Mağrib hac yolunun Mısır'dan geçmesi ve ticarî ilişkiler gibi nedenlerle Mısır'ın önemi daha da artıyordu. Şam kapıları da Bağdat taraflarına açılmış ve çevresiyle münasebete geçmiştir. Bu tür vesilelerle Endülüslü, Kuzey Afrikalı, Bağdatlı ve İsfahanlı nice âlimler Şam'a ve Mısır'a gelip ilim için müsait ortamı görünce yerleşip kalmışlardır. Bunlar

arasında meşhur simalardan Şahabeddin Sühreverdî, Sıbt-ı İbni'l-Cevzi, Abdullatif Bağdadî ve Seyfüddin Âmidî'yi zikredebiliriz. Mağrip'ten gelenler arasında ünlü tabibler ve filozoflar da vardı. Bunlardan birisi de Yahudi asıllı olan Musa b. Meymun'dur. Bunlar dahi Selahaddin Eyyubî'nin himayesini görmüşlerdir. Böylece Şam ve Mısır ilmî hareketlilik açısından Bağdat'ı geride bıraktı. Tarihî kayıtlara göre o devirde Dımeşk medreselerinde ders veren 600 kadar fakih vardı. Ders okutan idareciler, tabipler, edipler, şairler bu rakamın dışında idiler.

İlm-i Kelâm'da Metodu

Âmidî felsefi kelam döneminin en parlak simalarından birisidir. Bu yüzden kelamî eserlerinde felsefi izahlar ağır basar. Mantığın prensiplerini de çok güzel kullanmaktadır. O, *Gâyetü'l-Meram* adlı eserini düşüncede kemale erip kelam sahasında derin araştırmalar yaptıktan sonra telif etmiştir. Mükemmel ve kusursuz bir eser meydana getirme iddiasıyla bu eseri yazdığını kendisi eserin girişinde "Hiçbir bulut kalmadı, hepsini dağıttım; hiç karanlık bir yer kalmadı, hepsini aydınlattım." şeklinde ifade etmektedir.

Âmidî meselelerin hemen girişinde ittifak ve ihtilaf edilen noktalar hakkında toplu bilgiler verir. Sonra muhaliflerinin iddialarını sıralar, onları tahlil eder, iddiaların bâtıl olduğunu ve ehl-i hakkın görüşlerinin doğru olduğunu ispata çalışır. Ara sıra şüphelere ve o mevzuda varid olan suallere cevaplar verir. Âmidî, sem'î delilleri sadece sem'iyyat bahislerinde kullanma yoluna gitmiştir. İlahiyat bahislerinde ender olarak naklî delil kullanmıştır. Nübüvvet bahsinde yine aklî izahlar ağırlıklı yer tutmaktadır. Haşre ait mevzularda nasları bol miktarda kullandığı görülmektedir.

Âmidî izah ve ifadelerinde kendisinin selefi olan kelamcılara çok yaklaşır, bazen aynı ifadeleri kullanır. Üzerinde Bakıllanî, Cüveynî, Gazzalî, Şehristanî ve Razî gibi kelamcıların tesirleri görülmektedir. Ancak ehl-i sünnet kelamcılarının bazı izahlarına itiraz ettiği ve farklı izahlar geliştirdiği de görülür. Zaten kendisi *Gâyetü'l-Meram*'ın girişinde bunu tasrih mahiyetinde "Muhakkiklerin hata ettikleri yerleri ikaz ederek, bâtıl ehlinin ayıplarının örtüsünü kaldırarak, mülhidlerin fikirlerinin karanlık yerlerini açarak yazmaya başladım." demektedir. Âmidî kendi zamanına kadar gelen Yahudilik, Hristiyanlık, Mecusilik gibi dinlerin mensuplarının, Mutezile, Batıniye, Şia ve Cebriye gibi fırkaların, Cübbai ve Ka'bi gibi şahısların ve felsefecilerin görüşlerini gayet açıklık içinde münakaşa eder.

Usul-i fıkıh'ta Metodu

Âmidî'nin hayatının sonlarına doğru yazdığı eserlerden biri İslâm Hukuk Usulü alanındaki *el-İhkâm*'ıdır. Usul-i fıkıhta mütekellimun metoduna göre yazılmış olan bu eser, mütekellimun ekolünün dört ana kaynağı sayılan Kadı Abdülcebbar'ın *el-Umed*, Cüveynî'nin *el-Bürhan*, Ebu'l-Hüseyin el-Basrî'nin *el-Mu'temed* ve İmam Gazzali'nin *el-Mustasfâ* adlı eserlerinin telhisi (özeti) niteliğindedir. O bu eserini Melik el-Muazzam'a ithaf etmiştir. Eser dört ana bölümden oluşur. Müellif birinci bölümde dil ve usulle ilgili temel kavramları ele aldıktan sonra şer'î hükmü konu etmiştir. İkinci bölümde şer'î delilleri inceleyen müellif, üçüncü bölümde içtihat, taklit, müftü ve fetva konularını ele almış, dördüncü bölümde ise teâruz ve tercih konularına yer vermiştir. Usul-i fıkh alanında kaynak olma bakımından önemli bir yeri olan *el-İhkâm*, ilim çevrelerinde hüsn-ü kabul görmüş ve sonra yazılan pek çok esere kaynak teşkil etmiştir. Hanefî fakih İbnü's-Sâ'atî, Âmidî'nin mütekellimun metoduyla yazdığı *el-İhkâm*'ı ile Pezdevi'nin fukaha metodunda yazdığı *el-Usûl*'ünü birleştirerek *el-Bedî'* adında bir eser meydana getirmiştir.

Eserleri

Âmidî çeşitli ilim sahalarına dair 20 kadar eser yazmıştır. Kaynaklarda zikredilen eserlerini beş grupta toplamak mümkündür:

1. Kelama dair; *Ebkarü'l-Efkâr*, *Gâyetü'l-Merâm fi İlmi'l-Kelâm*, *el-Me'âhiz ale'l-İmam er-Râzî*, *Risâletün fi İl-millah*, *Menâihu'l-Karâih*, *el-Livâu'l-Aziz Tezkiretü'l-Melik el-Aziz.*
2. Usul-i Fıkha dair; *el-İhkam fi Usuli'l-Ahkam* ve *Munteha's'Sûl fi İlmi'l-Usul.*
3. Felsefeye dair; *Dekâiku'l-Hakâik*, *el-Mubîn fi Elfâzı'l-Hükemâ ve'l-Mutekellimîn*, *Rumûzu'l-Künûz*; *Keşfü't-Temvihât*, *el-Bâhir fi Ulûmi'l-Evâil ve'l-Evâhir.*
4. Diyalektiğe dair; *Gâyetü'l-Emel fi İlmi'l-Cedel* ve *Şerhu Cedeli'ş Şerif*
5. Hilafiyâta dair; *Muhtasarun fi'l-Hilâf* ve *Lübâbu'l-Elbâb.*

* mmert@yeniumit.com.tr
Hitit Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi

Kaynaklar

İbn-i Hallikan, *Vefeyât el-A'yan*, Kahire, 1948; İbnü's-Sübki, *Tabakâtü'ş-Şafiiyyeti'l-Kübra*, Beyrut 1324; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, Beyrut 1967; İbn Hacer el-Askalânî, *Lisanü'l-Mizan*, Haydarabad 1330; Zehebi, *el-İber*, Beyrut 1985; İbn Teymiye, *Nakzu'l-Mantık*, Kahire ts.; Âmidî, *Gayetü'l-Meram*, Kahire 1971; Ramazan Şeşen, *Selahaddin Eyyubi ve Devlet*, İstanbul 1987.

YENİ ÜMİT
Temmuz - Ağustos - Eylül - 2008 / 81

IŞIK YAYINCILIK. TİC. A.Ş. ADINA SAHİBİ
Mustafa Talat KATIRCIOĞLU

GENEL KOORDİNATÖR
Dr. Ergün ÇAPAN

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Osman KARYAĞDI

İDARİ MERKEZ
İstanbul

YAYIN TÜRÜ
Yaygın Süreli

GÖRSEL YÖNETMEN
Engin ÇİFTÇİ

GRAFİK - TASARIM
Sinan ÖZDEMİR

YAYIN VE İLETİŞİM ADRESİ
Emniyet Mah. Huzur Sk. No: 5 Üsküdar / İSTANBUL
Tel: 0 (216) 318 10 00 - Faks: 0 (216) 422 41 40

MÜŞTERİ HİZMETLERİ
444 0 361
Tüm GSM operatörlerinden dakikası 1 SMS/kontör Sabit telefondan 0216 alan kodu eklenerek aranabilir.
(Her türlü abonelik işlemleriniz için arayabilirsiniz.)

Bir yıllık yurtiçi abone bedeli KDV dahil 20 YTL'dir.
Yurtdışı abone bedeli,
1. Grup Ülkeler (Avrupa, Orta Asya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri) 12 €
2. Grup Ülkeler (Uzak Doğu, Amerika, Güney Afrika ve Pasifik ülkeleri) 18 $
3. Grup Ülkeler (Avusturalya ve Yeni Zelenda) ise 20 $'dır.

Abone olmak isteyenlerin abone bedelini; Işık Özel Eğitim Yay. Ltd. Şti. adına, her PTT şubesinden; 556 8324 nolu Posta çeki hesabına veya Bank Asya Anadolu Kurumsal Şubesi'nin; YTL olarak, 54053-40 numaralı, $ olarak, 54053-41 numaralı, € olarak 54053-42 numaralı hesabına yatırıp, dekontun fotokopisini, açık isim, adres ve telefon bilgileri ile hangi sayıdan itibaren abone olacaklarını belirten bir yazı ile abone merkezimize posta veya faks ile bildirmeleri yeterlidir.

ABONE VE DAĞITIM MÜDÜRLÜĞÜ
Emniyet Mah. Huzur Sok. No: 5 Üsküdar / İSTANBUL
P.K. 95 Üsküdar / İSTANBUL Tel: (0 216) 318 60 11
Faks: (0 216) 318 20 34

BASILDIĞI YER
Çağlayan A.Ş. Gaziemir/İZMİR
Tel: 0 232 252 20 97 Faks: 0 232 252 21 00

BAYİ DAĞITIM
DPP A.Ş.

BASIM TARİHİ
Temmuz 2008

E-MAIL - WEB
www.yeniumit.com.tr • info@yeniumit.com.tr
Fiyatı: KDV Dahil 5,00 YTL

YAYIN İLKELERİ
• Gönderilen yazıların yayımlanmasına Yayın Kurulu karar verir.
• Yayımlanan yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.
• Yazılar 2500 kelimeyi geçmemelidir.
• Türkçeyi kullanmada itina gösterilmelidir.
• Faydalanılan kaynaklar, metin içerisinde.. meselâ, (Yazır 1983, 2: 560) gibi, yazarın soy ismi, kitabın yayın tarihi, varsa cilt ve sayfa numarası ile kısaca verilmeli, daha sonra, yazının sonunda liste hâlinde açık olarak belirtilmelidir. Kitap isimleri italik yazılmalıdır.
• Yazılar yayımlansın veya yayımlanmasın iade edilmez.
• Dergimizdeki yazılar, başka yerlerde kaynak gösterilerek yayımlanabilir.
• Yayımlanan yazılar için te'lif ücreti ödenir.

İÇİNDEKİLER

Başyazı 2

Medine Araştırmaları Merkezi
Prof. Dr. Suat YILDIRIM 5

En Büyük Lütuf: Hidâyet
Prof. Dr. Osman GÜNER 8

Kur'ân-ı Hakîm'de Dirilişi İspat
Doç. Dr. Yener ÖZTÜRK 13

Tıbb-ı Nebevî'de Meyve
Doç. Dr. Ayhan TEKİNEŞ 18

Hasta Ziyareti ve Âdâbı
Prof. Dr. Mehmet SOYSALDI 23

Tefsir ve Te'vil Kelimeleri ve Arasındaki Farklar
Prof. Dr. Davut AYDÜZ 26

Allah Resûlü'nün (s.a.s) Eşleriyle Münasebeti
Doç. Dr. Muhittin AKGÜL 30

Altın Nefesler
Erzurumlu İbrahim Hakkı - Müştak Efendi 34

İslâm'da Yardımlaşma
Prof. Dr. Davut YAYLALI 36

Kur'ân-ı Kerîm'in Eşsiz Belağatı
Yrd. Doç. Dr. Cüneyt EREN 38

Ahiretin İlk Durağı: Kabir
Prof. Dr. Süleyman TOPRAK 43

Takva
Nurullah AGİTOĞLU 47

Bir Başka Kahve Hikâyesi
Doç. Dr. İsmail ALBAYRAK 50

Tasavvuf Yolunun Önderlerinden Necmeddîn-i Kübrâ
Prof. Dr. Osman TÜRER 52

Metafta Bir Ayet: Makam-ı İbrahim
Dr. Selman KUZU 56

Hocaefendi'nin Sünnet'e Hizmeti
Prof. Dr. İbrahim CANAN 60

Seyfüddin El-Âmidi
Doç. Dr. Muhit MERT 64

Dini İlimler ve Kültür Dergisi

Gel kendi karanlığından sıyrıl ve ona dön,
Aydınlan onunla, ruhunun rengine bürün;
Nurlanacak o sayede kararan efkârın,
Bir kez daha senin olacak dünün-bugünün...

YAYSAT NO: 2008/3
ISSN 1300 - 2554

FİYATI: 5.00 YTL